STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02010

A SHTEDTIL

Sholem Asch

Permanent preservation of this book was made possible by Arnold & Ruth Adicoff in memory of Samson & Esther Adicoff

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

א שטעדטיל

(א פאעמא פון דעם יודישען לעבען אין פוילען)

פון

שלום אש.

פערלאג ב. שימין, ווארשא.

(פינפטע אויפלאגע).

1909.

Городокъ, Ш. Аша.
Типографія „Гацефира" Панская 40.

אלע רעכט, ווי אויך די איבערזעטצונג פארבעהאלטען.

Published, June 15, 1907.

Privilege of copyright in the United States reserved under the act approved March 3. 1905.

by S. Fischer, Verlag Berlin.

די דייטשע איבערזעטצונג ערשיענען ביי ס. פישער, בערלין.
די רוסישע איבערזעטצונג ביי „שיפאווניק", פעטערבורג.

בלאָטיג איז דער וועג, וואָס פיהרט אין „שטעדטעל“ אַרײַן. עס איז אַ פּאָר פּורים־טאָג, דער שניי אויף די פעלדער צולאָזט זיך און צוגעהט, און איבער די אויבערדעק פון די ווײַסע שניי־וועלט ווײַזען זיך שוין דאָ און דאָרט שוואַרצע ערד־פלעקען אַרויס. דער זומען, וועלכער האָט זיך איבער דעם גאַנצען ווינטער הינטער די שניי־דעק אין דער ערד אויפגעהאַלטען — איז ווײַך געוואָרען, צו־שפּאָלטען, און זײַנע שפּראָצענדיגע וואָרצלען הויבען אָן צו נאָגען היונה פון דער מאַמע־ערד. און אין די שוואַרצע ערד־פלעקען איז עס צו דערקענען, אַז די מאַמע־ערד איז „טראָגענדיג“... ווײַט אויף בײדע זײַטען וועג, צווישען די ליפּען־בוימער, געהט אַנ׳אײַנזאַמער וואַנדערער מיט׳ן פּעקעל אויפ׳ן פּלײצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד. שוואַרצע קראָהען פליהען דאָרט ווײַט איבער׳ן וועג, פון בוים צו בוים, און שאַרען אָב מיט זײערע גרויסע פיסלעך די ווײַסע, לאַנגע שניי־שנירלעך, וואָס זענען אויף די צווײַגען פון די בוימער. דעם וואַנדערער׳ס וועג פיהרט אין „שטעדטעל“ אַרײַן, קום מיט מיט איהם, און וואָס מיר וועלען זעהן און וואָס מיר וועלען הערען, וועלען מיר אין דעם בוך בעשרײַבען:

I.

די שטוב.

די טהיר פון דער „שטוב“ איז אָפען אַ גאַנצען טאָג און אַ גאַנצע נאַכט, און ווי אין אַ גאַסט־הויז דרעהט מען זיך דאָרט תמיד אַרײַן און אַרויס. איז׳ן איז עס ר׳ יחזקאל גאָמבינערס „שטוב“. נאָר דאָך — אַ שטאָדטיס־שטוב, אַ רשות־הרבים, אַזוי, אַז אַ ווילד־פרעמדער קומט אַרײַן און זעצט זיך אַנידער, געהט ניט אָן די קשיא: „וואָס ווערט איהר זאָגען, ר׳ יוד?“. דאָ זענען אַלע אין דערהיים. פערלאָזט אַ שטאָדט־בעל־הבית זײַן היים אין דער פריה

אָהן אַ גלאָז וואַרימס, געהט ער זיך פּראָסט מיט טלית און תּפילין אַריבער צו ר׳ יחזקאל׳ן אין „שטוב“ אַריין, און ווי אַ היימישער, הייסט ער איינער פֿון די דינסטען, אַז זי זאָל איהם אַ גלאָז טהיי דערלאַנגען. מעהר איז מסוגל די „שטוב“ צו אַ גלעזעל בּאָרשטש; נאָך איהם קומט מען אַריין אין אַ ווינטערדיגען נאָכ׳ן אָנבּייסען, אַז דער פּראָסט קנאַקט, און מען וויל זיך די גליעדער אָנוואַרימען. און ווער שמועסט נאָך, אַז מען קאָכט בּיי מלכּה׳לען — ר׳ יחזקאל׳ס ווייב — דעם קנאָבּעל־בּאָרשטש. צו נעהמען אין „שטוב“ איז ניט קיין הרפּה, דער מנהג איז שוין אַזוי: אַ גלעזעל בּאָרשטש — אַ טרונק וואַסער. פֿילט זיך נאָר אַ שטאָדט־בּעל־הבּית׳טע די הרובּע אונטער־צוהייצען, נעהמט זי איהר טעפּיל און טראָגט עס צו מלכּה׳לעס קיך אַריבּער. און אין מלכּה׳לעס קיך געפֿינען זיך די גאַנצע שטאָדט טעפּלעך. טהיילמאָל פּערטווישען זיך די בּעלי־הבּית׳טעס מיט די טעפּ־לעך, ווערט דאָרט אַ לעבּען. מאַכט זיך אַ יונג אַ „בּרוגז“ פֿון דער היים, האַלט ער זיך אויף אין ר׳ יחזקאל׳ס שטאַלען. צו זאָרגען איז נישט דאָ וואָס, בּרויט און זעמעל ווערען בּיי ר׳ יחזקאל׳ן נישט פֿערשלאָסען, — אַלעס אין קיך פֿריי ווי וואַסער איז עס. פּוטער און רעטעכער איז שטענדיג דאָ אין קעלער, דער שליסעל פֿון קעלער הענגט אין קיך, בּיי יענטען (דאָס דינסט־מיידעל) אַ „וואוילע טאָכ־טער“, בּרודער, אַז נישט קריגט זי קלעפּ, ר׳ יחזקאל הייסט אַליין.

די נאַכט האָט דאָס שטעדטעל אונטער איהר שוץ אַרונטער גענומען, און די גאַנצע וועלט אַרום און אַרום האָט זי אין זיך בּע־האַלטען. אין מיטען דער נאַכט האָט זיך אַ רעשענדיג קלאַפּען פֿון פֿערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאָס רעש׳ען איז פֿער־שטומט געוואָרען בּיי דעם שטראַהל שיין, וואָס האָט פֿון אַ לאָדען אַרויסגעדרינגט, און פֿון וואָגען איז ווער אַראָבּ... שווערע „בּעל־בּה׳ישע“ טריט האָבּען זיך איבּער׳ן קאָרידאָר געלאָזט הערען. דאָס האָבּען געמוזט קומען היימישע, וואָרום זיי האָבּען בּאַלד די קליאַמקע פֿון טהיר געפֿונען, אויפֿגעעפֿענט, און אין „שטוב“ אַריין.

אין דער בּרייטער, לאַנגער „שטוב“ איז קיינער נישט דאָ, זי איז פֿול מיט שאָטענס; די גרויסע ווינטער־לאָמפּ מיט דער בּריי־

טער שיין, ווי א באבע אין א ברייטען פארטוך, ברענט זיך איינע אליין צווישען די שאטענס אין מיטען שטוב. די אנגעקומענע יודען זענען אין לאנגע, ברייטע שאפען־פעלצען, די ברייטע קאלנערס זענען ביז'ן האלבען רוקען פערוואָרפען און ביי'ם האלז מיט א ברייטען רויטען שאל פערבונדען; צווישען די טונקעלע פאלדען, וואס פערווארפען זיך אין די פעלצען, האלט זיך נאך אויף דער טונקעלער סוד פון דער נאכט, וואס זיי האבען פון דרויסען מיטגעבראכט...
אויף די קעפ האבען זיי שאפענע היטלען מיט „לאפען" איבער די אויערען פערבונדען, און אנ'אייז־הויך איז איבער די היטלען און קאלנער פערפרוירען. דער „אייז־הויך" ווערט פון דער שטוב־ווארימקייט צוגאנגען, און טראפען וואסער רינען פון די היטלען, פון די פעלצען; און ביים דרעהען זיך איבערן שטוב לאזען זיי נאך זיך שפורען וואסער איבער. זיי זענען צו צום גרויסען אויווען, וואס איז אין א ווינקעל פון שטוב געשטאנען. דער אויווען האט זיין היץ פאר־אויס פאר זיך געשיקט און נישט צוגעלאזט צו זיך. די ווארימקייט האט זיי ארומגענומען. זיי האבען זיך די פעלצען אויסגעטהון און זענען געבליבען שטעהן אין דיקע מאנטלען, ארומגעגארטעלט מיט רויטע גארטלען, ערשט דאן האבען זיך אנגעהויבען די בערד צו ווייזען. טהייל ווייס, טהייל שווארץ, טהייל קורצע, טהייל לאנגע.
די יונגערע האבען דעם ארט ביי'ם אויווען פאר די אלטע אבגע־לאזט און אליין זענען זיי געפאלען ווער אויף א באנק, ווער אויף א טיש, און האבען אנגעהויבען צו דרעמלען. די אלטע זענען שטיל־שווייגענד ארום אויווען געזעסען, און אמאל האט איינער דעם אנדערען א קשיא פון געשעפט געפרעגט, און נאך א לאנגע ווייליע האט יענער איהם א תירוץ אבגעענטפערט.

די נאכט האט ערשט יעצט אנגעהויבען דורכ'ן פענסטער אריינצוקוקען דורך גרויע ברילען, און עס האט זיך געדאכט, אזוי ווי מען וואלט א פאר טונען ליכטיגקייט אין א פינסטערען נאכט־ים אריינגעגאסען. און דאס ליכטיגקייט האט דאס פינסטערניש קוים מיט עטוואס נאר גרויער געמאכט. פון ערגעץ־וואו האט זיך א לאנגער, אויסגעצויגענער קוקוריקו פון אנ'אויפגעהאפטען האהן געלאזט הערען; רעדער קלאפען אויף שטיינער און זיי שלאגען אב איינזאם אין דער שטילער נאכט. די נאכט קוקט אלץ מעהר מיט גרויע ברילען הורכ'ן פענסטער אריין, אפנים מען גיסט אלץ מעהר טונען ליכט אין דער

פֿינסטערניש... פֿון אַ צווייטער שטוב הערט זיך רודערען, וואַסער גיסען, דערנאָך טריט־אויף און אַראָבגעהן. באַלד ערהערט זיך פֿון דער צווייטער שטוב אַנ׳אַלט קול, וואָס זאָגט מיט זעהר אַ וויינענדיגען ניגון תהלים. און דאָס קול געהט זיך פֿאַר זיך אין אַ ווייטען וועג. באַלד מישט זיך אַריין אַ דרייסט דין־יונג קול׳כעל, וואָס הייבט זיך און ווי עפּעס מיט אַ פּרעטענזיע מישט עס זיך אַריין אין דעם אַלטען טרויעריגען ניגון: „אָמר אַביי״ און עס וויל פֿערטומלען. דאָס אַלטע ערנסטע קול, ווי פֿאַר זיך, מיידט אויס דאָס יונגע קול׳כעל און וויינט אין דער וועלט אַריין. די יודען ביי׳ם אויווען אין דער „שטוב״, דערהערענדיג אַ „קול תורה״, האַפּען זיך אויף, רייבען זיך די אויגען. איינער וואַשט זיך די הענד אָן פֿענסטער, מען נעהמט באַלד אַ סדור׳ל אַרויס פֿון קעשענע, און מען ענטפֿערט אָב מיט אַ שאַרפֿען, האַלב־ליטווישען אַקצענט: „לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם״ און עס דאַכט זיך, אַז די קולות גיבען זיך אָב איינער דעם צווייטען אַ „שלום עליכם״ אײדער מען זעהט זיך נאָך...

און גרויער קוקט אַלץ די נאַכט אַריין דורכ׳ן פֿענסטער, אַזוי, אַז מען הויבט שוין אָן צו צווייפֿלען, אויב עס איז פֿאַר־טאָג, אָדער פֿאַר־נאַכט...

פֿון דער קיך הערט זיך האָלץ האַקען, דערנאָך אייער קנאַקען, מען גיסט עפּעס איבער פֿון איין כלי אין דער צווייטער. די טהיר עפֿענט זיך, מענשען דרעהען זיך, מען קומט אַריין, מען גיסט עפּעס אָן, אָדער מען לעגט עפּעס אַנידער און מען געהט זיך זיין וועג... פֿון אַ ווייטער שטוב הערט זיך אַ קינד וויינען... און עס דאַכט זיך, אַז די קולות מישען זיך אַלע צוזאַמען: דאָס יודענ׳ס טרויעריגע תהלים זאָגען, דאָס דינע גמרא ניגונ׳דעל, דער דיענסטמ׳ס האָלץ־האַקען, דאָס פֿייער קנאַקען, און די קולות גריסען און זאָגען דעם נייגעבוירענעם טאָג, וואָס קוקט דורכ׳ן פֿענסטער אַריין: גוט מאָרגען!

אין דער שטוב איז שוין האַלב ליכטיג. אויפ׳ן טיש זענען אָנגעלעגט פּעלצען, קאַפּאָטעס און שאַלען. אַ הויכער יונג שלאָפֿט אויף דער קאַנאַפּע און שטאַרט זיינע לאַנגע פֿיס אין דער וועלט אַריין...

טהיר און טויערען זענען שוין אָפֿען, און מען דרעהט זיך אַריין און אַרויס. יודען קומען אָן פֿון פֿערשידענעם עלטער.

בידריגע און הויכע, מיט לאַנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אָב „שלום עליכם" איינער דעם צווייטען און תוך כדי דבור איז מען שוין אין מיטען געשעפט. מען רעדט און מען קריגט זיך, אויף טהייל פראַגען ענטפערט מען גאָר נישט און אויף טהייל — צופיעל תירוצים. אָט האַלט שוין איין יוד דעם צווייטען אונטער'ן אָרעם און פיהרט איהם אין אַ ווינקעל אַריין און רוימט איהם עפּעס איין אויער איין. אַ צווייטער שטעהט ביים טישעל, קוקט אין אַ סדור אַריין און וואַרפט אַנ'אויג דאָרט אַהין, און פּלוצלונג האַפּט ער אויך אַ יוד אונטער'ן אָרעם און פיהרט איהם אויך אין אַ ווינקעל אַריין, ווי ער וואָלט יענעם די אויגען געוואָלט אויסשטעכען, ווייזט ער, אַז ער האָט אויך אַ סוד. דערווייל האַפּט זיך נאָך איינער אויף און טהוט זיך אָן טלית און תפילין און שטעלט זיך אַנידער אָבדאַווענען, אַ צווייטער יוד גערט איהם שוין אין וועג אַריין און לאָזט זיך אויך אין דאַווענען אַריין. אין דערזעלבער צייט רעכענען צוויי יודען מיט אַ שטיקעל קרייד אויפ'ן טיש, איינער, מיט אַ נאַסען פינגער, מעקט, וואָס דער צווייטער שרייבט, און דער שרייבט ווידער, וואָס דער צווייטער מעקט. אין צווייטען ווינקעל שטעהען צוויי יודען, און איינער, מיט אַ געל בערדיל און אַ רונדיג בייכעל, צעהלט דעם צווייטען געלד אויפ'ן טיש. ער צעהלט ערנסט, ווי איינער דאַווענט פרום: 76, 75, 74, ווי ער וואָלט וועלען דערמיט דעם אַנדערען זאָגען: זעה, וואָס געלד בעטייט. אינדעם עפענט זיך די טהיר, און עס קומט אַריין מיט אַ געלויף אַ הויכער, בלינדער יוד מיט איין אויג, מיט אַ לאַנגער, רויטליכער באָרד, און ער הויבט אָן, אָהן שום טענות און מענות, צו שיטען דעם געלען, וואָס צעהלט דאָס געלד: „רויטער הונד, 250 רובל גיסט דו? וואָס ביסט דו משוגע געוואָרען?" דאָס געלע יודעל צעהלט ווייטער דאָס געלד — 102, 101. „וואָס האָסט דו צו מיין געלד?" טענה'ט אַלץ דער צווייטער. נאָר קוים האָט יענער די פּאָר גילדען צוגענומען, שטעהט שוין דער „רויטער" מיט'ן „געלען" און סודען זיך, שלום געמאַכט. אויפ'ן טיש ליגען פראַבען וויין אין רויטע שנופּ־טיכלעך, און יעדער יוד, וואָס קומט אַריין, האַפּט אַ פּאָר קערענדלעך, בעקוקט זיי צו־ערשט, האַפּט זיי אין מויל אַריין און פרעגט אין דער וועלט אַריין: „וויפיעל דער מאַרק?" ער בעקומט נישט קיין תירוץ, קנאַקט ער די ווייצלעך און קנייטשט מיט'ן שטערן, אַזוי ווי ער וואָלט אַליין

פֿון זיך טרעפֿען געוואַלט דעם תּירוץ, וואָס ער האָט נישט געקענט אַרויסבעקומען פֿון דעם עולם.

די „שטוב" איז די שטאָדט־בערזע. קליינע סוחרים'לעך קויפֿען אויף בײַ די פּויערים די תּבואה און מען פֿערקויפֿט זי „ר' יחזקאל'ס שפּײַכלער". אין דער „שטוב" ווערען אָבגעמאַכט אַלע געשעפֿטען, נישט דוקא די, וואָס זענען נוגע צו ר' יחזקאל'ס געשעפֿט, נאָר אַפּילו דאָס, וואָס איינער האָט עפּעס מיט'ן צווייטען; אָדער גלאַט אַזוי, אַז אַ יוד וויל זיך דרעהען אין אַ „געשעפֿט", אָדער אַז אַ יונגערמאַן געהט דעם ערשטען טריט פֿון קעסט אַראָב און וויל אַרײַנטרעטען אין האַנדעל, דרעהט מען זיך צוערשט אין „שטוב". דאָס איז דאָס „בית־המדרש" פֿון האַנדעל.

בײַ דער „שטוב" איז אָבגעזונדערט אַ שטיבעל, „דאָס קאַבינעטעל" הייסט עס, פֿאַר ר' יחזקאל'ן אַליין. בײַ אַ פֿיער־עקעדיגען שרײַב־טיש זיצט זיך ר' יחזקאל אויף זײַן „פֿאַטער־שטוהל". ר' יחזקאל אַ נידריג נאָר אַ דיק יודעל מיט אַ רונדיג ווײַס בערדעל, האַלט זיך אָן מיט איין האַנד די ברילען בײַ דער נאָז, איין גלעזעל פֿאַלט איהם אַלע מאָל אַרויס, און ר' יחזקאל הויבט עס אויף, רײַבט עס איבער מיט'ן טיכעל, זעצט עס ווײַטער אויף דער נאָז, פֿרעגענדיג עפּעס אָדער אָבענטפֿערענדיג ר' טוביה'ן זײַן „מענש". ר' טוביה, אַ הויכער יוד, מיט אַ דאַרען געזיכט, ענטפֿערט אָב ר' יחזקאל'ן מיט איילעניש און מיט אַ געלעכטעריל, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגען: „אַליץ איז גוט, אַליץ איז גוט".

ר' יחזקאל אײַנגעוויקעלט אין זײַן לאַנגען ברייטען שלאָפֿראָק און אין דעם פֿיערקאַנטיגען היטעל, קנעטענדיג אַ שטיקעל ברויט צווישען די פֿינגער האָרכט אויס זײַן מענש, אַ מינוט בייזערט ער זיך, אַ מינוט ווערט ער ווײַטער גוט, ווילענדיג זיך מיט זײַן מענשען בעראָטהען.

ר' יחזקאל רוקט אויף אַ שופֿלאָדעל, נעהמט אַרויס אַ פּאַפּיער און זאָגט צו ר' טוביה'ן:

— וואָלף מוז נאָך דאַנציג שרײַבען, אַז דער ערשטער טראַנספּאָרט איז עקספּעדירט.

עס עפֿענט זיך די טהיר און צוערשט שטעקט אַ קאָפּ אַרײַן, זאָגענדיג: גוט מאָרגען! און דערנאָך פֿערשווינדט דער קאָפּ און עס בעווײַזט זיך אַ הויכער פּויער מיט לאַנגע, פֿערבלאָטיגטע שטיוועל,

וואס לאזען נאך זיך א אנזעהענדיגען צייכען. דאס פנים איז ביי איהם רויט פון היץ, טראפענס שוויים ריגען פון די פייכטע האר, און ניט ריידענדיג קיין ווארט, קנעפעלט ער אויף זיין פאלטא, דער־נאך די וועסט, און שלעפט פון דארט עפעס ארויס און גיט איבער א בריוועל ר' יחזקאל'ן.

בעת ר' יחזקאל לייענט, ווענט זיך דערווייל ר' טוביה צום פויער. טוביה רעדט צו איהם, דער פויער ענטפערט איהם אבער נישט. ער קוקט אויף ר' יחזקאל'ן, ווארטענדיג אויף עפעס.

— דעם וואגען שפאנען! איך אליין פאהר קיין טריסק.

— איך האב דענסמאל באלד נישט געהייסען געהן מיט'ן וואסער, צוויי וואכען פאר די ימים טובים, ווער ווייסט וואס ס'קען זיך מאכען? ביי די ערשטע פרעסט, אז עס נעהמט געזונד — זאגט ר' טוביה צו ר' יחזקאל'ן מיט א מין ווייכען געבייזער, אליין שוין פער־שטעהענדיג אין וואס עס האנדעלט זיך.

— פערפאלען, דאס האלץ שטעלען האב איך געמוזט, די טראטוועס זענען געווען געבונדען גאנץ גוט, די שטריק שטארק, די טעג שען, גאה רעכען זיך? וואס קען מען מאכען; עס איז געווען מן השמים, גאה רעגען, פאר חנוכה ווערט זיך די ווייכסעל שטעלען.

— מען דארף אנטיק'ן און סאקאלסקען מיטנעהמען, אויפ'ן בוידעם ליגען עטליכע הונדערט שאק פרישע „סטראנקעס". די האקעס, די שטריק — גיט א עצה ר' טוביה.

— דאס איין הייבט זיך אהן דיהרען, שרייבט מען מיר, נאט זאל געבען, אז די קראכעס זאלען נישט זיין גרויס, נאר טריסק דאכט זיך איז א שטיל ארט, עס איז נישט שטראמיג און מיט גאטס הילף, ווען דאס איין זאל נאר נישט מיט אמאל ברעכען, וועט מען קענען דאס האלץ ראטעווען — זאגט צום סוף ר' יחזקאל.

— מיט גאט'ס הילף.

— קיין גאמבין, דארף מען די גאמבינער צוויי הונדערט רובעל שיקען, און בצלאל צו ר' אברהם פלאצקער זאל ער אין שעמענעץ קויפען. איך האב מורא, אז די שעמעניצער זאלען נישט די שעפסען אויסהאפען, לאזען טאר מען זיך נישט.

און ריידענדיג זענען זיי ביידע אין דער צווייטער שטוב אריין.

דער עולם איז האלבלעך געווען אין הויף ביים שפייכלער די תבואה אבוועגען, אין דער „שטוב" זענען נאר געווען די אורחים

וואָס זענען געקומען בײַ נאַכט מיט תבואה אין „שטוב“ אַרײַן. און נאָך צווײ שטאָדטישע מעקלערס, אײנער אַ יוד אין אַ „גױיש“ היטטעל, מיט אַ קראַגענדיל, און אַ קורץ רעקעל און מיט אַ שטעקען אין דער האַנד, — דאָס איז געווען „קאָזעק“ דער פּריצישער מעקלער, ער איז געווען געשיקט פֿון דער צוקערניע פֿון אַ פּריץ צו ר׳ יחזקאל׳ן. בײַ יעדען וואָרט, וואָס ער האָט געזאָגט, האָט ער דערמאָהנט דעם פּריץ מיט דער „צוקערניע“. דער צווײטער איז געווען ר׳ הסקל עפּשטײן, אַ יוד אַ חסיד, אַמאָל אַלײן אַ סוחר, הײנט אַ אָבגעקומענער, אַ מעקלער איז ער געוואָרען נאָר איבערן נאָמען „עפּשטײן“: עפּעס דער נאָמען פּאַסט צום געשעפֿט. ער טראָגט אַ בעשטענדיג בעפֿלעקטען און צוריסענע קאַם־זײַדענע קאַפּאָטע, וואָס האָט נאָך נישט דעם נגידישען גלאַנץ אָנגעוואָרען.

ר׳ יחזקאל האָט די יודען „שלום עליכם“ אָבגעגעבען, און אײדער זײ האָבען נאָך אָנגעהויבען אַ וואָרט אויסצורײדען, האָט ער זײ צום כיור געשטופּט נאָך זיך, אַז זײ זאָלען זיך וואַשען צום עסען. דענסטמאָל איז אין שטוב אַרײַן אַ הויכע, דיקע יודענע אין אַ ברײטער שירץ. דער דיקער באַנד פֿון איהרע שליסעלעך קלינגען און זאָגען אָן, אַז זי קומט, און די בריליאַנטענע אוירינגלעך בלאַנקען אין איהרע אויערען. זי האָט אַ רײן, ווײַס טישטוך איבערן אָנגעשרײבענעם טיש געלעגט, און זאָגענדיג צו די מאַנספּערשוינען מיט אַ ברײט בעל־הבתישען קול: ר׳ טוביה, וואַשען, ר׳ נטע שאָכלינער וואַשען — האָט זי צום טיש געגרײט.

די אורחים האָבען זיך געלאָזט שטופּען צום כיור, פֿון הינטען איז געגאַנגען דער מעקלער עפּשטײן. מלכה׳לע האָט ברויט אויפֿין טיש אויפֿגעלעגט, דער עולם האָט זיך אַרום טיש געזעצט, פֿון דער קיך האָט זיך געטראָגען דער ריח פֿון געפּרעגעלטע ציבעלעס און די פּאַרע פֿון רויטען בוריקע־באָרשט, וואָס האָט דערמאָהנט פֿון „פּסח“ און האָט געוועקט די תאוה צום עסען. עפּשטײן איז געזעסען בײַם טיש, ווי אײנער פֿון די אורחים, האָט געגעסען און געזאָגט גלײַכע ווערטלעך. דער צווײטער מעקלער קאָזעק איז געזעסען אין אַ ווינקעל אויף די אָנלעהנען פֿון שטוהל און זיך די וואָנצעס געדרעהט. ער איז געזעסען אויף אַזאַ אַרט, אַז מען וויל האָט מען געקענט מײנען, אַז ער זיצט יאָ בײַם טיש, און אַז מען וויל קען מען מײנען, אַז ער זיצט נישט בײַם טיש. ער האָט געקוקט אויף עפּשטײנען פֿון דער

הויף. נאר די דינסט, ווייזט אויס, האט זיך טועה געווען און איהם געמוזט רעכענען, אז ער זיצט אויך ביים טיש, ווארום זי האט פאר איהם אויך אנידערגעשטעלט א טעלער. ער, הייסט עס, האט זיך אויך טועה געווען, און צוגערוקט זיך צום טיש עסענדיג אויף אזא ארט, אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער עסט ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער פערזוכט נאר...

אין הויף איז איצט גאר א אנדער לעבען. א פאר פורים-טאג. דער ווינטער איז נאך אויף דער ערד, אבער דער פריהלינג שמייכעלט שוין פון הימעל אראב, און פון אלע פיער זייטען וועלט. דער לאנג-געפרוירענער שנעע, וואס איז דורכ'ן ווינטער א צווייטע ערד געווארען, צורינט און צוגעדהט ווי שנעע אין וואסער. דער זונס ליכטיגע טעבטער — די שטראהלען — בלאנדזשען אין דער בלאטע ארום. אין הויף איבער די קעפ פליהען טויבען אהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אראב, האפען א קערענדיל האבער און מיט א גדולה פערשפרייטען זיי זייערע ווייסע פליגלען און מאכען פליטה. אין הויף זענען קערנער האבער פערווארפען, דער הויף איז אין שפע איינגעטונקט... און הינער דרעהען זיך, פיקען די קערנדליך און ווארפען זיך יעדער פאר די פיס. ביים שטאל אויף א קייט, אונטער א ביידעל ליגט „בורעק", א גרויסער קודלאוואטער הונד. ער שטעקט זיין דיקען קאפ ארויס און ווארט אויף א בעפעהל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביא'ס צייטען, דרעהען זיך ארום א ווייסע ציג מיט געדרעהטע הערנער, א נידריגער שעפס, וואס האבען צוזאמען שותפות געמאכט און ציפען צוזאמען פון די בינטלעך היי, וואס ליגען אויף דער פודר אין מיטען הויף.

אויף דער צווייטער זייט הויף ליגען איינגעפרוירענע ברעטער און קלעצער, אויף דער האלב איינגעזונקען אין שנעע. יונגען קריכען איבער די קלעצער, דערגרייכען ביז'ן שפייכלער. די טהירען פון שפייכלער שטעהען אפען, און פאר די טהירען שטעהט א גרויסע וואג. איינער לעגט אויף געוויכט אויף דער וואג, און דער „שרייבער" (א יונגערמאן אין א פעלצעל און אין א פוטערנעם קאלנער) האלט א ביכעל אין דער האנד און שרייבט די געוויכט אין ביכעל אריין, דורך די אפענע פארטקע קומען אריין צופאהרען איין פודר נאך

דער צווייטער, מען נעהמט זעקלעך אַראָב, מען ווענט אָב, און מען טראָגט זיי אין שפּאַכלער אַריין.

נאָטע דער יונג ביי די פֿערד, אַ הויכער ברייט־ביינינער, פֿון ר׳ יחזקאל׳ס „גוואַרדיע״, מיט אַ שוואַרץ, אָבגעבּרענט געזיכט, מיט ליכטיגע צוויי גרויסע אויגען, וואָס קוקען פֿון דערווייטען ווי צוויי שטורקאַצען, פֿיהרט אַרויס פֿון שטאַל צוויי הויכע פֿערד, בולאַנעס. איינס פֿון די פֿערד האָט אויפ׳ן שטערען אַ שוואַרצען רונדען פֿלעק, וואָס האָט פֿון צווישען זיין גרויען שאָקאָלאַד־קאָליער ווי אַ שוואַרץ אויג געשיינט. די האָר ביים האַלדז זענען ביי ביידע פֿערד געווען צוקעמט און איינגעפּלאָכטען אין פֿלעכטלעך. די האָבער־קינדער זענען געווען די ליעבלינגען פֿון ר׳ יחזקאל׳ן. זיי האָבען איהם פֿערשטאַנען. האָבען געוואוסט, ווען דער וועג איז נויטיג. די בייטש האָט מען נאָר פֿאַר זיי אַלס פּאַראַד געהאַלטען. עס איז נאָך נישט געווען דער פֿאַל, אַז זיי זאָלען איהם שבת אין וועג איבערלאָזען. זיי האָבען עפּעס ווי געפֿיהלט, ווען עס איז פֿרייטאָג און מען דאַרף זיך אויף שבת אַהיים היילען. ער האָט זיך געקענט אויף זיי פֿערלאָזען. און ווען זיי פֿלעגען אַזאַ „שטיקעל״ ווייזען, האָט ער זיי אַליין מיט זיין האַנד געגלעט...

געזאָגט האָט מען, אַז ר׳ יחזקאל׳ס פֿערד זענען נשמות פֿון אַלטע בעלי־חובות, וואָס זייערע וועקסלען ליגען נאָך ביי איהם אין שאַנק, און זיי קענען נישט קיין רוה אין קבר האָבען, ביז זיי וועלען איהם דעם חוב נישט אָבצאָהלען...

נאָטע האָט געטראָגען זיין ווינטערדיג קורץ פּעלצעל מיט לאַנגע לעדערנע שטיוועל און אויפ׳ן קאָפּ דאָס זעלנערישע רונדיגע פֿוטערן היטעל, אויף וועלכער עס האָט נאָר דאָס „בלעכיל״ געפֿעהלט. און מיט אַ מין רחבות׳קייט האָט ער זיינע חברים צוגעפֿיהרט צום וואָגען, זיי די האָמעטעס מיט די מעשענע קאַנטען אויף די העלזער אָנגעטהון, און מיט דעם נייען געשפּאַן אויסגעצירט. דערנאָך האָט ער די בלאָהע בענדערנע לייצעס ביים דישעל פֿערבונדען און ער האָט זיך גענומען צום געזעס. אַנטיק האָט פֿון בוירעס די האָקעס מיט די שטריק אַראָבגענומען און זיי אונטערען געזעס פֿערפּאַקט. אַריינגעהענדיג אין שטאַל, האָט דערווייל נאָטע אין פֿענסטער פֿון דער קיך אַנ׳אויג אַריינגעוואָרפֿען, זיין אויג האָט זיין שליחות ערפֿילט, און באַלד נאָך איהם האָט זיך נאָכגעלאָזט יענטע דאָס דיענסט-

מיידעל. דאָס רויטע, געזונדע בלוט, וואָס האָט אין איהרע דיקע, פליישיגע הענד געראונען, האָט דורך דעם צוריסענעם קאָפטען אַרויסגעשפּראָצט. איהרע שוואַרצע לאָקען איבער'ן רויטען געזיכט, און די שוואַרצע אויגען מיט די שוואַרצע, שאַרפע ברעמען אין איהר יונג־בלוטיג געזיכט האָבען „ווערטער גערעדט“,—„פייער און פלאַם“. זי איז פלינק אַריין אין שטאַל נאָך נאָטען, און גישט ריידענדיג קיין וואָרט, האָט זי פון אונטער'ן קאָפטען אַ האַלבע געקאָכטע הוהן אַרויסגענומען און איהם דערלאַנגט.

נאָטע האָט עס צוגענומען, עפּעס ווי עס קומט איהם דאָס.

זי האָט נאָך געוואַרט...

ער האָט געוואוסט אויף וואָס...

און ווייל זי האָט געוואָלט, וויל ער דוקא נישט. זי הויבט אויף אַ שטרוי און מאַכט זיך אַרויסגעהענדיג.

איצט וויל ער. ער האַפּט זי אָן, נעהמט זי פעסט אַרום מיטביידע הענד, און האַלטענדיג אין די אָרעמ'ס די בייטש, „זאָטעלט“ ער איהר אָן אַ גראָבען קוש אויף דער באַק.

— נו, זאָלסט אַזוי לעבען, אויב וועסט מיט מיר חתונה האָבען,— זאָגט זי צו איהם, אַוועקנעהמענדיג איהר געזיכט.

— פלינקער, די בעל־הבית'טע געהט, האַפּ...—מאַכט ער צו איהר און שטופּט זי אַרויס.

זי דערשרעקט זיך, האַפּט זיך אויף, אָבער באַלד איבערצייגט זי זיך, אַז ער האָט זי אָפּגענאַרט, בלייבט זי שטעהן ביי דער שוועל פון שטאַל:

— צובּרעכען זאָלסט דו די הענד און פיס אויפ'ן וועג! — זאָגט זי מיט אַ שעלמיש געלעכטער אַרויסלויפענדיג.

— דו, סוקאַ איינע,— לאָזט ער זיך נאָך איהר.

דאָס שרייבּערעל ביי דער וואָג, בעמערקענדיג ווי זי לויפט אַרויס פון שטאַל, ווינקט ער צו אַנטיקען דעם הויף־וועכטער.

— פּשאַ קרעוו — לאָזט זיך אַנטיק נאָך איהר.

זי שטעקט אַרויס אויף זיי די צונג און ווערט פערשוואונדען אין הויז פון דער קיך.

אַ קנאַק פון נאָטעס בייטש און אַ עזות'דיג רעש'ן פון רעדער האָבען צו וויסען געגעבען, אַז די פוהר שטעהט שוין פאַר דער טהיר געשפּאַנט.

אין באַלד האָט מען אָנגעהויבען צו טראָגען פֿון שטוב אויפ'ן וואָגען פּעקלעך און פּעקעלעך. ר' יחזקאל ריהרט זיך נישט אין וועג אַריין אָהן „צדה לדרך". ר' יחזקאל האָט זיך געוויזען אין גרויסען, ברייטען שאָפּען־פּעלץ, דעם ווינטערדיגען פּאַלטאָ מיט די ברייטע אַרבעל האָט מען איבער'ן געזעס געלעגט (וואָרום אַ טאָג איז געווען אַ שענער, דער פֿראָסט האָט געלאָזט, און די זון האָט אין הימעל געלאַכט), נאָך איהם זיין ווייב מלכה'לע — מיט אַ ברכה אויף די ליפּען, און חברה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טהייל האַלטענדיג אין די הענד גמרות — מיטגענומען אין חדר אַריין נאָכ'ן אָנבייסען, קלענערע — בייגעל מיט פּוטער, נאָך טהייל האָט דער „בעהעלפער" אונטערגעשטופּט: „אין חדר אַריין". די קינדער אָבער מעהרסטענטהייל אין פּעלצלעך אָנגעטהון, וואַרטען אַרום דער פֿוהר.

— זיידעשי, זאָל דער זיידעשי פֿאָהרען געזונדערהייט!

— בלייבט געזונד און לערענט מיט חשק! — האָט זיי דער זיידע איטליכען בעזונדער די האַנד געגעבען, פֿון דער הויזען־קעשענע אַ גרויסען בייטעל אַרויסגענומען און די קינדער לעטיך־געלד געטהיילט.

פֿון דעם פֿענסטער פֿון צווישען די צוויי געהאָפּטענע גאַרדינען האָט אַ מיידעלס געזיכט אַרויסגעשיינט. דאָס האַלבע געזיכט, אַן'איידעל גערייטעלטע באַק מיט אַ שוואַרצען זיידערנעם לאָק און מיט אַ בלאָהען באַנד פֿערבונדען, האָט איידעל און אַריסטאָקראַטיש פֿון דערווייטען צום פֿאָטער אַהין געשאָקעלט:

— פֿאָהר געזונדערהייט, טאַטעשי!

ר' יחזקאל איז אויפ'ן וואָגען אַרויף. זיצענדיג אויפ'ן וואָגען, האָט ער נאָך עפּעס מיט ר' טוביה'ן, זיין מענש, גערעדט, געזעגענט זיך, און אַהין געשאָקעלט צו מלכה'לען: בלייב געזונד, בלייב געזונד! דערנאָך צום מיידעלס ליכטיגען געזיכט: בלייב געזונד, לאה'לע! און צו די איינקלעך פֿון וואָגען אָנגעזאָגט:

— איהר זאָלט בעגעהרען צו לערנען!

אין אַ ווינקעל איז יענטע געשטאַנען. איהרע הענד האָט זי אויפ'ן האַרץ פֿערלעגט און געקוקט אויף נאָטען, ווי ער זיצט זיך „שטייף" און שטאַרק אויף דעם „קאָרשעל" אין זיין קורץ פּעלצעל און דאָס ממזר'ישע, וואוילעשע היטעלע ווינקט אַראָב צו איהר. ער האַלט די לייצעס אין דער האַנד, גרייט אין דער וועלט זיך

צו לאָזען, ווי זיינע פערד, די חברים. וואָס קענען נישט איינשטעהן און האַקען מיט זייערע פּאָדקאָוועס אויף די שטיינער.

יענטע האָט געשמייכעלט.

נאָכדעם אַ קנאַל פון דער בייטש האָט איהר אַ גרוס אָבגעגעבען: בלייב געזונד, יענטע!

די סאָפּענדיגע פערד האָבען זיך אין דער וועלט געלאָזט, אויסמיידענדיג דאָס שטילע, רוהיגע, פריה־מאָרגענדיגע שטאָדט־געסעל — און נאָכדעם מיט׳ן זעלנערשען היטעל איז ערגעץ־וואו פערשוואונדען געוואָרען...

אין דער „שטוב" ביי ר׳ יחזקאל׳ן איז איצט שטיל. דער עולם האָט די געשעפטען אָבגעמאַכט. די פרעמדע, וואָס זענען ביי־נאַכט געקומען, האָבען זייערס פערקויפט, איינגעשפּאַנט און אָבגעלאָזט זייער אָרט אַנדערע סוחרים, וואָס וועלען קומען ביי דער נאַכט. די גרויסע קאַנאַפּע זעהט זיך ערשט איצט אַרוים מיט איהר לעדערנעם, אַלט־מאָדישען איבערציהער און מיט אַלע איהרע „גריבער" און „בערגער", וואָס זענען אין איהר. דער לאַנגער טיש אין מיטען „„שטוב" איז בעשריבען מיט קרייד, דער שוואַרצער אויוועז איז בעשריבען, די הויכע שאַנק איז בעשריבען און אַלע שטוהלען און בענק זענען „אָנגערעכענט", און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראַנקען און ווענד זעהען אויס ווי פליי־זיין, וואָס די זעלנער האָבען זיי איבערגעלאָזט אויפ׳ן שלאַכט־פעלד און זענען אַנטלאָפען פון זיי. און די רעכענונגען קוקען איינע דער צווייטער אָן, און קריעגען זיך, און שטעכען איינע דער צווייטער די אויגען אויס...

באַלד זענען אַריינגעקומען צוויי נידעריגע, פעטע יונגע־מאַנטשיקלעך: האַצקיל און בעריל, מיט נידעריגע, רונדיגע בייכלעך. די משפּחה־גריבעלעך ביי זייערע ווינקעל־נעזער זאָגען אויס, אַז זיי זענען ברידער; ר׳ יחזקאל׳ס שוועסטער־קינדער. אַמאָל זענען זיי צוויי יונגע ליטלעך אויף קעסט געוועזען — היינט זענען זיי אויך נאָך קעסט־יונגע־ליטלעך — נאָר זיי דרעהען זיך שוין אין „שטוב" אַרום. אַ משפּחה, און זיי קומען נאָכ׳ן אָנבייסען צולעגען זיך אויף דער קאַנאַפּע, פאַר מיטאָג.

ביידע מיט אַמאָל, ווי עס פּאַסט פאַר צוויי ברידער, האָבען

זיי זיך בייַנאַנד אויף דער קאַנאַפּע אַרויפֿגעלעגט, די פּאַלטאָס אויס־געטהון, קונציג זיי פּאַר קישעלעך געמאַכט און אונטער די קעפּ זיך אַרונטערגעלעגט. צוערשט האָבען זיי זיך אין דער שטיל — אַזוי ווי עס וואָלט זיי אַ שאָד זיין אויף דעם אַ וואָרט אויסצוני־צען — געשטופּט זיך, געשטויסען זיך. יעדער האָט פֿאַר זיך דעם אָנלעהנער געוואָלט. נאָר אַזוי ווי זיי האָבען זיך אַהן ווערטער גע־קריגט, אַזוי האָבען זיי אויך אָהן ווערטער צווישען זיך שלום גע־מאַכט. איינער האָט דעם אָנלעהנער גענומען, און דער צווייטער האָט זיך צו זיינע פֿיסענס געלעגט.

האַצקיל, דער עלטעסטער ברודער, האָט קונציג זיך געקראַצט מיט איין פֿינגער אין זיין געל בערדעל און האָט זיך פֿערטראַכט אויף אַ רעכענונג, וואָס איז איהם געגענאיבער פֿאַר די אויגען געשטאַנען:

— 7 מאָל 38 וויפֿיעל מאָל האָבען מיר, האַ, בעריל?

נאָר בעריל האָט איהם מיט דער נאָז אָבגעענטפֿערט. האָט זיך האַצקיל מיישב געווען, זיך צו דער וואַנד אויסגעדרעהט, און עפּעס ווי וועלענדיג אָבטהון בעריל'ען, האָט ער אויך דאָס זעלבע געטהון...

II.

אַ הייזעל ביי דער ווייכסעל.

איינס אַליין און פֿאַר זיך אַליין שטעהט זיך אַ הייזעל אין טהאָל צווישען צוויי הויכע בערג, וואָס לאָזען זיך ווייט און הויך אין דער וועלט אַריין, ביים ברעג פֿון טייך ווייכסעל. ווינטער איז עס. גאָט'ס וועלט: איז אינגאַנצען אין שניי פֿערטרונקען. אונזער הייזעל, ווי אַנ'אַלטער בעל־הבית אין תכריכים. שטעהט זיך ביים ברעג, קוקט זיך צו צום פֿערפֿרוירענעם טייך זיין שכן און עס שווייגט, ביז דער טייך וועט צו תחית־המתים אויפֿשטעהן. דערווייל איז דער טייך געשטאָרבען, געפֿרוירען און מיט אַ ווייסען קיטעל איינגעהילט. ראָבען פֿליהען אויף זיין ברייט און לענג, שטעלען זיך אויף דעם שייכ'ס רוקען און לעכערען זיין אָבגעטאָקטע דעקע. טהיילמאָל געהט

אַ מענש איבערן טײַך, און דעם מענשענס פֿיס טוקען אין דעם ווײַסען, טיפֿען שניי. און פֿון בײדע זײַטען הײזעל זעהען אויס די הויכע בערג, ווי שטיקער געפֿאלענע פֿליגלען פֿון אַ ניאָדלער, וואָס ליגען אײנער אויפֿן צווײטען, אָדער ווי שטיקער געפֿרוירענע וואָלקען וואָלטען געפֿאלען אײנס אויפֿ'ס צווײטע. אויף די רוקענס בערג קריכען נידריגע שניי־בוימעלעך; אײן בוימעל, בעדעקט פֿון קאָפּ ביז די פֿיס אין שניי, האָט זיך אויפֿן שפּיץ באַרג אַרויפֿגעהאַפּט, עס שטעהט אײנס אַלײן אין דער הויך און עס קוקט זיך ווײט און ברײט אין דער ווײַסער וועלט... בײַם ברעג פֿון טײַך, צו־פֿוסענס דעם באַרג און צו־קאָפּענס דעם טײַך, שטעהט אַ שערענגע בוימער, אײנס נאָכ'ן אַנדערען מיט שניי בעדעקט, וועלכע זעהען אויס ווי ווײַסע עדות, וואָס שטעהען און היטען דעם ריזיגען מת, דעם טײַך...

אין דעם הײזעל זיצט אַ משפּחה פֿון יאָהרען־לאַנג, דאָרט לעבט מען מיט זיך און מיט'ן טײַך, דעם שכן. „חיים איבערפֿיהרע'ס" הײסט דאָס הײזעל הײַנט. אַמאָל מיט אַ דרײַסיג יאָהר צוריק האָט עס געהײסען „משה איבערפֿיהרע'ס", און אפֿשר אין צוואַנציג יאָהר אַרום וועט עס גאָר הײסען „דוד איבערפֿיהרע'ס". נאָר עס איז נישט קײן חילוק, דער נאָמען טוישט זיך גאָר מיט די יאָהרען. אָבער דאָס הײזעל, דאָס וואַסער און דער נאָמען „איבערפֿיהרער" בלײַבען ביז איצט. דער הײַנטיגער „איבערפֿיהרער" הײסט חיים און איז אַ ייד פֿון אַ יאָהר פֿופֿציג, אַ הויכער און אַ דאַרער. דאָס פּנים אויסגעצויגען און די ווײַסע באָרד אויסגעצויגען, און דער הויכער געקנײטשטער שטערן איז אויסגעצויגען. אַ וואַסער־קינד, אויפֿגעצויגען געוואָרען בײַם וואַסער, און ווער ווײסט, אויב זײַן קבר וועט נישט זײַן אין וואַסער. נו, וועט עס אין וואַסער גופֿא נישט זײַן, על כּל פּנים וועט עס זײַן בײַם וואַסער. און וועט אַ געוויסער קומען, וועט איהם דאָס וואַסער פֿון קבר אַרויסנעהמען און מיטפֿיהרען איהם מיט זיך קײן דאַנציג, אַזוי ווי עס האָט מיט זײַן פֿאָטער און מיט זײַן זײדען געטהון... און וואָס איז דער אונטערשייד, צי מיט דער ערד, אָדער מיט'ן וואַסער אויסגעמישט צו ווערען? די ערד איז טויט, זי שווײַגט תּמיד און שטעהט תּמיד אויף אײן אָרט, דאָס וואַסער לויפֿט, אײַלט זיך אין דער וועלט אַרײַן, עס לעבט האָטש...

משפחה מיט'ן וואסער איז ער שוין פון לאנג. דאס וואסער דארף יעדעס יאהר א מענש, און זיין משה'לע איז שוין פון לאנג מיט'ן וואסער געווארען אויסגעמישט, און דרעמעלט דער „איבער־פיהרער" אמאל שבת נאכ'ן מיטאג ביי'ם ברעג איין, און א חוואליע קומט צולויפען און רוישט, דאכט זיך איהם, אז משה'לע מיט זיינע חברים, די חוואליעס, זענען איהם געקומען וועקען...

זומער ציהט ער די פרנסה פון וואסער, א גאנצע וואך איז ער אויף דעם שיפעל, און זיין לייווענד שפאלט און שניידט אב איין הימעל פון צווייטען... שבת. דאס וואסער פיהרט זיך יודיש־ליך, עס האלט מיט שבתים און ימים־טובים, שטיל איז עס, עס קושט איין חוואליע די צווייטע, און ער מיט'ן ווייב זיצען פאר דער טהיר. ער זאגט פרק, דאס ווייב לייענט אין „צאינה וראינה" און זיי דערצעהלען די חוואליעס גאט'ס וואונדער, און יעדע חוואליע האפט א ווארט און מאכט פליטה. ווינטער איז דער טייך געפרוי־רען, צוגעדעקט אין זיין שנייד. דאס הייזעל איז פערשנייט, פער־שאטען פון קאפ ביז צו די פיס. פון דעם בלומען־פערקאווערטען פענסטערעל שטארט ארויס דעם איבערפיהרער'ס אנ'אויג און בע־טראכט דעם שותף, דעם טייך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפרוי־רען. דער „איבערפיהרער" קוקט און קרעכצט. צוויי זענען פערפרוי־רען: דער טייך הינטער'ן אייז און דער „איבערפיהרער" אין זיין הייזעל. און ווען דאס וואסער רייסט זיך פון הינטער זיין דעקע ארויס און לעבט אויף, דענסטמאל קריכט פון זיין ווינטערדיגען קבר אויך דער „איבערפיהרער" ארויס, האט א הנאה פון זיין שותף, וואס איז צו תחית־המתים אויפגעשטאנען, און ער שמירט אויס זיין שיפעל מיט סמאלע.

ביי נאכט. די געגענד איז ארום שטיל. דער הימעל קוקט מיט ליעבשאפט אויף דער וועלט, ווי א טאטע אויף זיין הויז־גע־זינד. די פעלדער זענען מיט שניי בעדעקט, און די בערג זענען ווי טויטע ריעזען אין זייערע קברים. דענסטמאל שימערט פון „איבערפיהרער'ס" פערקאווערטען פענסטעריל א שטראהל ליכטיגקייט ארויס און דרינגט ערגעץ־וואו אין דער וועלט אריין. ווייט ערגעץ בלאנדזשעט א פוסגעהער, ער דערזעהט דעם שטראהל, וועלכער פיהרט איהם גלייך צום פענסטער פון הייזעל די נאכט איבערצונעכטיגען.

עס איז נאָך ווינטער. מיט שניי אַרום איז אַלץ נאָך בּעדעקט. נאָר דאָך קוקט שוין גאָט פֿון דער הויך מיט קלאָרע אויגען אַראָב. די זון איז איבּער די גרויע ווינטערדיגע וואָלקען פֿערשפּריים, און איהרע שטראַהלען לעכּערען די ווינטערדיגע דעקע. אויף די אַרומיגע בּערג צוגעהט דער שניי קלאָר, ריין; קיין מענשענס פֿוס האָט נאָך נישט זייער ריינע ווייסקייט בּעריהרט, און גאַנצע שטראָמען צוגאַנגענער שניי לאָזען זיך גלעטענדיג פֿון די בּערג אַראָב און פֿאַלען אין דעם האַלב-געפֿרוירענעם טייך אַריין. דאָס אייז אינ'ערן וואַסער איז ריין און דורכזיכטיג, און דאָס וואַסער קוקט דורך איהם, ווי דורך אַ קלאָרע שויב אַרויס. טהיילמאָל וואַרפֿט זיך אַ פֿיש אַרויף, האַקט אויף די שויב מיט'ן וויידעל, וואַרפֿט אַ בּליק אויף גאָט'ס פֿרייע וועלט און פֿאַר גרויס גדולה, אַז די מאַמע, דאָס וואַסער, וועט בּאַלד פֿון זיך די שויב אַראָבוואַרפֿען, לאָזט ער זיך שיעף-נאַרקענדיג אין וואַסער אַריין די בּשורה די חברים אָנצוזאָגען.

און אַלץ אַרום איז בּעהאָפֿטען איינס מיט'ן צווייטען, אַלץ האָט דער שניי צוזאַמענגענאָסען. קלאָר, ריין, העל, נאָר איין שוואַרצער פֿלעק שטערט די ווייסע שניי-וועלט — דאָס הייזעל, וואָס עס שטעהט זיך איינס אַליין אין טהאָל.

די היימ'שע געהט מיט'ן עמער צו דעם בּרונעם, וואָס איז הינטער דעם הייזעל, מיט אַמאָל דערזעהט זי פֿון דערווייטענס ר' יחזקאל'ס פֿוהר. זי האָט בּאַלד די פֿערד דערקאָנט, און זי האָט צום מאַן דורכ'ן פֿענסטער אַריינגעקלאַפּט.

— חיים, דער סוחר פֿון די טראַטווען פֿאָהרט.

— געמאַכט ווי אַ חכם, אין אַ פּאָר שעה אַרום וואָלט פֿון האָלץ קיין לעק ניט געבּליבּען — האָט חיים אָבגעענטפֿערט אַרויסגעהענדיג אויף דער שוועל פֿון דער טהיר.

און וואָהר איז עס. צווישען די ווייסע פֿעלדער שוואַרצט זיך דער וועג און איפּ'ן וועג לויפֿען צוויי גרויע פֿערד, וואָס קומען וואָס אַמאָל נעהענטער.

בּאַלד איז גאָטע מיט אַ קנאַל פֿון דער בּייטש צום הייזעל צו געפֿאָהרען. די פֿערד זענען געוועזען צוהיצט, פֿערסאָפּעט. ר' יחזקאל אָנגעטהון אין זיין דיקען שאָפּען-פּעלץ, איז פֿון דער פֿוהר אַראָב פֿרעגענדיג:

— נו, וואָס מאַכען דאָרט מיינע העלצלעך?

— מיר האָבען געטהון, וואָס מען האָט געקענט. מען האָט נאָך אַמאָל מיט שטריקאַוקעס געבונדען, מיט ברעטער צוזאַמענגעקלאַפּט און מיט גראָבע שטריק צום ברעג פֿערפֿעסטיגט, אָבער ווער ווייסט? שפּיל דיך מיט איהר — האָט חיים אויסגעלאָזט מאַכענדיג מיט די האַנד, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט געבען פֿערשטעהן די גבורות פֿון איהר, פֿון זיין ווייכסעל.

ר׳ חיים איז צוגעגאַנגען צו ר׳ יחזקאל׳ן און האָט איהם אָבגעשטעקט „שלום־עליכם״, און ר׳ יחזקאל איז מיט אַ אַראָבגעלאָזענע קאָפּ אין שטיבעל אַריין.

אין דעם קליינעם, רוהיגען שטיבעל זענען געשטאַנען צוויי הויכע בעטען, פֿול אָנגעלעגט ביז אין האַלבען באַלקען מיט דעקען, אין וועלכע עס האָט זיך אויפֿגעהאַלטען די פֿעדערן פֿון די אַלע גענז און קאַטשקעס, וואָס די יודענע האָט צייט נאָך איהר התונה יעדען פֿרייטאָג געשאָכטען — אויף אויסשטייער פֿאַר שוועסטערן־קינדער אויף החתונה. פֿון דעם קליינעם שויבען־שיינקעל וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל שטוב — האָבען רויטע עפּעל אַרויסגעקוקט, וועלכע האָבען פֿערשפּרייט אַ עפּעל־געשמאַק אין דעם קליינעם דאָרפֿישען שטיבעל.

ר׳ יחזקאל האָט זיך ביים טיש אַוועקגעזעצט. פֿאַר עגמת־נפש, האָט ער נישט דעם שאָפּען־פּעלץ אויסגעטהון און האָט צום פֿענסטעריל אַרויסגעקוקט, אַרום איז נאָך שטיל, נאָר פֿון גאַנץ ווייט הערט זיך אַ מין גיסען. דאָס זאָגט אָן שלעכטע בשורות, און פֿון ר׳ יחזקאל׳ס ברוסט האָט זיך אויס געוועהנייט אַ „רבונו של עולם״ אַרויסגעריסען.

נאָטע איז אַריין אין שטוב און האָט עפּעס דאָרט ביי דער טהיר געזוכט. די היימ׳טע האָט זיך מיט איהם געקריגט, וועגען האָלץ האַקען. באַלד האָט אַ פֿייערל געקנאַקט אין קיך — אַ יאַיבעל פֿאַר׳ן סוחר אָבצוקאָכען. די היימ׳טע ביי דער קיך זעהט, אַז דער סוחר זיצט פֿערקלערט ביים טיש, הויבט זי איהם אָן צו טרייסטען:

— זאָרגט נישט, סוחר, וועגען די טראַטוועס, גאָט וועט העלפֿען און וועט אייער סחורה פֿון וואַסער ראַטעווען.

ר׳ יחזקאל האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהן די היימ׳טע, זי, אַ יודענע טרייסט איהם, האָט ער זיך פֿאַר זיך אַליין פֿערשעמט, און איז אַרויס אין הויף.

— פֿירט מיך, ר' חיים, צום געהילץ — האט ער צו חיים'ן געזאגט, טרעפֿענדיג יענעם צווי עמער וואסער טראגען — נאטע, קום מיט.

חיים האט די עמער אין שטאל געטראגען. אלע דריי זענען הינטער'ן הייזעל צום געהילץ ארונטער.

אז מען האט נישט געוואוסט, האט מען נישט געקענט בעמערקען, אז דארט ליגט האלץ. האלבליך איז עס אין אייז איינגעפֿרוירען, און פֿון אויבען איז עס מיט וואס צוגעזעקט. נאר לאנגע ברעטער זעהען זיך וואו ניט וואו ארויס, און לאנגע דיקע שטריק זענען אנגעבונדען אן דיקע בוימער, וואס שטעהען ביים ברעג.

— א שלעכט, א שלעכט געשעפֿט, — ברומט ר' יחזקאל פֿאר זיך און מעסט מיט דעם שטעקען אין דער לופֿט לויט דעם אויג, וויפֿיעל אייל ווייט קען דאס געהילץ ליגען פֿון ברעג

— מען מוז קיין יאנאשעץ געהן פֿויערן שאפֿען, וואס מעהר פֿויערן, און אזוי ווי דאס אייז וועט נאר אנהויבען זיך רירען, מוז מען דאס געהילץ פֿון וואסער ארויסנעהמען. — וויפֿיעל עס זאל קאסטען — פֿערפֿאלען.

— וואס דען? אז דאס אייז וועט אנהויבען רירען, וועט עס דאס געהילץ ווי א פֿעדעריל מיטנעהמען — שטימט ר' חיים מיט, מיט א מין בעהאלטענער גאוה אויף זיין וואסער.

— עס ליעגט ניט ווייט פֿון ברעג. אין גאנצען אנאייל צוויי, דריי.

— מען מוז זיך צואיילען. פֿון אויבען קומט דאס אייז אן אין א לאדע מינוט, — זאגט ר' חיים שוין געהענדיג.

ר' יחזקאל האט איהם א 5-רובל'דיגען געגעבען, אז ער זאל פֿון דארף אקעגויט מיטברייננגען און אליין איז ער צוריק אין ר' חיים'ס שטיבעל אריין.

אין שטיבעל ביי ר' חיים'לען האט זיך געטראגען אין דער לופֿט א ריח פֿון קארטאפֿלעס מיט באבעס (די חיימ'טע ווייסט שוין פֿון לאנג, אז פֿון איהרע „באב" לעקען די סוחרים די פֿינגער); די חיימ'טע איז אינגאנצען אין דער קיך געווען פֿערטהון. נאטע איז געזעסען אין א ווינקעל ביי דער קיך, די שטיוועל אויסגעטהון, און האט זיך די אניצעס געטריקענט, שמועסענדיג דערווייל מיט די חיימ'טע וועגען א כלה. — די חיימ'טע האט איהם א שדוך אנגעשלא-

גען מיט איהר'ס אַ שוועסטער־קינד פון יאַנאָשעץ, זעהר אַ שען, גע־זונד מיידעל מיט אַ פּאָר הונדערט גילדען. און ועט דער סוחר איבער שבת איבערבלייבען, וועט זי איהר שוועסטער־קינד אַהער ברייגען.

גאָטע איז געזעסען און האָט דעם שמועס ערנסט אויסגע־האָרכט און מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט; געוואָלט האָט ער דערווייל ביי דער אַלטער אַ גיט מיטאָג אויסנאַרען. ער האָט זיין עסק פער־שטאַנען. די אַלטע איז באַלד צו איהם משפּחה'דיגער געוואָרען. ר' יחזקאל זיין אַריינגעקומען, איז דער שמועס געוואָרען איבערגע־האַקט.

ר' יחזקאל האָט שוין געפונען דעם טיש געדעקט מיט עפּעס אַ מין מאָדנע „צוועל", וואָס זעהט אויס צו זיין אַ קאָלדרע אויף די בעטען, מיט אַ בלעכענעם אויסגעריבענעם לעפעל, מיט אַ קלינג פון אַ מעסער און אַ גאָפּעל, אַ היימיש־געבאַקען ראַזעוואַנע ברויט, און אַ זאַלץ־מעסטעל. ר' יחזקאל האָט זיך געוואַשען, אַ מוציא גע־מאַכט, און די היימ'טע האָט איהם אַ טעלער דערלאַנגט, פון וועל־כען די פּאַרע האָט די שטוב איינגענומען. ר' יחזקאל האָט קנאַפּ פערזוכט, אַוועקגערוקט פון זיך דעם טעלער, די שירים איז פאַר־נאָטען געוועז...

ר' יחזקאל האָט פלינק אָבגעבענטשט און איז צום געהילץ אַרויס, ער האָט זיך ביים ברעג אַנידערגעשטעלט און געוואַרט.

און איבער דער ווייט און איבער דער ברייט פון דער וויי־סער וועלט האָט זיך זיין אויג פערוואָרפען. דאָס וואַסער לויפט פון די בערג און עס גיסט זיך איבער'ן איין. פון דערווייטענס הערט זיך אַ קנאַק. אַ שטיק אייז, אַ האַלבער טייך קומט אָן און רייסט זיך ווייטער, דאָס וואַסער רוישט שטראָמענדיג אין אַ ריינע פון צווי־שען צוויי שטיקער אייז, און מיט אַ רעש שטראָמט עס פון דער ריינע אַרויס און עס לעכערט דאָס אייז, אויף וועלכען עס רינט אַ־רויף. אַ חוואַליע וואַסער קומט אָן צולויפען און גיט זיך אַ גאָס אי־בער'ן אייז, באַלד נאָך דער חוואַליע הערט זיך אַ קנאַק; דאָס אייז שפּאַלט זיך און אַ ריזיק שטיק פון איהם שטעלט זיך קאַפּויר און ווערט די רגע צושמעטערט אויף שטיקלעך. דאָס וואַסער לאָזט זיך אין אַ שטאַרקען שטראָם אַרויס פון זיין געפרוירענער דעקע, מיט־שלעפּענדיג מיט זיך די הרוגים, די צובראָכענע שטיקער אייז, און מאַכענדיג מיט זיי אַ שפּיעלעכיל, אַ דריידעל אין קאָהן, צווישען צווי:

הוואַליעס, וואס איינע וויל די צווייטע האפען, און פאטשען זיך אין פנים אריין...

אט שווימט שוין דאס וואַסער און עס ברעכט דאס אייז ביים ברעג, וואו דאס האלץ ליעגט. ר׳ יחזקאל הערט שוין דעם קנאַק. דאס שטיק אייז איז געפּלאַצט, נאר עס ריהרט זיך נאך נישט. דער באלוואַן איז צו גרויס און צו ריזיק, אז דאס וואסער זאל איהם קענען בעוועגען. דאס וואסער האלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאך א הוואַליע און נאך א הוואַליע. דער באלוואַן ריהרט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אייז ווערען אין איהם צוהאַקט, צושמעטערט און געהען אונטער, נאר ער שטעהט אבער נאך א מינוט און אונטער איהם הויבט אן בורטשען, און דאס אייז ווערט צוטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אט ווייזט זיך דאס געהילץ. איין טראַטווע איז אנגעבונדען אן דער צווייטער, און איינע הויבט זיך, רייסט זיך פון דער צווייטער. ר׳ יחזקאל קוקט אויף זיין פערמעגען. עס שטעהט אין סכנה. די שטיקער אייז פרובען זיך פון ארט ריהרען. די שטריק סקריפּען ביי די בוימער. זיי רייסען זיך. די לעצטע מינוט. ר׳ יחזקאל מיעט געהענטער צום וואסער צו, ער שטעקט די האנד אויס, ער וויל אנריהרען מיט די הענד, און קוקט זיך אום, אויב מען זעהט נישט די פויערים — קיינער קומט נישט. דאס וואסער לויפט, איילט. דאס אייז פלאצט — זיין פערמעגען ראַטעווען, אוי, רבונו של עולם, זיין פערמעגען ראַטעווען.

קומט אן צולויפען ר׳ חיים מיט פויערים א גאנצע מחנה. ר׳ יחזקאל דערזעהט זיי פון דערווייטען, ער ווינקט מיט די הענד. די פויערים קומען נעהענטער, טהייל האַלטען העק, לאַמען, קייטען און שטריק, ר׳ יחזקאל קריגט מעהר מוטה, ער לויפט פאראויס — ער קוקט נישט אויפ׳ן אייז. דאס וואסער איז הינטער זיינע פיס. ר׳ יחזקאל קוקט נישט, — מיט גאט׳ס הילף, די פויערים נאך איהם. מען פרעגט נישט אויף קיין לוין — וואס? ווען? מען דאַרף דאס האלץ ראַטעווען. מען האַפּט העק ארויף אויף די טראַטוועס, מען שניידט דורך די „שטריקאוקעס״, מען שניידט אב איין טראַטווע פון דער צווייטער, דאס אייז ברעכט זיך, מען האַקט, מען ציהט ביי די שטריק, ווער קוקט אויף עפּעס? מען שפּרינגט איבער פון איין קלאָץ אויף דעם צווייטען — פון ברעג ציהט מען, וויפיעל מען קען ראַטעווען מען ארויס אויפ׳ן ברעג. די איינצעלנע טראַטוועס

בינדט מען מיט שטריק און מען פערפעסטיגט זיי שטארקער ביים ברעג.

און דאס וואסער האט זיך געגאסען אויפ'ן אייז און מלחמה געהאלטען מיט איהם, אזוי, אז דאס אייז האט געצווייפעלט, וואס איז מעהר פון אויבען אויפ'ן טייך: דאס אייז אדער דאס וואסער. מיט א שטראם האט זיך געלאזט און געווארפען איין שטיק אייז אויפ'ן צווייטען, און איין באלוואן איז מיט'ן קאפ אריין אין צווישען און יענעם צושמעטערט אויף שטיקלעך; פלוצים האט זיך אויפגעהויבען א שטיק אייז אין דער הויך און האט אבגעהאלטען זיינע חברים, וואס לאזען זיך נאך איהם; און די שטיקער אייז זענען ארויף איינס אויפ'ן צווייטען, איינס אויפ'ן צווייטען, און א בארג אייז איז אין מיטען וואסער שטעהן געבליבען, דאס וואסער האט מיט דרך־ארץ געמוזט פאר זיי אבטרעטען. נאר באלד האבען די הוואליעס וואסער, ווי זיי וואלטען זיך איין האנד געמאכט, גענומען זיך אויף אמאל אריין אין בארג און זיהם צושמעטערט, חרוב געמאכט, און דאס וואסער האט זיי אין דער וועלט געפיהרט. היידא...

דאס וואסער ברעכט אליץ, און די פויערים פליהען פון איין שטיק אייז אויפ'ן צווייטען.

דערווייל האט די נאכט זיך אנגערוקט. פון אויבען איז דער הימעל אין א חמארע געפרוירען געווארען, נאר דאס וואסער האט זיך ווייטער דאס זייניגע געטהון, און די פויערים האבען אויך דאס זייעריגע געטהון — שייטלעך האלץ אין סמאלע איינגעטונקט און אנגעצונדען, און די נאכט האבען זיי בעלויכטען; דער עלטסטער און מיט איהם די פויערים — איין בעלקע נאך דער צווייטער אויפ'ן ברעג ארויסגעקראגען, און דאס וואסער האט גערוישט, געווארפען זיך און דאס האלץ געשלעפט צו זיך.

דערנאך, אז מעהר פון די העלפט האלץ איז שוין אויפ'ן ברעג געלעגען, האט ר' יחזקאל דיין פוהר געשיקט אין שטעדטיל אריין נאך בראנפען, אליין איז ער צו ר' חיים'ן אין שטיבעל אריין.

ביים טיש האט ער געטראפען א יודען אין א לאנגען פוטער מיט א לאנגער, שווארצער בארד. ער איז געזעסען האלב „אוועקגעלעגט" אויף א שטוהל און געשמועסט מיט א בחור'ל פון א יאהר פופצעהן — מיט א חנ'ודיג פנימ'ל, וואס זאגט מעהר אויס פון פא-

טערי'ס נגידישקייט ווי פֿון פֿאָטער אַליין. ער איז געווען אין אַ סאַמעטען היטעלע מיט פּאות'לעך און מיט אַ זיידען האַלדטיכעל. אַ נגידישער חן און רוהיגקייט איז געווען אין זיין טאַקט, אין זיין מינע. ר' יחזקאל'ן איז ער באַלד געפֿעלען. ער איז צוגעגאַנגען און די האַנד אויסגעשטרעקט:

— שלום עליכם, יודען.

— עליכם שלום.

— היגע? — האָט ווער פֿון זיי געפֿרעגט, אָדער ביידע אין־איינעם.

— איך בין אַ קאָנסקער־וואָליער, מען דאַרף איבער'ן וואַסער — ענטפֿערט דער יוד מיט דער שוואַרצער באָרד.

— איך בין אַ קאָזמערער, טראַטוועס אין דער ווייכסעל שטעהען — ענטפֿערט ר' יחזקאל.

— ווער? ר' יחזקאל גאָמבינער פֿון קאָזמע, אפֿשר?

— יאָ. און איהר, ווער זענט איהר דאָס פֿון קאָנסקע־וואָלע?

— אָ וואַ, ר' יחזקאל גאָמבינער, — פֿרעהט זיך יענער און הייבט זיך אויף פֿון שטוהל — איך בין מרדכי קאָנסקער.

— ר' מרדכי קאָנסקער פֿון קאָנסקע־וואָלע — וואונדערט זיך ר' יחזקאל. נו, — ער געהט צו נעהנטער צו איהם און שטעקט איהם די האַנד אויס — נו, נו.

— די טראַטוועס זענען נאָך איינגעפֿרוירען אין אייז?

— יאָ, די טראַטוועס זענען געווען איינגעפֿראָרען איבער'ן ווינטער. מען האָט גאָר נישט געקענט מאַכען. זיי זענען מיט שניי געווען בעדעקט. איצט, געלויבט צו גאָט דערפֿאַר, וויפֿיעל מען וועט קענען.

— אַ שען געשעפֿט! גאָט זאָל שומר ומרחם זיין — טאַטע אין הימעל!

— אַ העלפֿט איז שוין אין דרויסען — מיט גאָטס הילף! די גוים אַרבייטען נישט שלעכט.

אַ מינוט זענען זיי ביידע שטיל געבליבען, שטעהענדיג אָנגעלעהנט ביים טיש און האָבען נעקלערט אַ רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען, פֿון דרויסען האָט זיך געהערט דאָס גערויש פֿון וואַסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט אַ שטילען ערנסט, געבייזער. פֿון דערווייטען האָט זיך אָבגעשלאָגען אַ לאַנגע אויסגע־

צוּינגען קול, וואָס עס האָט זיך גערעכט, אַז עס גערהט פֿון אַ פּוּסטען פֿאַס; די אַרבײַטער האָבען אײנער דעם צווײטען עפּעס צו ווײַסען געגעבען, און דאָס קול האָט זיך מיט וואַסער־געררויש צוזאַמענגעמישט, און ווי פֿון יענער זײַט וועלט אָבגעשלאָגען.

ר' יחזקאל האָט זיך רוהיג אַנידערגעשטעלט אין אַ ווינקעל און האָט אָנגעהויבען מעריב דאַוונען.

און באַלד האָט דער ר' מרדכי אויך דאָס זעלבע געטהון. זיי האָבען אַלע דרײַ אָנגעהויבען אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב זיך צו דרעהען. ר' יחזקאל האָט פֿון צײַט צו צײַט „רבונו של עולם" געקרעכצט, באַלד האָבען זיי זיך בײַ דער וואַנד אַנידערגעשטעלט, שטיל געשאָקעלט זיך, און שטיל געדאַוועט. אין שטוב איז שטיל געוואָרען, נאָר נאָטעס שנאָרכען איז אויפֿגעגאַנגען פֿון אַ בעהאַלטען ווינקעל און האָט זיך איבער דער שטוב „אויף און אָב" געטראָגען. די היימ'טע איז געזעסען בײַ דער קיך, שפּענדליך אונטערגעלעגט, די שפּענדליך האָבען אין פֿײַער געקנאַקט. די היימ'טע האָט געקוקט אויף די סוהרים און פֿאַר זיי דרך־ארץ געקראָגען. אַזעלכע גרויסע סוהרים דאַוונען אין איהר אָרים אײַנגעפֿאַלענ שטיבעל, מוז גאָט אַוודאי דײַן בײַ איהר אין שטיבעל, און זי — אַ חורבן נאָך איהר! — זי לעגט גאָר העלצעליך אונטער אונטער'ן פֿײַער. און האָט זיך די האָר אונטער'ן טיכעל אַרונטערגערוקט...

פּלוצלונג ווען עס איז אַזוי שטיל און מען שטעהט שמונה־עשׂרה און אַלץ אַרום שטעהט שמונה־עשׂרה, דערהערט זיך פֿון דרויסען אַ גאַס, ווי אַ ים וואָלט אונטערגעגאַנגען אין אַ ים... דערנאָך אַ לאַנגע ווײַלע אַ שטילעניש.

„האַלטען! האַלטען"! שרײַט מען.

דאָס קול האָט מיט רעש אָבגעשלאָגען, אַזוי ווי מען וואָלט מיט דער פֿויסט אין פֿענסטער אַרײַנגעקלאַפּט. די היימ'טע איז שוין אין דרויסען געוועזען — נאָטע האָט זיך פֿון שלאָף אויפֿגעכאַפּט, אַ מינוט האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אויב עס ברענט נישט. באַלד האָט ער זיך אָן עפּעס דערמאָהנט און איז אַרויסגעלאָפֿען. דרײַ זענען געשטאַנען און געדאַוועט. דאָס יונגעל האָט זיך נישט געקענט אײַנהאַלטען און איז אין שמונה־עשׂרה אויסגעטרעטען, ער האָט געוואָלט אַרויס פֿון שטוב, נאָר דערזעהענדיג, ווי די צוויי יודען שטעהען און ריהרען זיך נישט פֿון אָרט, האָט עס איהם װעהר

באַנג געטהון. ער האָט געוואָלט ווײַטער זיך שמונה־עשׂרה שטעלען, נאָר ער האָט זיך געשעמט פֿאַר גאָט, האָט ער נישט געוואוסט וואָס צו טהון. עס עפֿענט זיך די טהיר, עס קומט אַרײַן צולויפֿען היים אָהן אַנ׳אָטהעם:

— פֿאַניע, די דריטע טראַטווע איז אַוועקגעשוואומען די יודען שטעהען שמונה־עשׂרה.

אַ מינוט קוקט זיך דאָס בחור׳ל אָן מיט ר׳ חײמ׳ן, און זיי שווײַגען.

— די יודען געהען אויס שמונה־עשׂרה

— וואָס איז? — פֿרעגט ר׳ יחזקאל.

— שווײַגאַין! — הערט זיך אַ קנאַל פֿון אַ פּאַטש, וואָס ר׳ מרדכי האָט אַנגעמאָסטען זײַן זוהן: אין מיטען שמונה־עשׂרה אויסגעטרעטען?!

— עס איז אָנגעקומען, אַוועקגעשוואומען.

— אַוועקגעשוואומען!

— מען האָט אָנגעהויבען צו נעהמען „שוועלען" פֿון דער דריטער טראַטווע, איז אָנגעקומען אַ גרויס שטיק אײַז, ווי אַ היה, און הײַדאַ. אַוועק קײַן דאַנציג...

— אַסך אַרויסגעראַטעוועט?

— אַ 50־40 שוועלען.

— געלויבט צו גאָט דערפֿאַר! — ער דערמאָהנט זיך פּלוצלונג, גערט אויף און אַראָב איבער דער שטוב, זאָגט עלינו... שפּײַט אויס, די האַנד וואַשט שוין דאָס ביכעל אין בוזעם־קעשענע.

קוים אָבגעזאָגט „עלינו", האָט ער זיך אין פּעלץ אָנגעטהון און איז אַרויס.

אין דרויסען איז די נאַכט פֿינסטער אַזוי, אַז עס איז שווער צו גלויבען, אַז אויבען איז אַ הימעל דאָ, און אויפֿ׳ן הימעל זאָל נאָך אַ גאָט זײַן...

דאָס וואַסער שטראָמט. מען זעהט נישט, מען הערט נאָר די קראַפֿט פֿון כעס, ווי עפּעס אונגעהייערס וואָלט געקומען די גאַנצע וועלט אײַנצושלינגען. ר׳ יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפֿהערען צו אַרבײַטען, מען זאָל נישט די טראַטוועס צונעהמען. איבער נאַכט זאָל מען זיך אויף גאָט׳ס חסד פֿערלאָזען און איבערלאָזען די טראַטוועס בײַם ברעג אָנגעבונדען, און ער איז בטוח, אַז גאָט וועט איהם נים פֿערלאָזען.

און מיט אַ רוהיג האַרץ, מיט בטחון אויף גאָט'ס חסד געהט ער אַוועק צוריק צו היימ'ן אין שטוב צו עסען וועטשערע, און מיט אַ מזומן צו בענטשען.

די סוחרים זענען געזעסען שטיל ביים עסען. יעדער פֿאַרטהון אין זיינע חשבונות. פֿון דרויסען הערט זיך דעם ווינד'ס קלאַגען און דאָס וואַסער'ס גערויש. ר' יחזקאל איז גלייכגילטיג.

— ווי האַלט עס ביי אייך מיט קאָרן? — פֿרעגט ער ר' מרדכי'ן, כדי די געדאַנקען צו פֿעריאָגען.

— ביי אונז קאָרן? קיין קערענדיל איז די אויגען צו זעהן. ווער האָט?

און נאָך אַ ווייַלע שטיל־שווייגען:

— כ'האָב אַפילו אַ ביסעל ליגען, נאָר, פֿאַר מיר, אַ ביסעל.

— ווי טייער?

— צוויי און דרייסיג גילדען, 240 פּאָלניש.

— צוויי און דרייסיג, טייער, אין אונזערע סביבות אַסך ביליגער.

און אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך שוין געהאַט אָבגערעדט, נעהמט ר' מרדכי אַ זעקעל אַרויס, און בינדט עס אויף. ר' יחזקאל ריידענדיג, שטעקט די הענד אין זעקעל אַריין, נעהמט אַרויס אַ פּאָר קערענדליך, האַפּט איינס אין מויל אַריין, שפּאַלט עס, און האַפּט עס ווייטער אויף די צוויי פֿינגער און קנעט עס, און לעקט עס.

— דאָס מעהל נישקשה. דאָס טייגעל, ע, (ער קנייטשט מיט דער נאָז.) — ווייט פֿון וואַסער?

— אַ וויאָרסט דריי. אַ צוויי הונדערט זעקלען באַלד ביים וואַסער.

— ביז ווען?

— חצי אייר

— צו טייער, אַ פֿינפֿעריל אַרונטער.

ר' מרדכי קנייטשט דעם שטערן, אַ צייכען, אַז ער קען ניט.

ר' יחזקאל שניידט זיך אָב אַ שטיקעל ברויט, ניט אַזוי ווי צום עסען, ווי עפּעס צו טהון.

נאָטע ביי'ם אייוועל הוסט, אַפּנים מען האָט פֿערגעסען אָן איהם, און ער וויל דערמאָהנען.

די היימ'טע דערלאַנגט מים־אחרונים־וואַסער.

אַ מינוט שווייגען זיי. דערנאָך הייבט איינער דעם צווייטען מיט די אויגען אָן צו ווינקען: „נו, ר' יחזקאל", „ר' מרדכי, נו". צום סוף איז איינער מסכים און ער הויבט אָן:

— רבותי, מיר וועלען בענשען

דער עולם בענטשט אָב. ר' יחזקאל דערהויבט זיך דער ערשטער פון טיש און פרעגט מיט אַ געלעכטעריל:

— נו, בחורל, קענסט עפּעס לערנען?

— פאַר וואָס ניט? — ענטפערט דער בחור.

דער טאַטע האָט אַ הנאה און שמייכעלט.

ער פאָהרט פון דער ישיבה — מאַכט אַ בעמערקונג דער פאָטער.

— וואָס פאַר אַ שיעור לערנסטו?

— דבר וחצי דבר.

— אָ, אַ וואוילער שיעור. עפּעס מיט מפורשים? און ניט אויסהערענדיג דעם ענטפער פון דעם בחורל, ווענדעט ער זיך צום פאָטער אין דער שטיל:

— דער קליינער געפעלט מיר.

— אַ וואוילען קאָפּ — ענטפערט ר' מרדכי מיט אַ וואונק.

נו, איך וואָלט דאָך געוואָלט קויפען דעם קאָרן. איהר מיינט, אַז איך דאַרף איהם, גאר נישט, נאָר גלאַט אַז איך בין שוין דאָ. מיט האָלץ וועל איך אַ געשעפט מאַכען? וואָס? דאַרף מען עפּעס קויפען, אַז עס טרעפט זיך צו קויפען.

— נו, אַדרבה.

— דאָס פינפעריל אָבפוהר־געלד

— אַז איך קען נישט.

ר' יחזקאל נעהמט אַרויס אַ גרויסען פּאַק פון אַ הינטער־קעשענע, עפענט איהם אויף, נעהמט אַרויס אַ פּאָר איינצעלנע הונדערטער, און איז זיי מוסר ר' מרדכי'ן.

— וואָס זאָל מען טהון אַז מען קען נישט, — קרעכצט ר' מרדכי און נעהמט דאָס געלד.

און דאָס געשעפט איז געמאַכט.

ווער ווייסט, וועמעס תבואה פון וועמעס פעלדער זענען איצט איבערגעגאַנגען פון איין רשות אין צווייטען...

און גאָט האָט געהאָלפֿען. דאָס איז האָט עפּעס ווי דורך צו געהיימען בעפֿעל די טראַטוועס געמיטען, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפּענדליך האָלץ האָבען זיי זיך אין דעם זידיגען וואַסער געטוקט, געוואָרפֿען און געטרייסעלט, און פֿון אָרט זיך נישט גערירט. ר' יחזקאל איז ביים ברעג געשטאַנען און צוגעזעהען גאָט'ס וואונדער, וואָס ער טהוט מיט איהם און פֿערלאָזט איהם נישט. צוויי טעג האָבען די פּויערים געאַרבייט און דאָס האָלץ אויפ'ן ברעג אַרויסגעבראַכט, און ר' יחזקאל האָט בעשיינפּעליך געזעהען גאָטס הילף.

דאָנערשטאָג האָט זיך ר' יחזקאל מיט ר' מרדכי'ן געזעגענט. ר' מרדכי האָט נעביך געמוזט איבערבלייבען איבער שבת ביי הַיים'ן. ער האָט איבערן וואַסער נישט געקאָנט אַריבער.

און ווען נאָטע איז מיט'ן קורצען פּעלצעל אויפ'ן וואָגען געזעסען, דאָס זעלנערישע היטעל אויפ'ן קאָפּ, וואַרטענדיג אויפ'ן בעל־הבית, איז די היימ'טע אַרויס אויף די טרעפּלעך. זי האָט געקוקט אויף נאָטען און האָט מיט איהר אַלטען גרויען קאָפּ, וואָס איז אין איהר גרויען טיכעל געווען איינגעפּאַסט, צוגעשאָקעלט. אין מה איז איהר עפּעס אַ געדאַנק קלאָר געוואָרען: אַזאַ יונג איז דאָס, דער נאָטע, אָבגעגעסען ביי איהר (זי האָט איהם מיט דעם בעסטען געפּיטערט), געמיינט, אַז ער וועט מיט איהר, מיט איהר שוועסטערקינד משפּחה ווערען, און ער זיצט זיך גאָר אויף דער פֿוהר, און די פֿערד ווילען איהם אַוועקטראָגען. אַזאַ יונג איז דאָס... ער האָט זי אָבגענאַרט און קיין רעכטע פּרעטענזיע קען זי דאָך נישט האָבען צו איהם — וואָס טהוט ער דען? ער פֿאָהרט אַוועק מיט זיין בעל־הבית. נו, וואָס דען זאָל ער טהון, ביי איהר איבערבלייבען? אָבער שאָקלען מיט'ן קאָפּ האָט זי געהאַט אויף וואָס — און זי איז אויף די טרעפּעלעך געשטאַנען, געקוקט אויף נאָטען און זי האָט מיט דער גאַמבע צוגעשאָקעלט.

— אַזאַ יונג איז דאָס! אָ, וואָס אַזאַ יונג קען!

נאָטע האָט דעם קאָפּ אַוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער וועלט אַריין, אַפּנים נישט געמאַכט זיך זעהען און האָט געפּייפֿט צו די פֿערד.

— ווי ער זיצט זיך דאָ שטייף אויף דער פֿוהר, — האָט זי געזאָגט מעהר מיט'ן קאָפּ וו. מיט'ן מויל.

— װאָס? האַ? פרעגט נאָטע און שטעלט אױס פרום די אױגען.

— װאָס? װאָס? האַ — און אָנגעפרעסען האָסט דו דיך? און אָנגעזױפען האָסט דו דיך? האַ? װאָס? — האָט די אַלטע געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

— אַ װאױלער יונג נאָטע, אַ װאױלער יונג — בּילעבען — אָנגעגעסען זיך — אָבּגענאַרט די אַלטע — בּילעבען. אַ שרוק װיל זיך? — זאָגט ר' חיים אָנקומענדיג און קלאַפּט נאָטען אױף די פּלײצעס.

— נו, װאָס דען, ר' חיים? — מאַכט נאָטע מיט די אױגען און מיט די פּלײצעס — אַז מען גיט נעהמט מען.

— אַלטער נאַר, זאָלסט אַזױ לעבּען! און די חײמטע האָפּט זיך אױף און לױפּט אַרײן אין שטוּבּ.

בּאַלד איז ר' יחזקאל אין שאָפּען פּעלץ אַרױס און אַרױף אױפ'ן װאָגען.

— בּלײבּט מיר געזונד, — האָט נאָטע אַרײנגעשריען דורך דעם פענסטער, װען די פערד האָבּען אָנגעהױבּען צו ריהרען.

— פאָהר געזונדערהײד און צוּבּרעך הענד און פיס, האָט איהם די אַלטע נאָכגעשאָלטען, פיהלענדיג עפּעס אין האַרץ, אַז ער האָט איהר אַן עולה געטהון.

נאָטע האָט איהר מיט אַ קנאַל פון דער בּײטש אָבּגעענטפערט.

III.

דער רעכענונג.

דאָס האָלץ־געשעפט פון ר' יחזקאל'ן האָבּען שותפות פיער שותפים, „קעפּ" אָבּער נאָר דרײ: ר' יחזקאל אַ עיקר־שותף, דער מחותן ר' חיים ראָזענקראַנץ, אַ צװײטער עיקר־שותף, און מאָטעלע ר' יחזקאל'ס אַ אױסגעגעבּענער זוהן, טאַקע ר' חיים'ס אײדעם, און עוזריל ר' חיים'ס אַ אױסגעגעבּענער זוהן, טאַקע ר' יחזקאל'ס אַ אײדעם, — זײ בּײדע — אַ „דריטער קאָפּ".

די רעכענמײסטער'ס זענען דער יונגער דור, מאָטעלע און עוזר. זײ רעכענען הײנט־מאָדיש אױף פּאַפּיער מיט טינט און פעדער. יעדער

רעכענט בעזונדער, לויפען זיך אלע ווײַלע צוזאמען און צולויפען זיך ווײַטער, און קיינמאל קומט די רעכנונג ניט אוים בײַ זיי גלײַך, ביז די אלטע נעהמען צו שטיקלעך קרײַט און הייבען אן צו רעכענען אויף זייער אופן נאך — מיט גלײַכע און קרומע פאסקעלעך און די רעכנונג ווערט געמאכט.

דאס איז א פראסטער שבת־צו־נאכט׳ס־רעכענונג. אז עס קומט די יאהר־רעכענונג (דאס איז סוף ווינטער און סוף זומער), — דעמסטמאל שיקט מען נאך ר׳ וואלף דעם שרײַבער, דעם בעוואוסטען הודה־טרע־פער — און אויב עס איז נאך דא עפעס שווערערעס — קומט שערעצקע דער „אדוואקאט" אליין, דער וואס שרײַבט אלע קאנטראקטען מיט די שררים.

די אלטע אין אמת׳ן ווייסען ניט, צו וואס מען דארף די גאנ־צע רעכענונגען. פון א רעכענונג פערדיענט מען ניט, און צו קיין רעכענונג לעגט מען ניט צו. און וואס איז דער אונטערשיעד צו ווייסען וויפיעל — ווייסט מען ניט, קומט די ברכה ארײַן, און ווידער ארוס, זיי ווייסען דעם גאנצען רעכענונג אויפ׳ן קאפ, ווייסען אין וועלכען געשעפט מען האט צוגעלעגט, און אין וועלכען פערדיענט. זיי האבען אפגעלעבט זייער ביסעל יאהרען און האבען פון קיין רע־כענונג ניט געוואוסט, איז אויפגעשטאנען דער יונגער דור און האט אײַנגעפיהרט רעכענען — רעכענט מען, האטש נאך יעדער רעכענונג, ווייסט מען שוין פון פריהער, מוז ארויסקומען א מחלוקה. — „אין אמת׳ן — טענה׳ן די אלטע, — וואס איז דער חילוק: מאטעלע איז ניט מיין קינד ווי עוזר׳ל? מאכט איינער א ברית, א בר־מצוה, איז עס ניט מיין שמחה פונקט אזוי ווי דײַנע?"

דער יונגער דור זאגט: אז מען דארף וויסען פון א רעכענונג. אז דאס געשעפט „פערלאנגט", צו וויסען פון א רעכענונג — נו, מילא רעכענט מען, קומען ארויס מחלוקות, זאל גאט אויסהיטען.

די יונגע קריגען זיך, די שנור מיט די טאכטער. צווישען איטע מאטעלע׳ס ווײַב און גאלדע עוזר׳ס ווײַב איז א בעשטענדיגע מחלוקה. גאלדע, ר׳ יחזקאל׳ס טאכטער — וואס איז עוזר׳ס ווײַב. זאגט, אז צווישען די צוויי מיערען, וואס איהר שווער ר׳ חיים האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. און איטע זאגט פערקעהרט, אז צווישען די הײַזער, וואס איהר שווער ר׳ יחזקאל האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. די אלטע טענה׳ן,

וואָס איז דער חילוק, — אָדער פֿון דער מאַמע, אָדער פֿון טאַטען, נאָכ'ן טויט וועט איהר זיך גלייך טיילען — וועגען עס דאָך אָבער יונגע מענשען.

גאָלדע, ר' יחזקאל'ס טאָכטער, איז אַ הויכע יודענע מיט אַ שייטעל פֿון דריי לאָקען, וואָס פֿערוואַרפֿען זיך אויף איהר גלאַנצענדיגען שטערן, מיט אַ געשליפֿען צינגעל, פֿאַר וועלכען אַלע ציטערען. מען איז זי תמיד געוועהנט צו זעהן אין גאַס מיט יונגלעך פֿון פֿאָרענט און מיט יוהגלעך פֿון הינטען, וואָס צופּען זי ביי דער ברייטער שירין: מאַמע, אַ צווייער! זי איז אַ שונא אויפ'ס לעבען און טויט דער שוועגערען איטע, — און די שוועסטער רעדט אויס אויף איהר פֿאַר'ן ברודער מאָטעל, איהר מאַן:

— אוי, אוי, מאָטעלע, ביסט דו אַריינגעפֿאַלען, אַ רחמנות געביך אויף דיר, ווי זעהסט דו היינט אויס. פֿאַר דער חתונה האָסט דו אויך אַזוי אויסגעזעהן? יאָ? — הויבט זי אָן צו בעדויערען דעם ברודער, ווען דער לעצטער קומט אַריין צו איהר מאַן אין אַ וואָכעןטאָג און טרעפֿט איהם נישט אין דער היים.

מאָטעל איז שוין געוועהנט, אַז די שוועסטער זאָל איהם בעדויערען, האָטש ער ווייסט נישט פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען. פֿלעגט ער איהר אַ וואָרט צווואַרפֿען: „נו, שוויי, שוויי, איך בעט דיך" און פֿערלאָזען די שטוב. טהיילמאָל אָבער, אַז זי הויבט אָן אויף זיין ווייב אויסצורייידען, שטעכט דאָס איהם: זי איז דאָך זיין ווייב, פֿאַלט ער אָן אויף איהר:

— וואָס איז עס דיין געשעפֿט? דאָס איז מיין ווייב, מיט מיר האָט זי חתונה געהאַט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאָר אַ קוק, ווי ער האַלט פֿון איהר שטאָהל און אייזען. ר' יחזקאל גאָמבינער'ס שנור איז זי? אַ מכה! חיים „סטשערב'ס" טאָכטער איז זי. דיין טאַטעס פֿערד'ס יונגס טאָכטער.

— און דיין טאַטענס פֿערד'ס יונג'ס זוהן איז דיין מאַן, און ווי דו ווילסט? — רייצט זיך מיט איהר דער ברודער.

— מיין מאַן חיים „סטשערב'ס" זוהן — (און פֿון כעס ווערט איהר גאַנץ פּנים רויט) — גיט נאָר אַ קוק, צו וואָס איטעלע קען ברייננגען, זי וועט דיך נאָך ברייננגען אין דר'ערד אַריין לעבעדיגערהייט, און זי הויבט אָן צו וויינען.

אין שטוב געפינט זיך א רעשטיל קינדער, און זיי, דערהע־רענדיג, אז די מאמע וויינט, הייבען זיי אויך אן צו וויינען.

מאטעל נעהמט צוזאמען די קינדערלעך און טהיילט זיי צו־גראשען, אז זיי זאלען אויפהערען וויינען.

גאלדע לעגט זיך שוין אין בעט אריין אויף א גאנצען טאג, און דערנאך, אז דער מאן קומט אהיים, פאלט זי אן אויף איהם:

— דו האלסט אויך אזוי פון דיין ווייב ווי מאטעל? — וואלסט געזאלט הערען אויף דיין ווייב אסור לדבר — וואלסט דו דיך מיט איין ווארט נישט אנגערופען. מענער, מישטיינס געזאגט.

און עוזר און מאטעל שטעהען ביידע דערנאך אין שפייכלער און בעקוקען דעם ווייץ און ריידען פון געשעפט, גיט עוזר א ווארף אריין א ווארט צו מאטלען אין מיטען דעראינגען, אזוי ווי פון דער וויַט:

— וואס האסט דו היינט געוואלט פון גאלדען?

— גאר נישט, נארישקייטען.

— אויף א גאנצען טאג האט זי זיך אין בעט געלעגט.

— וויפיעל האסט דו פערשריבען אויף די קראשעניוויצער? — פרעגט ער איהם, כדי איהם פון שמועס ארויסצונעהמען.

און נישט איינמאל טרעפט זיך די מעשה פערקעהרט, מיט איטעלען און מיט עוזרן.

דער מנהג איז, אז יעדע שוויגער האדעוועט אויס אינדיקעס אויף פסח און גיט דער שנור. אזוי פיהרט זיך שוין פון יאהרען לאנג. ביי ר' יחזקאל'ן אויפ'ן הויף דרעהען זיך ארום די אינדיטשקעס בעשטימט פאר איטען. ביי ר' חיים ראזענקראנץ אויפ'ן הויף האדע־ווען זיך ווייטער די אינדיטשקעס פאר גאלדען.

קומט גאלדע און נעהמט ארויס די אינדיטשקעס פון דער מא־מעס הויף און טראגט זיי זיך אהיים. ווערט דאך א געשריי, עס קומט איטע נאך די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זענען נישט דא.

— זיי קעהרען מיר אן פונקט אזוי ווי איהר, מיין מאמעס אינדיטשקעס, — טענה'ט גאלדע.

לויפט אהיים איטע צו דער מאמען מיט א געוויין: גאלדע

האָט איהר די אינדיטשקעס אַוועקגענומען. נעהמט די מאַמע דער שנור'ס אינדיטשקעס און גיט דער טאַטער אַוועק. קומט דאָך די שנור צולויפֿען: איהר חזקה — ריערט, פֿערשטעהט זיך, אַ מחלוקה.

נעהמען די שוויגער'ס און קויפֿען אין דער שטיל אַנדערע אינדיטשקעס און צוטהיילען די שניר.

האָבען זיי דאָפּעלט.

די אַלטע לייט ווערען דערפֿון געוואָהר, די קינדער קריגען זיך, און האָבען עגמת־נפש.

אַ גאַנץ יאָהר, הייסט עס, זענען די שניר נישט ברוגז צווישען זיך — „נישט חבר און נישט ברוגז". מען טרעפֿט זיך אין גאַס, שאָקעלט מען זיך צו פֿון דערווייטען מיט אויפֿגעריסענע נעז. אָבער טרעפֿט מען זיך ביי דער מאַמע (נישט קיין חילוק ביי וועלכער מאַמע), ווען מען פֿרעגעלט איינגעמאַכטס, זאָגט מען זיך „גוט מאָרגען", „גוט יאָהר", נישט קוקענדיג איינע אויף די צווייטע, און מען צוטהיילט זיך דאָס איינגעמאַכטס אין דער שטיל אָהן ווערטער. איינע רוקט צו צו דער צווייטער דעם גרעסערען חלק:

— לאָז זי זיך נעהמען, וועלכעס זי וויל — און מען קוקט אויף די וואַנד.

— וואָס איז דער חילוק, דיינע קינדער וועלען ביי איהר דאָס איינגעמאַכטס מיט געזונד אויפֿעסען, און דיינע קינדער וועלען עס ביי איהר מיט געזונד פֿערצעהרען — זאָגט די שוויגער אָדער די מאַמע, געבענדיג יעדערער איהר חלק.

אַז עס קומט אָבער פֿאַר'ן רעגענונג — נישט פֿון ווען און נישט פֿון וואו, העערט מען אויף זיך צו געריסען, און, אַז מען טרעפֿט זיך ביי דער מאַמען, אָדער ביי דער שוויגער, זעצט מען זיך אַנידער, איינע געגען די צווייטע און מען שווייגט.

די קליינע קינדער אָבער ווייסען נישט פֿון קיין „גליקען", און הינדעלע'ס אַ קינד לויפֿט צו צו דער מאַמען:

— מאַמע, מאַמע, די מוהמע רופֿט.

— די מאַמע שטופּט עס אַוועק פֿון זיך מיט כעס...

גערוועזן איז עס אין דעם שבת־צו־נאַכט פֿון דעם יאָהר־רעכענונג.

די שטוב האט בעקומען גאר אנ'אנדער'ן חן. זי איז יום־טוב'דיגער, ווי אין אנ'אטלעסענער קאפאטע אנגעטהון

איבער דעם גרויסען, לאנגען, ברייטען טיש צוגיעסט זיך דאס ליכטיגקייט פון דער לאמפ. מיט מעהר דרך־ארץ און גאר מיט אני אנדער'ן חן ברענט זי היינט. דער טיש איז בעלעגט מיט פעק „פאפירען" און „פאפירלעך". פון אויבען אן אין פאטער־שטוהל זיצט ר' יחזקאל. מיט איין האנד האלט ער זיך אן פאר די ברי־לען, און מיט דער צווייטער האנד רעכענט ער פאר זיך מיט א שטיקעל קרייד. אויף דער צווייטער זייט טיש, אנטקעגען ר' יחזקאל'ן, זיצט ר' חיים ראזענקראנץ דער מחותן, א הויכער יוד, מיט א לאנ־גער, געלער בארד, וואס פערשפרייט זיך אין צוויי שפיצען, און מיט א לאנגער, מיט האר בעוואקסענער נאז. גרויסע טראפען שוויים טריעפען פון די קנייטשען פון זיין ברייטען, גלאנצענדיגען שטערן און האלטען זיך אויף צווישען די האר אויף דער שפיץ נאז. דער מחותן רעדט ווענינ, און רעדט ער א ווארט — איז עם א חסד, וואס ער טהוט פון זיין זייט. ער קוקט זיך נאר צו. און רעדט ווער, קוקט ער איהם אן, און דאס איז שוין גענוג... ביי ביידע זיי־טען טיש זיצען עוזר און מאטעל. זיי רעכענען שוין הויך, מאטעל פאר זיך:

— צוויי און אכציג האנד־געלד אין שעמעניץ.

עוזר, וואס איז, דאכט זיך, גאר געווען פערטהון אין זיין רעכענונג, האפט זיך פלוצלונג אויף, ווי עס וואלט איהם ווער אפ־געבריהט, מאכט צו איין אויג און קוקט אויף מאטלען:

— וואס? ווען? וואס פאר צוויי און אכציג?

— אין שעמעניץ, לייזער רב'ין נישט געגעבען, הא?

— א, לייזער רב'ין. הונדערט צוואנציג אין גומבין...— רעכענט שוין עוזר פאר זיך ווייטער, ווי עס וואלט גאר נישט געווען.

— געלער הונד — זיעדעלט איהם מאטעל אוים. — „קופיעץ" מיי־נער, געוואלט מיך האפען.

מען הויבט אן צו שיטען זיך מיט שטעכ־ווערטער. די אל־טע רופען זיך אן: נו, נו! און מען קלאפט אין טיש.

דער עיקר „רעכענמייסטער" איז עוזר'ל. דאס איז אזא מין „צוויי־וועלטיג־יודעל": א „חסיד" און א „דייטש", א פראסטער און א למדן. „וואו ער קומט, האלט ער מיט", און דערפאר טאקע איז

ער דער פֿעריל אין דער משפּחה. אַ קײַלעכדיג, נידריג ייִדעל מיט אַ געל קײַלעכדיג בערדעל. טראָגט שוין אַ געפּרעסט װײַס קראַגענדעל מיט אַ שוואַרצען שניפּס, און רעדט, אַזוי ווי דער פּאַטער, אָבגעצעהלטע ווערטער. נאָר רעדט ער שוין אַרויס אַ וואָרט, מאַכט ער צו איין אויגעל, און קוקט מיט'ן צווייטען אויג מיט חשד אויף יענעם, וואָס רעדט צו איהם. יעדען מענש, וועלכען ער זעהט דאָס ערשטע מאָל איז ער חושד. מיט אַלעמען לעבט ער גוט. אַליין איז ער, הייסט עס, אַ חסיד, דאַוונט אין שטיבעל און האָט ליעב צו טראָגען אַנ'אַטלעסענע קאַפּאָטע מיט אַ װײַס קראַגענדעל — און, אַז ער רעדט, דריקט ער שאַרפֿער אויס די „ר“, אַזוי ווי מען רעדט אין וואַרשוי. מיט טימקאָווסקען, דעם אײנציגען ליטוואַק אין שטאָדט, לעבט ער אַ גוטען טאָג. און אַז דער „ליטוואַק“ רעדט אויס אויפ'ן רבין, שאָקעלט עוזר צו מיט'ן קאָפּ, אַ מאַך מיט דער האַנד אַזוי, אַז ווי מען וויל, קען מען עס אַננעהמען: אַז מען וויל, איז ער מסכּים מיט'ן ליטוואַק, און אַז מען וויל, בעדויערט ער דעם ליטוואַק, דעם אַפּיקורס.

עוזר איז פֿערטהון היינט שטאַרק אין רעכענען און זיצט מיט „וואָלף־שרייבער“ בײַם „ריכטיגען“ בוך.

ווער איז דאָס „וואָלף־שרייבער“? און וואָס איז דאָס אַזעלכעס דאָס „ריכטיגע“ בוך?

וואָלף־שרייבער איז אַ ייִד אַ רעכענמײַסטער פֿון די רעכענמײַסטערס, אַ דאַרס, אַ קליינס, אַ מאָגערס, אַ גאָר־ניִשט. אין דעם גאָרניִשט איז אַזוי פֿיעל דאָ. אַ טראָפּען פֿון אַ ים, און אין דעם טראָפּען אַ גאַנצער ים. טרוקען איז עס. אַ פּנים, אַ ברייטער, „אויסגעשטערנטער“, אײַנגעקנייטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגען מיט אַ נאָז — אַ נידריגס, גנעה נעהם שטעק דיר איהם אין קעשענע אַרײַן. ווערסט דו דאַרפֿען אַנ'„אַלגעבריניק“ צו פֿרעגען, וועט ער דיר פֿון קעשענע אַרויסקריכען. וואָהנען וואָהנט עס — געה פֿרעג גאָט! ניִשט קיין ווייב, ניִשט קיין קינד. צי האָט ער אַמאָל יאָ געהאַט אַ פֿאַמיליע, צי האָט ער ניִשט געהאַט — קיינער ווייסט ניִשט. דאָס וואָלפֿיל דרעהט זיך אַרום אין שטעדטיל, ווי עפּעס אַ צולעג צום שטעדטיל, אַ זאַך, וואָס דאָס שטעדטעל דאַרף עס. האָט ווער אַ שווערען רעכענונג צו פֿרעגען (ניִשט ווייל מען דאַרף איהם וויסען, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל עס איז טשיקאַווע), קומט מען צו וואָלפֿ'ן. פֿרעגט מען

איהם, קנייטשט ער איין דעם שטערן, און דענסטמאל זעהט זיין שטערן אויס, ווי אַנ'אַלט בלעטעל פון אַנ'אַלט ביכעל... און די קנייטשען פון שטערן — אַלטע, אָבגעריבענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנייטשען פון שטערן שטעלען זיך צוזאַמען און זאָגען איהם אויס דעם סוד פונ'ם רעכענונג.

דעם דאָזיגען וואָלף האָט עוזר צו זיי אַריינגעבראַכט, דעם יאָהר־רעכענונג צו מאַכען. וואָלף־שרייבער פרעגט נישט אויף קיין לויהן — ער וואַרט נאָר אויף אַזאַ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זיין גבורה קענען אַרויסווייזען.

אַלעס, וואָס די סוחרים „גיבען־אויס" און „נעהמען־איין" — אַזוי האָט עוזר איינגעפיהרט — שרייבט מען אין אַ ביכעל איין. אין יעדען ביכעל מוז אויף איין בלעטעל די „הוצאות" ווערען איינגעשריבען, אויפ'ן צווייטען — די „הכנסה".

מילא, עוזר פיהרט זיין ביכעל ריין — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיג פערליערען זיי זייערע בליי־שטיפטען, און קומט צו עפּעס איינשרייבען, הויבען זיי אָן צו זוכען אין אַלע קעשענעס, און פערשילטען עוזר'ן אויף די „מאָדעס", וואָס ער האָט איינגעפיהרט, שרייבט מען דערוויייל אָן אויף די שענק מיט קרייד, אָדער אויפ'ן טיש, אָדער גלאַט אַזוי אויף אַ שטיקעל פאַפּיער. דערנאָך צו דעם „יאָהר־רעכענונג" זוכט מען אויס די שטיקלעך פאַפּיערען, מיט די שענק און בענק, וואָס אויף זיי זענען די רעכענונגען אָנגעשריבען, און מען שרייבט זיי איבער אין דעם „ריכטיגען בוך".

די אַלטע פערשרייבען דאָך פערצוקט, אין דעם בוך מעקען זיך די שריפטען אויס, ווערט דערנאָך אַ מחלוקה איבער די ציפערען. איינער זאָגט, אַז עס איז אַ 8, דער צווייטער: אַ 5. אָבער מערסטע מאָל ווייסט מען גאָר נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פרעגט די אַלטע — ענטפערען זיי: „פערדרעהט איין אייער קאָפּ". שיקט מען צו לייבל זייגער־מאַכער נאָכ'ן „שפּאַקטיוועל", קוקט מען אין „שפּאַקטיוועל" — ווערט אָבער פון דאָס ניי די זעלבע מחלוקה — און דענסטמאָל נעהמט זיך שוין „וואָלפ'יל־שרייבער" צו דער זאַך. ער מאַכט אַ „אַלנעבריניק אַהין" און אַ „אַלנעבריניק צוריק" — און ווייזט אויס, לויט „על פי חכמת החשבון", אַז עס מוז נאָר זיין אַ דריי, און טהוט איהם עפּעס!

און דאס „ריכטיגע בוך" איז ביי וואלף־שרייבער דאס פידעלע. אויף וועלכען ער שפּילט זיין ליעדעל אויס. ער האלט עס ווי אן׳אויג אין קאפּ און טראגט זיך דערמיט ארום.

געזעסען איז עוזר מיט וואלף דעם שרייבער ביי דעם „ריכטיגען בוך" און האבען ביידע טיעף אין בוך אריינגעקוקט. אין שטוב איז געווען א שטיל־שווייגעניש, וואס האט געדריקט, און איינאיינעם עפּעס א „דרך־ארץ" פערשפּרייט... אויף דעם טיש, וואס איז געווען פערווארפען מיט קליינע און גרויסע פּאפּירען און פּאפּירלעך, האבען צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער ארויסגעשטארט און האבען „ערנסט" געמאכט די „שטוב". און די טהיר האט געסקריפּעט, די דיענסט האט זיך געדרעהט, זי איז אריין מיט פולע גלעזער טהיי און ארויס מיט ליידיגע.

אין א ווינקעל שטוב אויף דער קאנאפּע זענען געזעסען חאצקיל און בעריל, ר׳ יחזקאל׳ס משפחה. זיי זענען געזעסען „שטיל־שווייגענדיג", זיך נישט א ריהר געגעבען, כדי מען זאל זיי נישט אנזעהן, אז זיי זאלען דא גאר נישט אויסמאכען — און מיט גרויס הכנעה זענען זיי יעדע מינוט גרייט געווען צו ערפילען דעם קלענסטען פערלאנג מיט דעם גרעסטען פלייס און איילעניש, וואס איינער פון טיש וועט בעפעהלען. נישט איין מאל זענען זיי אליין אבער געגאנגען טרעפען, וואס מען דארף, און האבען זיך מיט אמאל געגעבען א לאז צו דער טהיר. ביידע האבען זיך אנגעטראפען און האבען א גערודער געמאכט. האט זיך ווער פון טיש אומגעקוקט, האבען זיי זיך ביידע אין דער שטיל פערשעמטערהייט פון דער שטוב ארויסגעגנב׳עט, נאר אין א פּאר מינוט ארום האט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראפען זיצען אויף דער קאנאפּע, און איינער האט דעם צווייטען אין דער שטיל די הענד, די פיס געקנייפּט, געביסען, דער צווייטער האט איהם מיט א שטאך פון א שפּילקע אבגעענטפערט, אנשטאט א ווארט פון מויל אויסצונוטצען.

אין מיטען דערינען דערהערט זיך פון דרויסען אן „אנקומעניש". די טהיר עפענט זיך ברייט און עס בעווייזען זיך יודען, די שטאדט־בעלי־בתים, נאך אין שבת׳דיגע מלבושים אנגעטהון, טהייל מיט ציגארען, טהייל מיט לולקעס, און לאזען פון די בערד א געדיכטען רויך ארויס. די שבת׳דיגע קליידער און די וואכעדיגע לולקעס האבען נישט אינאיינעם געשטימט, דאך האבען זיי צוזאמען געווארפען

אַ חול־המועדי׳גען חן, אַ חן פֿון „חסידי׳ש־נגידי׳ש“. די שטוב איז פֿול געוואָרען מיט רויך פֿון די ציגאַרען. און פֿון געדי׳כטען רויך האָבען די צוויי ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעשיינט און דאָס האָט זעהר בעל־בתי׳ש אויסגעזעהן און בעה׳נ׳ט דעם עולם. זיי האָבען געזאָגט דעם ברייטען „גוט וואָך“ און האָבען פֿערנומען, יעדער נאָך זיין שטאַנד נאָך פֿלעצער אַרום דעם טי׳ש. די טהיר האָט איצט מעהר געסקריפּעט — און אין שטוב איז איצט מיט אַמאָל אַוועקגעקומען געוואָרען דער פֿריהערדיגער דרך־אֶרץ׳דיגער גייסט, וואָס האָט געהאַט די שטוב אָנגעפֿילט, אַזוי, אַז בעריל און האַצקיל האָבען זיך מיט אַמאָל מעהר היימישער געפֿיהלט און פֿריי געלאָזט די צונגען אָנשטאָט זיך צו קנייפּען. די שטוב איז צוריק „שטוב“ געוואָרען, מען האָט באַלד די רעכענונגען אַראָבגענומען, וואָלף־שרייבער האָט געהאַפּט דאָס „ריי־טיגע בוך“ און איז דערמיט ערגיץ־וואו פֿערשוואונדען געוואָרען.

איינער אַ הויכער ייד מיט אַ לאַנגער ברייטער באָרד, וועלכער האָט גערעדט מעהר מיט די הענד ווי מיט׳ן מויל, און יעדערן מיט אַ עזות׳קייט דאָס מויל פֿערקלאַפּט, איז געוועזען דער ראש המדברים.

— אַזוי ווי די שטאָדט, זאָגט ער, האָט קיין פּרנסה ני׳שט. און מען דאַרף נויטיג אַ רבי׳ן אין שטאָדט, אַז חסידים זאָלען האָבען וואוהין אַריינצוקומען אויף אַ יום־טוב, אויף אַ שבת, און אַז עס זאָל אַ לעבען ווערען, גיט ער אַ „עצה“, אַז מען זאָל דעם טריסקער רבי׳ן, וואָס האָט זיך איצט פֿון ברודער „אָבגעטיילט“, אין שטאָדט פֿערבעטען, דער טריסקער רבי וועט בעשטעהן — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאָר מיט דעם תּנאי, אַז מען זאָל איהם דעם רבי׳ס בית־המדרש אָבגעבען, און דער שטאָדט־רב זאָל איהם אַ קוויטעל אַרויסגעבען, אַז סנדיקאות געהערען צום טריסקער רבי׳ן.

— און אונזער רב לעבט ני׳שט ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר? די „קהלה מענש“, מן הסתם האָסטו אַ פּויטיקע פֿון דיינעם בעקומען — האָט געשריען אַהרן־ליב שוסטער, אַ חברה־מאַן אין די „נושאי־מטה“, אַ בלינדער אויף איין אויג שוין האַלטענדיג דעם שטעקען אין דער האַנד אַנטקעגען דעם הויכען יודען.

אַהרן ליב שוסטער האָט געהערט צו דער „חברה מענער“. די חברה מענער, אָדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האָט זיי אין שטאָדט גערופען, האָבען געהאַלטען פֿאַר׳ן רב און די טרים

קער חסידים, אָבער, האָבען זייער רבי'ן געוואָלט אין שטאָדט אַריינברענגען.

— מענדעל ליב, פון ווען אָן ביסט דו מיר אַזאַ מאַכער געוואָרען? האָסט שוין קיין פרנסה נישט און ווילסט ווייטער אַ ביינדעל אָבלעקען? הע? — האָט איינער אַ קצב צום הויכען ייד געזאָגט, וואָס ער האָט אַ מאָל מיט איהם געלערנט אין איינעם אין איין חדר.

— אוממעטום זענען זיי דאָ די פויערן. מען פרעגט אייך נאָך נישט קיין שאלה. אַז מען וועט אייך פרעגען, וועט איהר ענטפערן — האָט דער הויכער ייד געזאָגט, אַרויפרוקענדיג זיך העכער צום טיש צו.

ר׳ יחזקאל, דער דאָזער, דער בעל־הבית פון שטאָדט, איז זיך געזעסען און האָט אויסגעהאָרכט די מחלוקת און האָט שטילגעשוויגען, קוקענדיג אויפ'ן מחותן: וואָס וועט ער זאָגען.

— צווישען אונז רעדענדיג, ווער קומט צו „איהם" היינט אַהער? וואָס פאַר אַ נאָמען האָט ער? און וואָס איז ער אין אמת'ן — האָט דער הויכער ייד פערשטעהן געגעבען ר׳ יחזקאל'ן אין דער שטיל.

— גוט וואָך! — גיט מיט אַמאָל אַ קלונג אין שטוב, און דער „גוט וואָך" איז עפּעס געווען נאָר אַ בעזונדערער — ער איז נישט בטל געוואָרען צווישען די אַנדערע גוט וואָכס. טייל האָבען זיך אומגעקוקט צו זעהן, ווער דאָס איז — אין געווען איז עס ר׳ יצחק יודעל'ס. ר׳ יצחק יודעל'ס איז אַ ייד מיט אַ בעזונדערען „מיין". אַזוי איז עס אַ קליין יודעל, נאָר אַ ברייטס מיט אַ דיק בייכעל, וואָס רעדט נישט, נאָר עס קווייטשעט זינגענדיג; עס קוקט נישט, נאָר עס בעפעהלט מיט די אויגען. אַז עס וויל, איז עס גוט ווי אַ טייבעל, און שלעפט ווי אַ שלאַנג. שטענדיג די ציגאַר אין מויל, מעג זי זיין אָנגעצונדען, מעג זי זיין אויסגעלאָשען, און דאָס ריטשען זיינס מיט די פוס, זאָגט אָן אַ פערטעל שעה פריהער אַז ער קומט... יעדערן „דוצט" ער. מיט אַלעמען איז ער „פאַן בראַט", ער פיהרט די ראָליע פון אַ גרויסען חסיד, און זאָגט אַלעמען מוסר, און אַלע האָבען מורא פאַר איהם. ער האַלט גאַנץ ווינציג פון די אַלע רבנים, וואָס יודען האַלטען פון זיי. ער מאַכט זיי אַוועק מיט דער האַנד. מיט דעם שטאָדט רב איז ער אין אַ בעשטענדיגער מחלוקת. טרעפט זיך אַ

שאלה, פסקנ'ט ער אליין. זאגט אויפ'ן רב, אז ער איז א גראבער יונג און אלע הארכען אוים, און וואונדערן זיך און האבען מורא פאר איהם.

עוזר, וואס איז די גאנצע צייט געווען קאלט און האט זיך אויסגעהערט רוהיג, איבער וואס מען קריגט זיך, דערזעהענדיג ר' יצחק יודעל'ס, וועלכער פלעגט איהם אלע מאל אויף די פלייצעס קלאפען אין שטיבעל, איז גאר אנ'אנדער מענש געווארען, — א חסיד.

— וואס איז, מען פרעגט אייך נאך נישט — האט ער געשריען צו די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל און ר' חיים ראזענקראנץ געהערען צו די בעלי־בתים; זיי דאווענען און חבר'ן זיך מיט בעלי־בתים. זיי קענען אפילו נישט לערנען, נאר זיי זענען יודעי־ספר. זיי זענען פון די בעלי־בתים, וואס האבען דרך־ארץ פאר א למדן און ווערען בטל פאר זיי. א יוד א למדן זאגט א ווארט, האטש עס איז נישט אזוי גלייך, וואס פון אונז אייגער טאר דאס נישט זאגען, דאך מן הסתם ווייסט ער, וואס ער זאגט — דערפאר האט ר' יחזקאל שטיל־געשוויגען, האטש ער האט מיטגעהאלטען מיט די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל'ס האפנונג איז געווען צו האבען א קינד א למדן, א מענשען פון „יענער וועלט", וואס זאל זיצען און לערנען, און ער האט טאקע דערפאר ר' יצחק יודעל'ס פאר א מלמד צו זיינע קינדער געהאלטען. דער עלטערער זוהן איז אבער נאך בחור־ווייז אין געשעפט אריין, „צוגעהאפט זיך", און צו ביסלעכווייז די תורה פערלאזט. איינס נאר איז איהם נאך איבערגעבליבען — וואס ער האלט זיך פאר א חסיד, דאווענט אין שטיבעל און חבר'ט זיך מיט ר' יצחק יודעל'ס. און איצט זעהענדיג, אז זיין עוזר און מאטעל האלטען מיט מיט ר' יצחק יודעל'ס, מיט די חסידים, האט עס דעם אלטען א הנאה געטהון — חסידים, עס איז עפעס גאר אנדערש — כאר זייער רבי'ן... און ר' יחזקאל האט זיך גאר נישט אנגערופען.

ר' יחזקאל האט פאר זיין יונגסטע טאכטער די „בת־זקונים" לאהי'לע געוואלט א למדן און א בעל־יחוס פאר אנ'איידים זיך נעהמען, אז דער איידים זאל קעסט עסען כל ימיו און תורה לערנען, אז אויף דער עלטער, ווען ר' יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצען, זאל ער אין דער שטוב דעם קול התורה הערען — ער האט די יאך איבערגעגעבען ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס „גוט וואך",

וואָס האָט אַזוי קלינגענדיג אין שטוב אָפּגעקלאַפּט, האָט דעם אַלטען עפּעס הנאה געטהון. אין זיין הויז — חסידים, און דער אַלטער האָט שוין אָנגעהויבען צו פֿאַנטאַזירען וועגען דעם אייניקעל דעם למדן. ער האָט זיך אויפגעהויבען און אַריבערגעוואונקען צו דעם מחותן ר' חיים'ן, אַז ער זאָל מיט איהם אין אַ צווייטען שטוב אַריין (אַזוי איז שוין איינגעפֿיהרט ביי די אַלטע, אַז קיינער שטעקט נישט די האַנד אין קאַלטען וואַסער אַריין, אַז דער צווייטער ווייסט נישט דערפֿון). ר' יצחק יודעל'ס האָט נאָך אַ לאַנגען אומקוקען צו דער „חברה" אַ וואָרט „געוואָרפֿען":

— איילט אייך נישט אַזוי, און וואו זענען מיר עפּעס? — און איז מיט שאַרענדיגע טריט אין די צווייטע שטוב אַריין צו די אַלטע.

— ר' מרדכי קאָנסקעוואָלער שרייבט דאָך מיר, אַז איהר האָט זיך מיט איהם געזעהען אין „טריסק", אַז איהר קענט זיין בחור — נו, וואָס דאַרף מען מעהר?

און פֿון דער „שטוב" האָט זיך געהערט אַרון־ליב'ס קלאַפּען מיט'ן שטעקען אין טיש: „געה'רגעט קענען זיי ווערען, אידער"..

די ווייבער האָבען זיך אין עס־שטוב ביי מלכה'לין, ר' יחזקאל'ס ווייב פֿערזאַמעלט. עס איז אַ מנהג ביי מלכה'לין אין שבת־צו־נאַכט'ס פֿון גרויסען רעכענונג אויף פסח דאָס לעצטע שמאַלץ אויסצולאָזען. אין יענער שטוב זיצען די מאַנספּערשוינען ביים יאָהר־רעכענונג, עס הערט זיך פֿון דאָרט אַ שטיל גערויש, וואָס זאָגט אום די ערנסט־קייט פֿון אינעווייניג. די דינסט דרעהט זיך, טראָגט אַריין גלעזער טהיי און נעמט אַרויס ליידיגע גלעזער, און יעדעס מאָל, ווען די טהיר עפֿענט זיך, שלאָגט פֿון דאָרט אַרויס אַ רויך פֿון ציגאַרען און אַ ליאַרם, וואָס פֿערשטומט אויף ווײַלע די ווייבערשע געשמועסען, און די ווייבער קריגען דרד־אָרץ פֿאַר „דריגען"... דאָ, אין דער עס־שטוב, זיצען די ווייבער און מאַכען זיך „נאַרישי" אין „דריידעל". אין דריידעל הייסט עס, אָבער זיי שפּיעלען גאָר אין „זעקס און זעכציג" מיט אַ מאָל אָ קאָרטען, וועלכע די מאַנספּער־שוינען האָבען די קינדער געגעבען צו שפּיעלען זיך. די יונגלען שטעהען ביי די מאַמעס און ציהען „קאָהן־געלד", די מאַמעס שטופּען

זיי אָב פֿון זיך, און די יונגלעך שטעהען אַליין ווייטער און טהוען דאָס זייעריגע. אין מיטען קומט גאָר צו לויפֿען אַ יונגעל, האַפּט אַרויס דעם „קאָהן״ פֿון טעציל און אַנטלויפֿט וואו דער פֿעפֿער וואַקסט — און גיעה טהו איהם עפּעס?

דער אַלטער דור ווייבער טראָגט טיעפֿע הויבען מיט פֿערשידענע קאָלירטע בענדער און ברייטע שטערענטיכלעך, וועלכע זענען אין שפּיצען אויסגעשניצט און אין יעדער שפּיץ פֿונקעלט זיך אַניאַנדער צירונג: אין איין שפּיץ — אַ רויטער קרעל, אין צווייטען שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס וואַרפֿט איבער דעם אַלט־געקנייטשטען, גלענצענדיגען שטערן אַ „שבת־מלכה״ חן; דער יונגער דור טראָגט שוין שייטליך מיט פֿערשידענע מאָדנע לאָקען און די צירונג אין די שייטלען אַריינגעשטעקט. די קליידער זענען מעהרסטענטייל פֿון פּערסישע טיכער־שטאָף אין פֿערשידענע קאָלירען, וואָס איז דענסמאָל די מאָדע געווען, און געמאַכט זענען זיי אויך געווען נאָך דער דענסמאָלדיגע מאָדע, — פֿאַלדען אויף פֿאַלדען, איין פֿאַלד אַריין מיטין קאָפּ אין די צווייטע; דאָ מישען זיך די פֿאַלדען אויס און לעגען זיך צוזאַמען, דאָרט צוגעהען זיי זיך שוין אין צוויי בעזונדערע וועגען. אויף די הערצער טראָגען זיי אַלע „האַרץ־ברעטלעך״, דאָס איז אַ לאַנג פּיער קאַנטיג שטיק סאַמעט, אויף וועלכען עס זענען אויפֿגעהאַנגען ווי אויף אַ שילד די מתנות, וואָס דאָס ווייבעל האָט בעקומען ווען זי איז אַ כלה געווען. איטע די שנור, גאָלדעלע די טאָכטער זענען געזעסען איינע אַנטקעגען די צווייטע און ביידע זענען זיי געווען שטיל (וואָרום זיי זענען ברוגז צווישען זיך, היינט איז דער רעכענונג...), און אַז איינע האָט זיך פֿון איהר אָרט אויפֿגעהויבען, האָט די צווייטע עפּעס מאָרנע די ליפּען פֿערקרימט, די אויגען צום באַלקען פֿערגלייסט און לייכט אָבגעזיפֿצט. דאָס איז געווען אַ מין ברויגעז־מינע.

זיי האָבען געשפּיעלט. און דער אָנפֿיהרער פֿון שפּיעל איז געווען אַ יודעל „אַ דייטשעל״, „אַ איינגעהער״ און „אַרויסגעהער״ ביי מלכה׳לן, ווי אין אַנדערע הייזער. גערופֿען האָט מען איהם אויך: „דאָס ווייבערש יודעל״. שוין דענסטמאָל האָט ער געטראָגען „דייטשמעריש״ אַ קורץ רעקעל און אַזאַ מין זיבען קאַנטיג היטעל מיט אַ גלאַנצענדיגען דאַשעק. געטראָגען האָט ער „דייטשמעריש״ נישט אַזוי לשמה דייטש, נאָר ווי איבער „גלאַט אַזוי״, ווייל עס פּאַסט פֿאַר

אזא מין ווייבערש יודעל צו טראָגען „דייטש״. געוואוסט האָט ער צו יעדער קרענק אזא מין רפואה, וואָס ער פלעגט עס אנרופען: „קאַרפוס דעליקטי״. מיט די דייטשען רעדט ער פויליש, און שרייבט „פּראָשעניעס״ אויך אויף פויליש, דערפאַר פלעגט מען איהם אין שטעדטיל רופען „מאַכער״. אויך איז עס אזא מין יודעל, וואָס אוי־מעטום קומט עס, אומעטום איז עס היימיש, וואָס אַלעמען זאָגט עס „דו״ און וואָס אַלע זאָגען איהם „דו״. צום מערסטען פלעגט עס זיך חברן מיט ווייבער, און עפעס אַזוי ווי איהם וואָלט מען מתיר געווען, פערברענגט ער צווישען זיי פראַנק און פריי. ער ווייסט פון זייערע סודות, און עס מאַכט גאָר ניזט אויס — „אַ האַלבע יודענע״. אַלעמען פלעגט ער איינעמען מיט זיינע גלייכע ווערט־לעך. ער האָט גערעדט, האָט מען געלאַכט, האָטש עס איז מעהר נאַרישער געווען ווי לאַכענדיגעס. ער פלעגט זיך דעם קאָלנער פון פּאַלטאָ אַוועקשטעלען, דאָס היטעל זיך פערדרעהען, מאַכען זיך דרעמלען און דאָס בערדעל פלעגט זיך שאָקלען — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברענגען צום געלעכטער.

היינט, שבת־צו־נאַכט׳ס פון גרויסען יאָהר־רעכנונג, איז איהם אודאי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפינען ביי ר׳ יחזקאל׳ן. פון קיך טראָגט זיך אַ ריח פון געפּרעגעלטע שמאַלץ, און געוואוסט האָט ער, אַז נאָך דעם רעכענונג וועט זיין די גרויסע „מלוה מלכה״, ווי עס איז שוין דער מנהג ביי ר׳ יחזקאל׳ן פון קדמונים אָן.

ביי אַ ווינקעלע טיש איז געזעסען לאה׳לע דאָס כלה־מיידעל. פון די פרישע געווייטעלטע באַקען האָט דאָס יונגע בלוט אַרויס־געקושט זיך... אַזוי ווי דאָס בליט פון אַ רויז, וואָס רייטעלט זיך אויף דעם סאַמעט־בלעטעל, ווען די זון גליהט דערויף. די אויגען שטילע, רוהיג זענען זיי „פאַר זיך״ געווען איינגעפּאַסט אין דעם ברייטען גרויסען אויגעדלאַך, און דאָס דינטשקע ציטערענדיגע היי־כעל האָט געהיט דאָס אויג. דער „אויבער־זומער״, די שוואַרצע ברעהם, וואָס הענגט אויף דעם ראַנד פון דעם גרויסען ווייסען שטערן, וואָס זעהט אויס ווי אַ מענשען־קרוין פון גאָט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלעם דעם אויג נאָכגעמאַכט... די האָר אין צוויי צעפ פערפלאָכטען, הענגענדיג און מיידעל־ציטערנדיג האַבען זיי זיך איבער איהרע איידעלע ציטערנדיגע אַקסעל אַראָב־געלאָזט. זי איז געזעסען פאַר זיך, און אַ כלה׳דיק האָט פון איהר

געזיכט אַראָבגעלויכטען צנועה׳דיג און שטיל-שווייגענדיג. יעדעס מאָל, ווען עס האָט זיך געהערט דעם דייטשעל׳ס קול, האָט איהר האַרץ לייכט אויפגעציטערט, און די יונגע ברוסט האָט דענסמאָל לייכט זיך בעוועגט. זי האָט מורא געהאַט, אַז דאָס דייטשעל זאָל זי ניט טשעפּען, נאָר באַלד איז אויף איהר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינען מיט׳ן טאַטען און שמועסען וועגען אַ שדוך.

זי האָט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען און איהם פון זיך מיט איהרע לייכטע ווייסע הענד אָבגעשטופּט.

— אַזוי, ווי עס קען אויף דער לבנה ראש-חודש רעטעכלעך וואַקסען, אַזוי וועסט דו דעם חתן קריגען.

אין שטוב האָט געקלונגען אַ געלעכטער.

לאָה׳לע האָט זיך פלינק פון טיש אויפגעהאַפּט און איז פאַר חרפּה פערשוואונדען געוואָרען.

אויף די וואַנד פון דער גרויסער, לאַנגער קיך האָט דאָס קופּער אַראָבגעפונקעלט, און איין ראָנדעל האָט אַריבערגעווינקט צום צווייטען, וואָס איז געהאַנגען געגען איהם אויף דער צווייטער וואַנד. די דיקע בייכיגע בעקענס, די קופּערנע אויסגעצויגענע בראָט-פאַנען, די הויכע קריגען מיט פערשידענע שנויצען האָבען בעל-הבתיש פון די וואַנד אַראָבגעהאַנגען, פערשפּרייט אַרום זיך אַ היימישקייט און דערצעהלט פון גוטע געוועזענע צייטען... אין אייווען פלאַקערט עס, און טיעפע ברייט-בייכיגע קופּערנע טעפּ שטעהען און קאָכען, און דער פרישער, פעטער גריווענערוך לעגט זיך איבער דער קיך און דערצעהלט עפּעס פון היימישע זאַכען... אויף דעם לאַנגען פליישיגען טיש, וועלכער איז מיט אַ לאַנגען קופּערנען בלעך בעקלאַפּט, שטעהען אָנגעשטעלט טיעפע בעקען קליינע און גרויסע, גרייט דאָס שמאַלץ אין זיך אַריינצונעהמען.

ביי דער קיך אין אַ ווינקעלע זיצט רחל לאָה די איינגעהערין. אַ הויכע, אַלטע יודענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאָמבע, און צוויי דריי לאַנגע האָר ציהען זיך פון די ווערצעלעך אַרויס. די אַלטע, גרויע קאַץ ליגט אין איהר שויס און לעקט איהר די איינגעדאַרטע ביינערדיגע הענד. אַרום איהר שטעהען מלכה׳לעס אייניקלעך, יונג-

לעך מיט מיידעלעך, טייל אין הייזלעך, טייל אין קליידלעך, טייל אין שירצלעך, טייל אין ציצה־כנפות׳לעך און האָרכען אויס וואָס די באָבע דערצעהלט א מעשה מיט „אַ פייערדיגען הענדעל בייַם שמאַלץ פרעגלען".

„אַמאָל שוין לאַנג, דערצעהלט זי, האָט אַ יודענע שמאַלץ אין אַ פייַערקע געפרעגעלט, האָט זי דעם טאָפּ פון פייַערקע אַרויסגענומען, זעהט זי עס שטעקט פון פייַער אַ פייערדיג הענדטעל אַרויס, און עס הערט זיך אַ שטים: „גוטע פרוי, גוטע פרוי, גיב מיר אַ פּאָר גריווען, וועט קיין עין הרע אין שמאַלץ נישט אַרייַנקומען". האָט זי טאַקע אַזוי געטהון. האָט זי אָנגעהויבען גיסען שמאַלץ. נישט איין טאָפּ, נישט צוויי, נישט דריי, נישט זעקס, נישט אַכט, נישט צעהן, ביז זי האָט שוין מעהר קיין טעפּ נישט געהאַט — האָט עס אויפגעהערט.

די קינדער האָרכען אויס און וואַרטען מיט שרעק, ביז מען וועט דעם טאָפּ פון די פייַערקע אַרויסנעהמען, אַז זיי זאָלען שוין זוכה זיין צו זעהען דאָס פייַערדיגע הענדטעל.

דערווייל שלאָפט רחל־לאָה איין, און די אַלטע הויב (אַ גלגול פון מלכה׳לעס די בעל־הבית׳טעם הויב) מיט די אַלטע, ברייטע בענדער לאָזען זיך איהר איבערן אַלטען, איינגעקנייטשטען שטערן. דענסטמאָל נעמט אַ יונגעל און שטעקט דאָס הענדטעל אויס און גיט אַ צופּ די אַלטע באָבע ביי די האָר פון וואָרצעל.

— האָב, האָב, האָב, — מאַכען די אַלטע, איינגעשרומפּענע אויסגעדאַרטע ליפּען, און פרובען האַפּען דעם קינדס פינגעריל אין דעם אָהנציינערדיגען מויל אַריין.

— באָבעשי, פאַר וואָס וואַקסען אייך די האָר אויף די וואָרצעלעך? — פרעגען די קינדערלעך.

— ווייל איך מאַך מיר אַליין הבדלה, און טרינק פון הבדלה וויין, — ענטפערט די אַלטע מיט האַלב־פערשלאָסענע אויגען און מיט אַ אַלט פערקרימט געלעכטעריל אויף די אַלטע פערקרימטע ליפּען.

און ווען די אַלטע מאַכט זיך נאַריש מיט די קינדער, איז האַצקעלע, דאָס עלטסטע אייניקעל אַ יונגעל פון אַ יאָהר 10, שטאַרק פערנומען מיט אַ דריידעל גיסען. אין דער קיך האָט ער אַ איי־

געבויגענע לעפעל מיט צין אריינגעשטעלט, און איצט פאקט זי די פארם אין א הויפען זאמד איין.

און דארט ביים אנדער ווינקעל קיך, ווייט פון יום־טובדי־גען, זיצט יענטע דאס דינסט־מיידעל, ביי א גרויסען עמער מיט וואסער און שיילט די קארטאפלעס, וואס ליגען אין איהר שויס, און ווארפט זיי אין א עמער וואסער אריין, צו די גרויסע „מלוה מלכה"...

נאטע הינטער איהר צופט זי ביי די בלוט־שפראצענדיגע האנד; יענטע, וואס וועט זיין?...

— זאלסט אזוי לעבען צו די וועסט מיט מיר התונה האבען..

IV.

דער מתנגד'ישער רב און דער חסיד'ישער רבי.

עס איז געקומען ל"ג בעומר.

און די גוטע מוטער־ערד, וואס האט מיט איהר חסד אויף זיך דער שטאדט'ס הייזליך געטראגען און אלין, וואס געפינט זיך אין זיי און אויסער זיי האט זיך מיט גאט'ס לייטזעליגקייט ערפרישט בע־קליידט פון קאפ ביז די פיס מיט גרעזעליך, בלעטליך, גרינינקע קע־פעלעך האבען זיך פון אונטער'ן געהילץ, פון אונטער שטיין און ביין ארויסגעריסען, געשפראצט, און מיט א ליעבער, פרומער מי־נע האט זיך דאס גרעזעלע געשאקעלט אהין און אהער און געגאנט זיין ביסעל בידנע הויזה פון דער מוטער־ערד. און די מוטער־ערד האט איהרע פולע בריסטען אויסגעשטעלט און אנגעזויגען און אנ־געקארמעט יעדעס אפענע מיילכעל, וואס האט נאר ברעה געהאט צו זויגען. אלץ ארום, טאטע אין הימעל, האט מקיים געוועזן דיין שליחות, געהארכט און געטהון דאס, וואס דו האסט זיי בעפוילען פון ששת ימי בראשית אן: דאס גרעזעלע איז געוואקסען, געצויגען זיך, ווייל זיין מצוה איז צו וואקסען, די פויגעלעך האבען זיך זייער געסט געמאכט איבער די פענסטערליך פון דער אלטער ווייבערשער

שוהל און האָבען אַ גאַנצען טאָג אין דיין פֿרום בית־המדרש־געסעל, פֿון וואַנען עס טהוט זיך הערען דער הייליגער קול התורה, אַרומגעשפּרונגען, אַרומגעטאַנצט פֿון דעכיל צו דעכיל אויפֿ׳ן פֿענסטער פֿון אַלטען בית־המדרש, אונטערגעשפּרונגען, אַ קדושה געהאַפּט, אַ שמי רבא, אַ וואָרט תורה אונטערגעהאַפּט, און אַוועקגעשפּרונגען, אויף דער ערד זיך געשטעלט מיט אַ קוויטש — אַ ברכה, און געהאַפּט אַ קרישעלע ביינעל, זעמעל, פּוטער־ברויט, וואָס אַ חדר־יונגעלע האָט דעריבער אַ ברכה געהאַט געמאַכט, און איז דערמיט אַוועק־געפֿלויגען און מיט דעם זיין נשמה, וואָס איז געוואָרען פֿערוואָגעלט אין אַ פֿייגעלע, מתקן געוועזען.

און דיינע הימלען אין דער הויך האָבען זיך אויסגעצויגען, איינער אין דעם צווייטען אַריינגעפֿלאָסען, און גאַנץ ווייט און ברייט אין פֿרעמדע לענדער אַריין האָבען זיי זיך פֿערבלאָנדזשעט און בעשיינט דיין קליין וועלטעל, אַזוי ווי דו האָסט זיי אָנגעזאָגט פֿון אָנהויב אָן. און דאָס וואַסער הינטער׳ן שטעדטיל האָט זיך ווי אַ שטיל געבעט, — מיט וועלכען עס וואָלט דיך דאַנקען געוואָלט, טאַטע איינציגער, פֿאַר אַלץ, — געגאָסען הוואַליע אויס, הוואַליע איין, פֿון פֿרעמדע לענדער אין פֿרעמדע לענדער. דורכרייענדיג, האָט עס אַ שטילע, לאַנגע געשיכטע דערצעהלט אויף אַ וואַסער־שפּראַך. און פֿון וואַסער זענען אויפֿגעגאַנגען בעהאַלטענע טוי־וואָלקען און האָבען בעהויכט דיינע פֿעלדער, וואָס האָבען זיך אין דער לענג און אין דער ברייט אויסגעשפּרייט. די טוי־וואָלקען זענען געלעגען איבער די פֿעלדער גאַנצע נעכט און זיי אָנגעטרונקען און בעפֿרישט. און פֿון די פֿעלדער האָבען זיך געטראָגען בעהאַלטענע ריחות אין דער לופֿט אַרום און פֿערפֿילט מיט לעבען, ערקוויקט און ערפֿרישט יעדעם דיין בעשעפֿעניש, וואָס זיי האָבען אויפֿ׳ן וועג געטראָפֿען.

ל״ג בעומר. אין דער גאַס פֿאַר טהיר און טהויער זיצען ווייבער, בעל־בית׳טעס מיט שטריקנאָדלען אין די הענד, שטריקען זאָקען און דערצעהלען מעשיות. און די חדר־יונגלעך, וואָס זענען אין שטאָדט איבערגעבליבען, שטעהען ביי זיי און ציהען די מאַמעס שערצען: מאַמע, אַ צווייער!... די פֿרומע רביצען, אָנגעטהון אין חול־המועד׳דיגען ווייסען שאַל, זיצט פֿאַר איהר טהיר, אַרום איהר די בלי־קודש־ווייבער, — די שוהסקע מיט דעם חזנ׳ס ווייב. אויף די פּאָר איינציגע בוימער, וואָס זענען פֿערוואָרפֿען אין געסעל וואָס קיינער ווייסט

נישט, ווער עס האָט זיי דאָ איינגעפֿלאַנצט) ציהען זיך הויך־יונגלעך און רייסען צווייגלעך. פֿון פֿעלד קומען צוגעהן באָרוויסע יונגלעך מיט פּעק געלע פֿעלד־בלומען אין די הענד, און רופען אין דער גאַס:

נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ,
נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

די קינדער קומען אָן צו לויפען, ריינגלען זיי אַרום, רייסען אָב די קנעפּלעך פֿון די הייזלעך, פֿון די קאַפּאָטקעלעך און קויפֿען בלומען, קעהרען זיך אום צוריק צו זייערע מאַמעס מיט הענד בלומען און אַראָבגעלאָזטע תּחתּונים'לעך...

אין מיטען מאַרק ווערט פּלוצלונג אויסגעשפּרייט אַ לאַנגע, ברייטע פּלאַכטע, און עס דערהערט זיך אַ קאַטערינקע שפּיעלען. קינדער קומען אָן צו לויפּען פֿון אַלע עקען, דערנאָך עלטערע מענשען. מען שטעלט זיך אַרום, מען ריינגעלט אַרום, און איינער אין אַ פֿערדרעהטען הוט אָהן אַ דאַשעק, אָנגעצויגען אין עפּעס אַ מין געשטריקט העמדעל און אָנגעגאַרטעלט אין אַ ברייטען פּאַסעק, אין שיך און זאָקען, דרעהט זיך אַרום אַרום דעם רעדעל מיט אַ קאַנטשיק אין דער האַנד און האַקט איבער די קעפּ, און וואַרפֿט הימלעך אין די קופּקע אַריין און די קאַטערינקע שפּיעלט צו. פּלוצים ווייזט זיך אַ הויכער יונג אין אַנ'אָבגעקרייט פּנים, אָנגעטהון אין אַ פּאָר ווייטע הויזען פֿון אויבען ביז אַראָב, מיט אַ זייגער אויסגעמאָלט אויף די הויזען אויף דעם סאַמע „זייט מיר מוחל"... אויפ'ן בויך שטעלט ער זיך אַרויף אַ הויכען דראָנג, און אויפ'ן שפּיץ דראָנג לעבט אַ גאַנצע משפּחה, וועלכע מאַכט נאָך קונצען דערצו. די קאַטערינקע שפּיעלט צו, און דער מענש מיט דעם קאַנטשיק אין דער האַנד קלאַפּט איבער פּנימ'ער, איבער נאַקעטע קעפּ. עס ווייזט זיך אַ האַלב נאַקעט מיידעל אין אַ קורץ קליידעל ביז צו די קניה, מיט בלאָנדע, צולאָזטע האָר, פֿערקעמט און איינגעפֿלאָכטען מיט פֿערשידענע קייטעלעך און קמעות, מיט אַ הנ'עוודיג נעזעל, און אַ פּאָר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין אַ רייף... ס'ווייזט זיך גאָר איינער, וואָס שלינגט שווערדען איין, איינס נאָך דעם צווייטען און דערנאָך קומט אַ צווייטער און שלעפּט איהם גאָר פֿון מויל אַרויס, אָנשטאָט די שווערדען — לאַנגע טיכלעך מיט ווייבערשע קאָפּקעס. און גיה, פֿרעג זיי קשיות!

און די קאטערינקע שפיעלט צו, און דער מענש מיט'ן קאנמשיק קלאפט צו איבער קעפ, איבער פנים'ער.

געווען איז אמאל א יוד א שניידער אין שטאדט. מען האט נישט געוואוסט, פון וואנען עס קומט א יוד, און וואו אהין עס געהט א יוד. ער איז געווען איינער פון די טויזענד, וואס זייער לעבען געהט ווי א שאטען דורך פאר אונזערע אויגען, און וואס קיינער מערקט נישט, נישט זייער געבארען ווערען און נישט זייער שטארבען. דאס ברויט, וועלכעס זיי עסען, מוז וואקסען אויף בעהאלטענע פעלדער, און דאס פלייש, וואס זיי עסען, מוז זיין פון אזעלכע בהמות, וואס פיטערען זיך אין פערבארגענע לאנקעס, — אז נישט, וואלט מען זיך אמאל געפרעגט, וואו איז דאס ברויט אהינגעקומען פון די פעלדער? וואו זענען די בהמות אוועקגעקומען פון די לאנקעס?...

א יוד, א שניידער, מיט קיינעם נישט געהאט קיין געשעפטען, אויסער מיט איין גאט זיין בעשעפער. די נאכט דעקט נאך דעם הימעל צו, ווען דער שניידער גרייט זיך אין בית־המדרש אריין. בעהאלטען אונטער אנ'איוועו, ביי א שראנק ספרים, דאנקט ער זיין בעשעפער דערפאר, וואס ער האט איהם בעשאפען, פאר דעם ברויט, מיט וועלכען ער דערנעהרט איהם, און פאר דעם חסד, וואס ער וועט טהון מיט איהם נאך זיין טויט און וועט איהם צונעהמען צו זיך. קיינער זעהט נישט, ווען עס געהט א יוד, א שניידער אין בית־המדרש אריין, ווען עס זיצט א שניידער ביי א פויער'ס א טערמיענגע. און זעהט מען איהם, דאכט זיך, עפעס שוין אזוינס, א געוועהנטליכעס, ווי דער קלאץ, וואס שטעהט אין מיטען מארק. עס פרעגט שוין קיינער נישט, צו וואס שטעהט א קלאץ? צו ווען א קלאץ?

זיין ווייב, חנה די שניידערין, האט אויף זיך גענומען א מצוה בירושה (איבערגענומען פון דער מאמע עליה השלום, און די מאמע פון דער באבע, און אזוי איין דור נאכ'ן צווייטען): יעדען פרייטיג פארנאכט אין דער אלטער ווייבערשער שוהל צוויי ליכטלעך אנצוצינדען. עס האט קיינער נישט געפרעגט, ווער צינדט אן די צוויי גשמה־ליכטלעך, וואס פינקלען זיך יעדען פרייטאג־צו־נאכט'ס פון דער

אַלטער ווײַבערשער שוהל אַראָב, צי זענען די אַלטע בעל־הבית׳טעס פֿון די קבֿ־ים אויפֿגעשטאַנען? מען וואָלט זיך מעהר געוואונדערט, אַז מען וואָלט אַמאָל אַזוי אין אַ שענעם פֿרײַטאָג־צו־נאַכט׳ס די צוויי ליכטלעך נישט געזעהן. וואָלט מען דעמאָלט בעמערקט, אַז עס פֿעהלט עפּעס אין דער שוהל (האָטש וואָס, וואָלט קיינער נישט געקענט טרעפֿען). און פֿאַר די צוויי ליכטלעך, וואָס די פּראָסטע מאַמעס צינדען אַזוי לאַנג אָן איינע נאָך דער צווייטער, האָט זיי גאָט בעלוינט און האָט זיי אָבגעגעבען איין ליכט, ר׳ דודי׳ל, דעם רב פֿון דער שטאָדט.

נאָך אַ לאַנגער צײַט, ווי הנה די שנײַדערין האָט קיין קינדער נישט געהאַט, האָט גאָט דערהערט איהר געבעט און האָט איהר אַ זוהן געשאָנקען. זי האָט איהם אַ נאָמען געגעבען דודי׳ל, און דאָס איז טאַקי ר׳ דודי׳ל, דער היינטיגער רב פֿון שטאָדט.

באַלד פֿון קליינערהייט אָן האָט זיך דודי׳ל אַרויסגעוויזען אַנדערש פֿון אַנדערע קינדער. אַ סדורי׳ל, וואָס דער טאַטע האָט איהם געקויפֿט, „א״ב״ זיך אויסצולערנען, האַלט ער נאָך אין דער בוזעם־קעשענע ביז׳ן היינטיגען טאָג. אָהן אַ פֿערדעקטען קאָפּ האָט ער אין וויעגעל נישט געוואָלט איינשלאָפֿען. נאָכ׳ן יאָהר האָט ער שוין די ברכה געפּלאַפּעלט איבער דער מוטער׳ס ברוסט.

געלערענט אין הדר מיט גרויס התמדה. נישט פֿלינק איז דער קאָפּ, נאָר דאָס, וואָס קומט אַרײַן, געהט שוין נישט אַרויס, און פֿרום, אָבגעהיטען, ער געדהט זיך זײַן „אָקסען־שריט״. נישט אויף קײַן האָר פֿון שלחן־ערוך אָבצוטרעטען.

הונדערט און איין מאָל האָט ער די הוראה גע׳חזר׳ט און געלייענט זי אויסעגנווייניג מיט די הערות, מיט׳ן פֿינגער געטײַטעלט, פֿערבינדען די אויגען, אויפֿ׳ן טאָוועל, וואו יעדער אות שטעהט.

אַז ר׳ בעריל ז״ל, דער אַלטער רב פֿון דער שטאָדט, איז נפֿטר געוואָרען און האָט נישט איבערגעלאָזט קײַן ממלא מקומו, נאָר אַ דערוואַקסענע יתומה, וואָס מען דאַרף זי חתונה צו מאַכען, האָבען בעלי־בתים אָנגעהויבען צו ריידען, אַז דודי׳ל זאָל חתונה האָבען מיט דער יתומה און ממלא מקום זײַן.

הסידים זענען געווען געגען דעם: לייזער שנײַדער׳ס זוהן פֿאַר אַ רב? בעלי־בתים אָבער, וואָס האָבען געוואָלט די זכיה האָבען צו זעהן, אַז איינער פֿון זיי איז עולה לגדולה, האָבען זיך איינגע-

שפארט. עס האט זיך געמאכט א שטארקע מחלוקה. נאר איין מאל האבען זיך די בעלי־בתים צוזאמענגענומען אויפ'ן בית־עולם, געשטעלט א חופה מיט דודל'ען און דעם רב'ס יתומה, און אריינגעקלאפט אין קבר אריין: „מזל טוב, אייער איידעם איז ממלא מקום!"

חסידים האבען מורא געהאט פאר בושת־המת, האבען זיי שטיל־געשוויגען און האבען געווארט ביז'ן ערשטען רגל — וואו אהין וועט ער פאהרען?

ר' דודל אבער האט געהאט זיין גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסען אין דער היים און האט יום ולילה געלערענט. דער רב האט זיך געפיהרט בעל־הבתיש: געווען א חברה־מאן אין דער חברה תהלים, יעדען פאר־טאג אויפגעשטאנען און געזאגט מיט די בעלי־בתים תהלים ביז צו עלות השחר, מיט'ן ערשטען מנין גע־דאווענט, כמנהג אשכנזית, און יעדען ערב ראש־חודש יום־כפור קטן אבגעריכט אין דער קאלטער שוהל.

חסידים האט עס שרעקליך פערדראסען, און, אז'י ווי זייער שמייגער איז. האבען זיי זעהר נוהג קלות געווען אין איהם און נישט אנדערש איהם גערופען, ווי „דודל שניידער". א חסיד האט איהם אמאל אויף א ברית־מילה בעליידיגט און האט איהם „שניידער־יונג" גערופען. בעלי־בתים האבען דעם חסיד געוואלט קורע כבג זיין, נאר דער רב האט זיי איינגענומען מיט גוטען, און פון דעמאלט אן התמ'עט ער זיך: „אני הקטן דוד הי"ט".

חסידים, די וואס האבען מיט איהם אינאיינעם אין בית־המדרש געלערענט, האבען נישט געקענט פועל'ן ביי זיך, איהם צו זאגען „רבי", און זענען געגאנגען פון דערווייטענס. ער האט זיך אויך פון זיי דערווייטערט, האט זיך געהאלטען מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים" און נאך זיי נאכגעפארשט. פאר זיך אליין האט ער נישט געקענט לערנען, דאס, וואס ער האט שוין געוואוסט, האט ער געמוזט איבערגעבען עס דעם צווייטען. יעדען פרייטאג־צו־נאכט'ס פלעגען זיך די בעלי־בתים צוזאמענקומען אין בית־המדרש אריין מיט חומשים אין די הענד, און ר' דודל פלעגט מיט זיי די סדרה לער־נען. ער פלעגט זיי געבען צו פערשטעהן און אויסטייטשען שטי־קער מדרש רבא'ס, די בעלי־בתים האבען די פינגער געלעקט פון זיינע מתיקות'דיגע רייד. שבת נאכ'ן שלאף פלעגט ער זיך ארייג־זעצען צווישען די בעלי־מלאכות אין בית־המדרש, נעהמען א תהלים

אין דער האַנד אַריין און זאָגען מיט זיי תהלים, ער אַ פסוק, זיי אַ פסוק. ער האָט געזונגען יעדעס וואָרט, און דער קול האָט זיך אַרויסגעלאָזט פון אויסער דעם בית־המדרש, אין געסעל געשאַלט און געררופען אין בית־המדרש אַריין. יונגען, שבת־לאָבוסעס, וואָס האָבען אין גאַס פאַלענט געשפּיעלט, האָבען דעם פאַלענט אַוועקגעוואָרפען; בעלי־עגלות, פּישערים, וואָס האָבען מיט די ווייבער אין גאַס שפּאַצירט, האָבען די ווייבער אַוועקגעוואָרפען, אין בית־המדרש געקומען. דאָס בית־המדרש'ל איז וואָס אַמאָל פולער אין פולער געוואָרען און דער רב, פערטרונקען צווישען קעפּ, שטעהט און זאָגט תהלים, און דער קהל ענטפערט איהם אָב. ער אַ פסוק, זיי אַ פסוק.

יודען האָבען געוואוסט, אַז זיי האָבען זיך אויף וועמען צו פערלאָזען. איז איינעם שלעכט געווען, איז ער צום רב אַרונטערגעגאַנגען, און דער רב האָט איין רפואה געהאַט — תהלים. וואָס פאַר אַ יוד עס זאָל נישט זיין, האָט זיך דער רב מיט איהם אַנידערגעשטעלט אין ווינקעל בית־דין־שטוב און האָט אָנגעהויבען מיט'ן יוד תהלים צו זאָגען. און דער יוד, דערהערענדיג דעם רב'ס קול, ווי עס קומט פון אַ צובראָכען האַרץ, האָט ער זיך אויסגעוויינט פאַר'ן רב און איז אַוועק מיט אַ גרינג געמיט.

אַז דוד'ל איז רב געוואָרען, האָט ער אויף זיך אַ מצוה גענומען, וואָס ער זאָל זי מקיים זיין אַפילו מיט'ן גרעסטען מסירת־הנפש, און זאָל די מצוה מאַכען ירש'נען מדור לדור, אַז גאָט וועט איהם מַכֶּה זיין צו דעם. דאָס איז די מצוה פון אַברהם־אָבינו־סנדיקאות, און ער האָט מיט די בעלי־בתים אָבגעמאַכט, אַז סנדיקאות געהערט צו איהם.

פאַר די נשמות פון זיין טאַטע־מאַמע האָט ער געקלערט.

דער רב ר' דוד'ל האָט זיך אין זיין שטוב אַרויף און אַראָב נעדרעהט, דעם הויכען שטערן געקנייטשט און פון צייט צו צייט ביטער אָבגעקרעכצט. הינדעלע די רביצין האָט פערשטעלט דאָס געזיכט אין איהרע בליכע, לאַנגע הענד, געזעסען אין אַ ווינקעל ביים אייווען און האָט ביטער געוויינט:

— דוד, אַ מעשה וועל איך מיר טהון. איך וועל עס נישט קענען אַריבערטראָגען, דו מוזט דאָ זיין אַ הישק עורף

— און איך זאָג דיר, אַז עס איז מן השמים. מן השמים לאָזט מען מיך נישט צו צו דעם. וואָס קען איך געגען דעם טהון? מן הסתם דאַרף עס אַזוי זיין. אַ גאַנצע עדה יודען זאָלען איבער מיך הונגערען? די שטאָדט וועט חלילה אונטערגעהן,— זיי האָבען געוויינט פֿאַר מיר, דאָס האַרץ ווערט צושניטען.

— אוי, די בושה, די חרפה, רבונו של עולם, דו קענסט דאָך נישט זעהן קיין שפיכת דמים.

— אוי, אשה, אשה, מען טאָר נישט זיין קיין נוקם ונוטר, געדענק, פֿערזינדיג זיך, חלילה, נישט.

— טאַטע איינציגער,— האָט די יודענע געקרעכצט, פֿערשטעלענדיג זיך דאָס געזיכט אין די הענד, און די גאָלדענע, לאַנגע אוירינגלעך האָבען איהר נאָכגעבאָמבעלט.

דער רב איז צום שראַנק ספרים צו, אַרויסגענומען אַ ספר און האָט זיך פֿערטראַכט.

אין טהיר האָט זיך געוויזען יודעל מלמד, דער מוהל פֿון דער שטאָדט, און האָט די רביצין גערופֿען: רביצין, זיי נאָר מוחל.

די רביצין האָט זיך אויפֿגעהאַפּט.

דער רב האָט עס בעמערקט און האָט אַ ווינק געטהון צו ר' יודלען מיטין פֿינגער: נו, וואָס, זיי געהען שוין?

יודעל האָט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען.

— ביי מיר האָבען זיי געפּועל'ט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך בין נישט ראוי צו דער מצוה.

— רבי!

— איבער מיר זאָלען יודען נישט האָבען צו עסען? מילא, וואָס איז דער הילוק, איך האָב אויף מיר גענומען מצות הכנסת־אורחים. דאַכט זיך, דאָס וועט מיר קיינער שוין נישט קענען אַוועקנעהמען. און דו, יודעל, זאָגען זיי דיר אויך אָב דאָס מוהלי־שאַפֿט?

— איך ווייס נישט, מן הסתם. נאָר וואָס איז דער חילוק, אַז אַהן אייך, רבי.

— עס איז דיין חזקה. על פי דין טאָרסט דו דיך נישט אָבזאָגען, כל זמן...

פֿון הינטערן פֿענסטער דערהערט זיך פּלוצלונג אַ גערודער.

מענשען קומען אָן. עס ווערט אַ געלאַף, אַ געשריי: „דאָס קוויטעל!“ דעם בלינדען שוסטערס קול הערט מען אין פֿענסטער:

„רבי, אונזער רבי, איהר וועט אייך אַ שווארץ יאָהר אויס־ריכטען!“ מען קלאַפּט אין דער טהיר, הענגט רייסען אויף, אַנדערע קלאַפּען די טהיר צו. שטעקענס פֿאָכען אַהין און אַהער. אַ קנאַק פֿון ערגעץ אין אַ שויב. עפּעס פֿאַלט אַריין דורכ'ן פֿענסטער. די רביצין שרייט און ציהט דעם מאַן ביי דער קאַפּאָטע. פֿון דרויסען הערט מען: „די קצבים געהען“.

דער רב גיט אַ ריים אויף די טהיר און געהט אַרויס. די גאַס איז פֿול מיט קעפּ — יודען, ווייבער, קינדער. עס מישען זיך אויס בונטיגע שניידערשע היטעלעך מיט סאַמעטענע שבת'דיגע. עס שוואַרצט זיך ווי אַ לויה... אַלע לויפֿען, שרייען. יודען רייסען זיך ביי די בערד. איינער האַלט איבער'ן צווייטענס קאָפּ אַ שטעקען. דער הויכער יוד שטאַרט פֿון אַלע אַרויס און מיט די דינע הענד שאַרט ער קעפּ פֿאַר זיינע פֿיס.

— רשעים! — האָט דער רב געגעבען אַ געשריי.

— דער רב, דער רב, — איז געוואָרען אַ געשריי צווישען עולם, און עס איז שטיל געוואָרען. אַלע האָבען די קעפּ אַראָבגעלאָזט און געוואַרט אויף עפּעס. יעדער איינציגער האָט זיך באַהאַלטען אונטער דעם צווייטען, אַז דער רב זאָל איהם נישט דערזעהן.

— יודען, וואָס שלאָגט איהר אייך, ווי די גוים? — האָט דער רב ביטער געשריען און טרעהרען האָבען זיך איהם געוויזען אין די אויגען.

אַ טרויעריג שטיל־שווייגען האָט אַלעם צו געשטיקט, נאָר פֿון דער מאַסע שטומע שוואַרצע קעפּ האָט זיך אַ קול געלאָזט הערען:

— דאָס קוויטעל פֿון די סנדיקאות, דאָס קוויטעל!

מען האָט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט, אָבער מען האָט נישט געקענט דערזעהן.

— וואָס ווילט איהר אַ קוויטעל, נאַט אייך, אַבי זאָל זיין שלום, אייער רבי וויל דאָך אַודאַי אויך דאָס.

קיינער האָט זיך מיט קיין וואָרט נישט אָנגערופֿען.

— אונזער רבי — האט דער בלינדער שוסטער ארויסגעקייכט פון עולם אין טרערהען — א האלערא זאל אייך אנידערלעגען!

קיינער האט נישט געוואגט צו לאכען.

אין דעם איז א קליין, נידריג יודעל ארויס פון דער עדה און צו צום רב, און ערנסט פערגלייזענדיג די אויגען מיט כונה, ווי ער וואלט א ברכה איבער'ן ספר געמאכט, האט ער געזאגט:

— דער רבי ווארט הינטער דער שטאדט, מיר זענען געקומען נאכ'ן „קוויטעל".

דער רב איז אין שטוב אריין. דאס קליינע יודעל, ר' יצחק יודעלס, האט זיך נאכגעיאגט נאכ'ן רב, און חסידים האבען זיך נאך איהם נאכגעשטופט, אבשטופענדיג מיט די עלענבויגענס די בעלי־בתים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב איניגע מאל געגאנגען ארויף און אראב. צום סוף איז ער צוגעגאנגען צום ארון־קודש, וואס איז געשטאנען אין א ווינקעל, האט זיך אנגעהויבען ערנסט צו שאקלען און האט געזאגט:

„עס איז ידוע וגלוי פאר דעם מי שאמר והיה העולם אז נישט פון מיין גוטען רצון גיה איך אוועק פון דער מצוה, וועלכע איך האב גענומען מקיים צו זיין, אפילו מיט מסירת־הנפש. איך טהו עס מחמת שלום" — און איז צו צום טיש, גענומען א פען אין האנד אריין, און אנגעהויבען שרייבען.

חסידים ארום האבען שטיל געשוויגען. פון דער צווייטער שטוב האט זיך געהערט דער רביצינ'ס חליפענדיג געוויין.

באלד האט זיך דער רב אויפגעהויבען, ר' יצחק יודעל'ס איז צו און די האנד אויסגעשטעקט נאכ'ן קוויטעל.

— ניין, זאגט דער רב, און הכנסת־אורחים וואו איז? הינדעל, די קאפאטע, — האט ער אריינגערופען אין דער צווייטער שטוב.

הינדעל איז אריין מיט אויסגעוויינטע אויגען, צו צו דער קליידער־שאנק.

— אשה, איך פרעג מיך, און לויב גאט, וואס ער האט מיר איין מצוה צוגענומען און די צווייטע געגעבען, און דו זיצט און מרויערסט.

די רביצין האָט זיך די טרערען פֿון געזיכט מיט'ן פֿאַרטוך אויסגעווישט.

— קומט, לאָז מען מקיים זיין מצות הכנסת־אורחים — האָט דער רב אויסגערופֿען צום עולם, אַרויסקומענדיג אויפ'ן גאַס, און האָט מיטגעשלעפט יודעל מלמד בײ'ם אַרבעל.

— אַנטקעגען דעם רבי'ן — האָט זיך נאָכ'ן רב געהערט ר' יצחק יודעלס קול.

און דער גאַנצער עולם האָט זיך הינטער דער שטאָדט אַרויסגעלאָזט.

אַלע, דאָס גאַנצע שטעדטיל, האָט זיך נאָכ'ן רב אויף דעם וועג געלאָזט דעם רבי'ן אַנטקעגען.

פֿון יעדער טהיר האָבען זיך מאַנספערזאָנען אַרויסגעלאָזט, גע־חאַפּט די שבת'דיגע קאַפּאָטעס, די סאַמעטענע היטלען, געוועלבער האָבען זיך פֿערמאַכט אין מיטען העלען טאָג, טהירען האָבען זיך פֿערקלאַפּט, און אַלע זענען אַוועק נאָכ'ן עולם אויפ'ן וועג. בעלי־בתים דערזעהענדיג, אַז דער רב געהט אַנטקעגען, האָבען פֿערגעסען זייער שנאה קעגען די חסידים, אין האַרצען האָבען זיי זיך געפֿרעהט: אַ רבי קומט אין שטאָדט אַרײַן, חסידים וועלען קומען אויף שבת, די שטאָדט וועט ווערען אויפֿגעריכט. זיי האָבען זיך אויך אָנגעטהון די שבת'דיגע קאַפּאָטעס און זיך געלאָזט נאָך דער מחנה וואָס אַ מאָל איז אַלץ די מחנה גרעסער געוואָרען, בעלי־מלאָכות האָבען אַוועקגעוואָרפֿען די מלאָכה, קרעמער — די קראָמען, און אַלע האָבען זיך געלאָזט אויפ'ן קאָנסקער וועג דעם רבי'ן אַנטקעגען. גוים לְהַבְדִיל, אויס נײַגיעריגקײַט, האָבען זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מחנה.

פֿון ר' יחזקאל'ס הויף איז נאָטע אַרויס מיט אַ ברישקע און וואָגען, די פֿערד זענען געווען געשפּאַנט אין נײַעם געשפּאַן מיט'ן מעשע־נעם בעקלאַפּעכטס. ר' יחזקאל מיט די זיהן און אייניקלעך זענען גע־זעסען אין איין וואָגען. ר' חיים דער צווייטער שותף מיט די זיהן, איי־דעמס און אייניקלעך אין צווייטען וואָגען. נאָר אַז אָנקומענדיג צו דער עדה, האָבען זיי דערזעהען, אַז די גאַנצע עדה געהט צו פֿוס, זענען זיי אויך פֿון די וועגען אַראָב און אין עולם אַרײַן.

די פֿעלדער אַרום און ווי ווייסענדיג, אַז זיי געהערען

צו איין גאָט, האָבען זיך אַלע אויסגעמישט. און אַ ים פֿון גריינעם גראָז לאָזט זיך ווייט אַוועק. אַ ווינטעל בלאָזט און בעוועגט דאָס גראָז, איין חוואַליע פֿון אַ גריינעם ים איבער'ן צווייטען. אין דעם גריינעם ים פֿערבלאָנדזשען זיך שמאָלע, אויסגעטרעטענע שטעגעליך. דאָרט אין מיטען די פֿעלדער, פֿערבלאָנדזשעט אין גראָז, שטעהען הויכע יתומים׳דיגע בוימער, און מיט דער בושה, אַז גאָט האָט זיי צו נאַרען אַרויסגעשטעלט, וואָס זיי זענען העכער געוואַקסען פֿון אַלין אַרום און אַרום, שאָקלען זיי זיך איינזאַם און דאַווענען בּיחיוד אין פֿעלד. צווישען די פֿעלדער ציהט זיך לאַנג אַוועק דער שטומער וועג, פֿערשטעלט פֿון ביידע זייטען מיט אַלטען ליפּען־בוימער. די לאַנגע צווייגען, וואָס אָט ערשט האָבען זיי פֿון זיך זייערע קנעפּ שפּראָצעטכס אַרויסגעצויגען — פֿלעכטען זיך איין צווייג אין דעם צווייטען אַריין.

און גאָט'ס עדה אויפ'ן וועג. אויף די פֿעלדער טרעפֿט מען רבּי'ס מיט הדר־יונגלעך שפּאַצירען ל״ג בעומר אין פֿעלד, די יונגע גבּורים מיט די פֿיילענבויגענס אין די הענד זענען באַלד אַריין צווישען דער מחנה, אויסגעמישט זיך, און אויך אַקעגען דעם רבּין געגאַנגען.

חסידים האָבען זיך באַלד צוזאַמען בעהאָפֿטען, איינער צום צווייטען. איינער האָט אַרויפֿגעלעגט די האַנד אויפ'ן צווייטענס אַקסעל, ביי די הענד זיך גענומען, בעהאָפֿטען זיך און זענען געוואָרען אַ עדה אין דער עדה. זיי האָבען קיין חלוק נישט געמאַכט צי „משלנו" אָדער ניט „משלנו". ווער ס'האָט געוואָלט, האָט זיך ביי דעם גאַרטעל אָנגענומען, ביי די הענד זיך פֿערבונדען, און האָט זיך צוזאַמענגעהאָפֿטען. קינדער זענען געקומען צולויפֿען, פֿערפּלאָנטעוועט זיך צווישען די פֿיס, ביי די פּאָטערס גאַרטלען זיך געהאַפּט, ביי די פּאָטערס קאַפּאָטעס און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרען וואָס אַמאָל גרעסער און גרעסער, פֿון אַלע עקען האָבען זיך יודען צוזאַמען גענומען, בעהאָפֿטען זיך און אָנגעהויבען צו זינגען, הויך מיט'ן קול:

„בּרוב עם הדרת מלך"

און די קולות האָבען זיך איניינעם אויסגעמישט, אַזוי ווי די נשמות האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען, און עס איז געוואָרען איין קול פֿון טויזענד הערצער. און דער קול האָט געקלונגען איבער פֿעלדער און וועלדער און האָט ערגיץ גאַנץ ווייט אָבגעשאַלט:

„ברב עם הדרת מלך“.

איבען אויפ'ן הימעל האָט זיך איין שטיק, העל־שײַנענדי־גער הימעל אין אַנדערן אַרײַנגעגאָסען. פֿון אַלע עקען וועלט זענען אָנגעקומען צו שווימען העל־זילבערנע, גנדיש־חסידישע וואָלקענ־לעך, און איינס האָט דורכגעשוועבט איבערן צווייטען. אין עק וועלט האָט זיך געחמאַרעט. נאָר דער שוואַרצער וואָלקען איז צורונען, און פֿון זײַנע שפּאַלטען האָט די זון אַרויסגעגאָסען מיט ליכט, און די ליכטיגקײַט האָט אָפּגעגלאַנצט און בעהעלט אַ גרינע בײַט אונטען אויף דר'ערד. און די גרינע, ליכטיגע בײַט האָט געשפּיעלט צווישען די אַנדערע מאַטע בײַטען.

און אַזוי ווי אונטען אויף דר'ערד, אַזוי האָבען זיך מיט אַמאָל אויך אויבען די הימלען צוזאַמענגעגאָסען, איין ליכטיגער וואָלקען האָט זיך געגאָסען אין צווייטען, אויסגעמישט זיך, און זענען איינס געוואָרען נאָכגעצויגען זיך נאָך דער עדה דעם רבי'ן מקבל פנים זײַן, און אונטען איבער די לאָנקעס האָט אַ ווינדטעל געבלאָזט און געבויגט די גרע־זער, און די גרעזער האָבען זיך נאָכגעשאָקעלט, נאָכגעבויגט נאָך דער עדה... און די איינזאַמע בוימער אין די פֿעלדער האָבען מיט זייערע צווייגען געשאָקעלט, געבעטען עפּעס, געגריסט פֿון דערווייטען, און אַרום האָט דעם עולמ'ס קול הויך, ווײַט און ברייט אָפּגעקלונגען:

„ברב עם הדרת מלך“.

דער רב מיט די פּאָר בעלי־הבתים זענען געגאַנגען אין אַ ווײַט וועג, זיי האָבען געזעהן, ווי דאָרט יורען העמטען זיך איינער אין צוויי־טען, זענען איינס מיט'ן הימעל און דער ערד געוואָרען, און זיי, די בעלי־בתים, הברה־מענשען, אויסגעשטופּט, אַרויסגעוואָרפֿענע, האָבען זיי עפּעס דרך־ארץ געקראָגען פֿאַר דעם גרויסען אחדות, וואָס זינגט... און פֿון די בעלי־הבתים האָט מען זיך יעדעס מאָל אָבגע־ריסען און צו די חסידים אַריבערגעגנב'עט זיך.

באַלד איז אָנגעקומען פֿון וועג אָן אַ גרויסער וואָלקען, וואָס האָט אויפֿגעשטײַגט פֿון דער ערד אין הימעל אַרײַן. דער וואָלקען שטויב לויפֿט פֿאָראויס, קומט וואָס אַמאָל נעהענטער און זאָגט עפּעס אָן:

— דער רבי פֿאָהרט! דער רבי פֿאָהרט!

און יורען ווי גרויס און ווי קליין האָבען זיך געגעבען אַלאַז העמדום־פּענדום אין וואָלקען שטויב אַרײַן, אין איהם צוריסען, פֿער־

בלאָזען, און עס דרייט זיך אַרויסגעוויזען אַ גרויסער וואָגען. אין וואָגען איז דער רבי אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט געווען פערטונקט צווישען שוואַרצע סאַמעטענע קעפּ און פּאות, אַ אַלט גרויער יוד, פערוואָרפען די הענד איבערן האַרץ, פערגלייסט די אויגען אין הימעל אַריין, און דער הויכער אידעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן קנייטשט זיך פון צייט צו צייט.

— שלום עליכם!

און עס האָבען זיך געגעבען אַ ציה הענד דאַרע, לאַנגע, בלייכע, פעטע, דיקע, רויט־האָריגע און אידעל־גלאַטע, אַ ים הענד, איינע איז פערטרונקען געוואָרען אין דער צווייטער; איינע אַרויף, די אַנדערע אַראָב, און דער רבי האָט יעדען באַזונדער שלום־עליכם אָבגעענטפערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבי'ן, האָט צו איהם די האַנד אויסגעשטעקט: שלום־עליכם!

— עליכם שלום, ווער איז עס? — האָט דער רבי געפרעגט.

— דער רב פון שטאָדט.

— דער רב פון שטאָדט? אַזוי.

— איך האָב אייך דאָס קוויטעל געבראַכט, — זאָגט דער רב, דאָס קוויטעל איבערגעבענדיג.

דער רבי האָט די בלייכע האַנד אויסגעשטעקט נאָכן קוויטעל.

— דריי מאָל ש"ס וועל איך אייך אָוועקגעבען, עס איז מיין מצוה, — האָט דער רב געשטאַמעלט, נאָך אַ קליינע ווײַלע מחשבה צווישען עולם איז אַ געמורמעל געוואָרען.

— צו וועמען פאָהרסט דו? — האָט דער רבי מיט אַ שמייכעל געפרעגט, דאָס בריוועל אין בוזעם־קעשענע אַריינלעגענדיג.

— צו קיינעם נישט.

— צו קיינעם נישט. נו, וועסט דו ביי מיר ביים טיש זיצען, האָט דער רבי געשמייכעלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

באַלד האָבען זיך צוגערוקט חסידים, האָבען דעם רב אָוועקגעשטופּט אין אַ זייט און דער עולם האָט זיך ווייטער גערוקט מיט די הענד איבער די קעפּ, געדריקט זיך נעהענטער צום רבי'ן.

— יודען, מיר וועלען מנחה דאַווענען — האָט דער רבי אויסגערופען און איז אַראָב פון וואָגען.

באַלד ביים וועג איז אַ קליינער געדיכטער וואַלד געשטאַנען.

בּוימער ווי זיי וואַלטען אין איין גאַרטעל געווען פערלפאַכטען. רעד רבּי פאַראויס, דער עולם נאָכ'ן רבּין זענען אין די בּוימער אַריין.

עס איז שוין פאַרנאַכט געוואָרען. די זון האָט נאָך אין וואַלד אַריינגעקוקט צווישען די בּוימער. נישט וואו און נישט ווען האָט זי דאָס גרינס צווישען איין בּוים און דעם צווייטען בּעגולדעט. דער קליינער וואַלד איז שטיל געווען. ווי אַ שטילער סוד וואָלט אין איהם פערשטומט געוואָרען פון צייטען, צייטען לאַנג... די הימלען איבּער'ן וואַלד אין רויט־בּלויען פייער האָבּען צנועה'דיג זיך ווייט אַראָבּגעלאָזט. טיעף אין וואַלד האָט אַ איינזאַמער פויגעל געריפען; גערופען נישט ווייסענדיג וואָס. דאָרט טיעף אין וואַלד האָט ווער אַ בּוים אונטערגעהאַקט און דער בּוים האָט זיין ודוי הויך צווישען די בּוימער אויסגערופען....

און אַרום וואַלד האָט די גאַנצע וועלט געוואַרט...

נאָך ניט פאַרטיג איז דאָס גרינס געווען, נאָר עס האָט ערשט אָנגעהויבּען צו בּליהען. די ערד האָט ערשט די בּריסטען אויסגעשטעקט, און דאָס גרינס האָט ערשט צו זויגען אָנגעהויבּען, צו נאָגען זיין ציהען היונה. אַלץ אַרום האָט ערשט אָנגעהויבּען צו לעבּען און האָט געוואַרט אויף אַ דערלעזונג, אויף אַ בּרכה, אויף אַ תקון.

און דער עולם איז פערוואָרפען אין וואַלד. אַ יוד הינטער אַ בּוים, אַ יוד הינטער אַ בּוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגעלעך, קוסטעס. אַלע האָבּען זיך טיעף און ערנסט געשאָקעלט. דעם רבּינ'ס בּרכה האָט געקלונגען אין וואַלד, און מיט דער האַנד האָט ער צוגעשאָקעלט און געוויזען:

„ברך עלי—נו ה' אל—ה—נו את הש־נה ה־זאת ואת כל מי—ני תבו—אָ—תה לטו—בה, ותן בר־כה על פני הא־ד־מה. ושבע־נו מטו—בה וב—רך שנ—תנו כש־נים הטו—בות, ברוך אַ—תה ה' מב—רך הש—נים".

און בּיי יעדען בּוים אַ נשמה, און יעדע נשמה, וואָס איז הינטער זיין בּוים געשטאַנען, האָט פאַר זיין בּוים געבּעטען, און מיט דער בּרכה האָט מען דעם תקון אויף דאָס גרינס געזעהען. און די בּוימער האָבּען זיך מיטגעשאָקעלט, ווי געוואָלט עפּעס בּעטען, זאָגען, נאָר בּוימער זענען שטום, און די נשמה, וואָס שטעהט אונטער דעם בּוימ'ס שליח צבור, און דער בּוים שאָקעלט זיך מיט: אָמן! אָמן!

אַלץ אַרום האָט געדאַווענט, געבּעטען און געדאַנקט גאָט, און

דער הימעל האט זיך געגעזעגנט צו דער ערד, די ערד — צום הימעל. א עדה יודען, א עדה בוימער. די בוימער האבען זיך מיטגעשאקעלט, א צווייג אן א צווייג געקלאפט, די גרעזער אהין און אהער זיך בעוועגט, די פויגעל פון צווייג צו צווייג געשריען, געקווישעט. און דער ווידער־קול האט טיעף אין וואלד געזוכט צווישען די בוימער, און דעם העקערס קול דארט טיעף האט אפגעקלאפט, און די קולות האבען זיך אויסגעמישט, עס איז געווארען איינס. אלץ האט זיך בעהאפטען. און עס איז געווארען איין תפלה, איין הארץ, איין נשמה. און דארט טיעף אין וואלד איז די שכינה צווישען די בוימער אויסגעצויגען און דאווענט מיט...

די גאנצע וועלט אין גאט, גאט אין דער גאנצער וועלט דאווענט.

באלד איז אלץ שטום געווארען. די בוימער האבען זיך אויפגעהערט צו שאקלען, דאס גראז צו בעוועגען. דארט טיעף אין וואלד איז דער פויגעל פערשטומט געווארען און דער ווידער־קול פון העקער. די וועלט ווי זי וואלט זיך א מינוט איינגעהארכט. דארט טיעף אין וואלד איז גאט און הערט זיך אויך איין צו דעם אלט־בעקאנטען נגון פון אמאל, און דעם רבי'נס קול ווייגט אין וואלד:

תק—ע בשו—פר ג—דול להרו—תנו ושא נס לק—בץ גליו—ת—נו...

אלץ ארום איז שטיל געווען. א טונקעלער, טרויעריגער נעבעל האט דארט טיעף, וואו די שכינה רוהט, זיך אויסגעשפרייט, און פון דארט טיעף האט א טרויעריגער פערגעסענער זום־זום־זום געברומט און האט געשפילט איבער וועלדער און פעלדער און דער ווידער־קול האט זיך ווייט צוגעטראגען און פערטרויט בעהאלטענע סודות.

גאט'ס א גרוס איז עס געווען צו זיין כנסת ישראל פון לאנגע, לאנגע צייטען...

באלד האט דער רבי זיין תפלה געענדיגט. יתומים אונטער בוימער האבען קדיש געזאגט, און אפשר האבען אויך בוימעליך קדיש געזאגט איבער זייערע טאטעס און מאמעס, אדער זענען די קינדער זייערע הונים געווען...

דער רבי איז צוריק ארויף אויפ'ן וואגען. מען האט די פערד אויסגעשפאנט, יודען גאנצע מחנות, גאנצע עדות האבען אין דעם וואגען זיך איינגעשפאנט. קעפ זענען געקראכען איבער קעפ, איינער איבער'ן צווייטען, איבער די רעדער און אויף די רעדער און דער ווייסער האלאט, פערטרונקען אין ימים קעפ און הענד, האט זיך גע-

טראָגען אין דער הויך, און פֿאַר איהם און נאָך איהם הוואַליעס קעפּ, הוואַליעס קעפּ מיט איין קול, מיט איין שיר:

„בְּרוֹב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ".

און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריג ליעבער טוי־וואָלקען איבער וועלדער און פֿעלדער געדוהט און געזויגען, און גע־טרונקען יעדעס מיילעכיל, וואָס האָט זיך געעפֿענט.

דעם רבי'נס ברכה...

און וואָס נעהענטער די הוואַליעס קעפּ זענען צום שטעדטיל צוגעקומען, האָבען זיך אַלץ מעהרער מענשען, ווייבער, אַלטע לייט, קינדער פֿון שטאָדט זיך געלאָזט, די אָנגעקומענע זענען אין די מאַסען קעפּ פֿערשוואונדען געוואָרען, און מיט איין קול און מיט איין שירה:

ברב עם הדרת מלך! — זענען זיי אין שטאָדט אַריין.

אַ ליעבער פֿערגעסענער טוי־וואָלקען, וואָס האָט פֿון די וואַ־סערען אויפֿגעשטייגט, האָט זיך צערטליך און מיט אַ מוטערליכער ליעבע איבער'ן שטעדטיל געלעגט, צו בעשיצען, צו בעוואָרענען, און דער וואָלקען האָט עס געהילט און געטיוליעט. און דאָס שטעדטיל איז ליעב־ליך איינגעשלאָפֿען.

ווייט אין געסעל האָט זיך געהערט אַ קינד וויינען...

פֿון ר' יחזקאל'ס צוויי גרויסע פֿענסטער, וואָס געהען אין שוהל־געסעל אַריין, האָבען אין טונקעלען טוי־נעבעל צוויי גרויסע ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעדרענגט, און אַ שטיל פֿערטרונקענער ליעבער נגון איז פֿון דאָרט אין געסעל אַריינגעשוואומען.

דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.

פֿון די וואַכעדיגע בית־המדרש־פֿענסטער, וואָס זענען געוועזען געגען איבער ר' יחזקאל'ס פֿענסטער, האָבען אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טוי־וואָלקען אַריינגעדרענגט, און אַ קאַלטער, וואַכעדיגער „והוא רחום" פֿון אַן אַלטער שניידערישער ברוסט האָט פֿון דאָרט זיך אַרויסגעריסען:

„יכפר עון ולא ישחית".

און טיעף אין געסעל, פערהילט אין נאכט־נעבעל הערט זיך
א יונגעלי'ס לאַבּוסדיגע שטימע:

נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ.
נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

V.

די זומערדיגע פאַר־נאַכטען

ווי די דריי וואכען האבען זיך אנגעהויבען אײַנצוזונגב'נען אין שטעדטיל, איז דאס זומער־לעבען ווי אין מיטען אבגעהאקט געוואָרען. די וועלט ארום און ארום האט אויסגעזעהען ווי א פרינצעסין, וואס זיצט אין איהרע יום־טוב'דיגע קליידער און טרויערט נאך איהר געליעבטען, וועלכער האט זי פערלאזט... א ווינדטעל בלאזט און וועהט איבער די גרעזער, שאקעלט זיי אהין, שאקעלט זיי צוריק. דאס, בלעטעל אויפ'ן צווייגעל, דאס גרעזיל אין דער ערד ווייגען זיך פאר דער גאנצער וועלט.

ליעבע, זומערדיגע פאַר־נאַכטען! פון בעהאלטענע וועלטען קומען זיך צוציהען איבערן הימעל שטיקער ליכטיגע, שטיקער טונקעלע וואלקען. מישען זיך צוזאמען טיעף אין ברייטען האריזאנט פון הימעל. די הערליכע ליכטיגקייטען מיט די דונקעלע וואלקען ווערען בעהאלטען הינטער בלאהע. פאכערדיגע פארהאנגען. ליכט פערוויקעלט אין ליכט הענגט ברייט און ווייט איבערן וואסער און שפיגעלט זיך אב אין זיינע ליכטיגע, געשליפענע הוואליעס. און די הוואליעס געהען, א הוואליע נאך א הוואליע, ווי זיי וואלטען דאס הארץ אויסגערעדט איינע פאר דער אנדערער. ווייט, ווייט נויגט זיך דער הימעל אראב אין וואסער אריין, און דאס וואסער געהט אין הימעל אויף. דער הימעל מיט דעם וואסער גיעבען זיך דעם ערשטען, ליעבען אונשולדיגען קוש און געהען זיך שלאפען לעגען אין געדיכטען וואלד, אין שווארצען וואלד, אין עק וועלט...

ליעבע זומערדיגע פאַר־נאַכטען אין שוהל־געסעל! טונקעל־טרויעריגע נעבלען טוליען דאס שטילע געסעל. און וויקלען עס. ווי זיי וואלטען עס וועלען פערהוילען פון מענשענס אויגען. אין עק וועלט

פֿון געדיכטען וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסעל רויט־ליכקייט, פֿערזונקען און פֿערטרונקען צווישען בלאָהע ימים ווי אָפּגעריסענע, פֿערגעסענע אינזלען. — פֿון די פֿענסטער פֿון דעם אַלטען בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטעל, און דעם פּרוש'ס קול ווײנט אין געסעל, און קלאָגט זיך פֿאַר דער מאַמע־נאַכט... און די מאַמע־נאַכט נעהמט־מיט זײן געוויין און פֿערטרינקט עס אין בעהאַלטענע וועלטען, און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן פֿון דעם נאַכט־כאָר; די זשאַבעס אין וואַסער האַלטען איהם מיט צום טאַקט. פֿון שוואַרצען וואַלד קומט צוציהען אַ פֿערגעסענעס זשומען. און די נאַכט נעהמט די קולות אַלע אײן זיך אַרײן, און ווערט פֿערטרונקען מיט זיי אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו... פֿון רבי'נס פֿענסטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבי אין ווײסען האַלאַט דרעהט זיך אײנער אַלײן אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב, און יעדעס מאָל, ווען דער ווײסער האַלאַט געהט פֿאַרבײ די צוויי פֿענסטער, לויפֿט ווער דורך איבער'ן ווײסען פּלײט, וואָס איז אַנטקעגען די פֿענסטער. פֿאַר טהיר און טהויערן זיצען האַלב־נאַקעטע יודען, בעלי־בתים, בעל־הבית'טעס, בעלי־מלאָכות, אָנגעהאָרעוועטע פֿון אַ גאַנצען טאָג, אויסגעבעט אויף בעט־געוואַנד און האַפּען אַ ביסעל „פֿרישע לופֿט", קלײנע מײדלעך שפּאַצירען צוזאַמען פֿאַר דער טהיר, אָנגעהמענדיג זיך בײ די הענד, און זינגען הויך אויפ'ן קול:

געהט דער גראַף אין וואַלד אַרײן,
טרעפֿט ער אַ מײדעל בײם בוים שטעהן.
— מײדעלע, מײדעלשי, וואָס טהוסט די
אין וואַלד אַלײן?
— איך בין געגאַנגען אין וואַלד אַרײן
און ווײס נישט וואו אַ היים צו געהן.

אויפ'ן פּלויט פֿון הנה־שרה'לעס גאָרטען, פֿון וועלכען די צווײגען מיט באַרנעס שטײגען אין מאַרק אַרײן, קלעטערן די הדר־יונגלעך. זיי האַפּען אָן די צווײגען און רײסען פֿון זיי אונצײטיגע אובס. דער סעדער לויפֿט אַרויס, די קינדער אַנטלויפֿען, נאָר אײנס נעביך איז הענגען געבליבען אויפ'ן פּלויט. דער סעדער האַפּט איהם אַראָב דאָס היטעל, און דאָס יונגעל שטעהט און קראַצט זיך און וויינט. ער האָט מורא אַ היים צו געהן צו דער מאַמען. קיה געהען אַהײם פֿון דער פּאַשע, דער שעפּער שפּיעלט אויף דער פּישטאַלקע,

בעל־בתּים דערהויבען זיך פון די ערטער און פיהרען דאָס זייגעריגע אין די שטאַלען. פון ערגיץ פאַר א הויז הערט זיך א האַרמאָניע שפּיע־לען. דאָרט זיצט בטעפּאַן, דער איינציגער גוי אין נעבעל, מיט זיין מיידעל און שפּיעלען ליעבעס־ליעדער, און דאָס קול פון דער האַר־מאָניע מישט זיך אויס אינאיינעם מיט׳ן פרושׁ׳ס וויינענדיגען נגון. און עס ווערט איין טרויעריגער, האַרץ־רייסענדיגער נגון. וואָס ווערט פער־טרונקען ווייט אין געסעל...

ליעבע זומערדיגע פאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! דאָרט ווייט צום שוואַרצען וועג צו, צום „בית־עולם", שפּאַצירען אַרום בית־המדרש בחורים אין די זומערדיגע לייכטע שניט־רעק. עס שפּאַצירען בעל־הבתּישׂע מיידלעך אין די זומערדיגע קאַרטאָנע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מיידלעך אויף דער צווייטער זייט, שיקט א בחור אַריבער א פערשעמטען בליק אויף דער צווייטער זייט, וויל גע־פינען די כלה, וואָס איהר גאָלדענעם זייגער טראָגט ער אויף זיין וועסט; ער פערשעמט זיך, און דאָס האַרץ קלאַפּט אין איהם... וויל א מיידעל וואַרפען אַנ׳אויג צו די בחורים, כדי צו געפינען איהר חתן, פאַר וועלכען זי העפּט איצט אויס א תפילין־בייטעלע, שעמט זי זיך פאַר די חבר׳טאָרינס. איהר האַרץ קלאַפּט אין דער־שטיל, און דאָס לייכטע קאַמטענדיל בעוועגט זיך...

ליעבע זומערדיגע פאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! היינט זענען אָבער די „דריי וואָכען", היינט טאָר מען קיין ליעבעס נישט שפּיעלען, האָט מען עס אָבגעלעגט אויף שבּת־נחמו... נאָר די נעבלען, וואָס הילען דאָס שטעדטיל איין אין ליעבע, טרויעריגע סודות, וועקען אין דער־שטיל דאָס האַרץ, דאָס געסעל טוליעט זיך צום נעבעל, דער נעבעל צום געסעל, און זיי שפּילען אין דער־שטיל א געהיימע ליעבע... און די ריחות טראָגען זיך פון יענער זייט פעלדער און דערפרישען דאָס האַרץ... די ברוסט ווערט פול, און עס ווערט עפּעס אַזוי לייכט, אַזוי ליעב, אַזוי זיס, און עס ווילט זיך אַזוי זיין געטו־ליעט, געליעבט! אוי, טאַטע אין הימעל!

ליעבע זומערדיגע פאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! ווער עס האָט איך געהאַט, ווער עס האָט איך פערלאָרען...

אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו, ווייטער צוראָב אין שול־געסעל האָט זיך די וועלט דאָס געזיכט איינגעטוליעט אין האַרץ פֿון דער נאַכט, און די נאַכט אין האַרץ פֿון דער וועלט, און ביידע האָבען זיך בעהעפֿט, און דאָרט ווייט, טיעף אין וואַלד זיך פֿער־בלאָנדזשעט און זיך שלאָפֿען געלעגט אין געדיכטען וואַלד.

אויף דעם שוואַרצען וועג, צום בית־עולם צו, שטעהען אַלטע, אָבגעלעבטע טאָפּאָלען, ווי ווילדע לצים, מיט אָבגעהאַקטע פֿיס און הענד. זיי שטעהען ווי גלגולים פֿון רוחות, ווי אָנגעקומענע פֿון פֿאַר ששת ימי בראשית, ווי שטומע עדות פֿון אָנהויב וועלט ביזן סוף וועלט... נאַכט, צוועלף אַ זייגער, קומען צוגעהן „הויכע דייטשען מיט לאַנגע בייטשען‟, און שטעלען זיך הינטער די טאָפּאָלען און ציהען פֿון זייערע צווייגען די ליעבסטע, האַרץ־נאָגענדע נגונים, ציהען, ציהען ביים האַרץ, און פֿערנאַרען מענשען מיט זייערע געזאַנגען אין וויסטע זומפּען...

אין פֿעלד, אין גראָז ליעגען קופּקעליך חסידים, הינטערן שטאָדט, און זינגען דעם יאוש־ניגון:

שׁוֹכְנֵי בָתֵּי חוֹמֶר,
לָמָּה תִשְׂאוּ עָיִן?
וְיִתְרוֹן אָדָם מִן הַבְּהֵמָה—אָיִן!

מיט׳ן נגון פֿון דעם חזן, וואָס מען האָט איהם לעבעדיגערהייד אין קבר בעגראָבען. און דאָס קול קלינגט איבער די קברים, וואָס שטעהען אויפֿ׳ן בערגעל און די קברים אויסגעמישט מיט גאָטס ערד, פֿער־טרונקען אין ימים גרינס, לעבען דאָ זייער שטיל, שווייגענדיג לעבען. עס שווייגען די טויטע ביינער אין די פֿיער איילען פֿון קבר, וואָס האָט איבער זיך נאָר אַ פּיצעל הימעל. דאָס ווינדטעל בלאָזט איבער זיי. אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבען זיי פֿון זיך דאָס לעבעדיגע גרינס אַרויס. אָט זעגען די ביינער צוגעקומען צום אמת׳ן תכלית, צום לעצטען סוף פֿון לעבען, פֿון פֿאַר׳ן אייביג און פֿון נאָכ׳ן אייביג... און די גאַנצע וועלט האָט זיך געאייניגט, דאָס לעבעדיגע מיט׳ן טויטען, דער הימעל מיט דער ערד, יעדעס גרעזיל, יעדעס בוימעל, און עס איז איין לעבען, איין וועלט, איין גאָטס געוואָרען...

פֿון דער צווייטער זייט וועג שפּיגעלט זיך אָב דאָס וואַסער אין דער נאַכט, ווי אַ צווייטע וועלט זעהט עס אויס פֿון דערווייטען. קליינע ליכטלעך פֿון די בערלינקעס, וואָס רוהען אין וואַסער איבער

נאַכט, דרינגען טיעף אין וואַסער אַריין, און די וועהען אויס פֿון דערווייטען, ווי גרויע, טונקעלע חיות זעגען מיט די לאַפּעס אין דער שוואַרצער נאַכט איינגעזונקען געוואָרען, און קענען נישט מעהר אַרויס, די ליכטלעך, — די אויגען אין זייערע שטערענס, דרינגען אַהער פֿון דערווייטען און בעטען הילף...

און אויף דעם שוואַרצען וועג, טיעף דאָרט אין דער נאַכט, האָט נאָט זיך דאָס פּנים אין ביידע הענד פֿערשטעלט... און זיינע צוויי גרויסע טרעהרען — וואָס ער וויינט אויף חורבן בית־המקדש — האָבען אויף דער ערד זיך אַראָבגעגאָסען און אַלץ פֿערטוקט און פֿערטרונקען....

אויפ'ן שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו אין דער טונקעלער נאַכט שפּאַצירען אַ יונגעל מיט אַ מיידעל, גבריאל דעם רבי'ס זוהן, דער ממלא מקומו, און לאַהילע, ר' יחזקאל'ס יונגסטע טאָכטער.

זי האָט איהם געזעהען דורך אַ שפּאַלט פֿון דער טהיר דענס־מאָל, ווען זיין פֿאָטער איז ביי זיי איינגעשטאַנען. פֿאַר־טאָג'ס, ווען זי איז נאָך אין איהר בעט געלעגען, האָט זי דערהערט פֿון אַ אָפֿענעם פֿענסטער זיין קול. ער לערנט און זיין קול איז אַרויס דורכ'ן פֿענסטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פֿון די יונגע גרעזער, וואָס האָבען זיך פֿון דעם נאַכט־טהוי געוועקט; ער איז אַריין מיט דעם בלומען געשמאַק, און איז פֿאַר איהר געזיכט פֿערביי־געפֿלויגען און גע־וויגט איבער איהר, און איהר ברוסט האָט זיך אונוויסענדיג געהויבען און געוועקט זיך... און פֿון דענסמאָל אָן האָט זי געבענקט נאָך זיין איידעל, מלאכדיג געזיכט, וואָס האָט ווי אַ ליכטיגע לבנה פֿון זיין טיעפֿען שטריימעל אַרויסגעשיינט, נאָר זי האָט נישט געוואוסט דערפֿון. זי האָט פֿון גאָרנישט געוואָלט וויסען, נאָר יעדען פֿאַר־נאַכט האָט זי זיך אין שול־געסעל שפּאַצירט... עס האָט זי עפּעס געצויגען אַהין, צו די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע בגי־טשען", די וואָס שפּיעלען און ציהען די נגונים פֿון די טאָפּאָלע צווייגען, און האָבען זי געצויגען טיעפֿער אַריין, טיעפֿער אין שוואַר־צען וועג אַריין, טיעפֿער און טיעפֿער... איהם אָבער האָבען זיי אויך געמוזט ציהען, און ער האָט זיך אויך געמוזט לאָזען פֿערפֿיהרען...

און זיי האָבען נישט געזעהן, ווי זיי פֿערקריכען זיך. די נאַכט

איז געפֿאַלען איבער זייערע קעפּ און האָט זיי אין זיך אַריינגענומען, בעוועבט זיי מיט פֿינסטערניש הינטער זיך און פֿערשטעלט זיי פֿון מענשענס אויגען. די טויטע מצבות אויפֿ'ן בערגעל זעגען עדות געזען, אַז די קינדער האָבען צווישען זיך קיין וואָרט נישט גערעדט, נישט ביי דער האַנד זיך אָנגענומען, נאָר ער פֿון איין זייט וועג, און זי פֿון דער צווייטער זייט וועג האָבען זיך געלאָזט נאָכציהען נאָך די שטומע, האַרץ־נאָגענדיגע נגונים, וואָס די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע ביטשען" האָבען מיט זייערע דינע, לאַנגע פֿינגער פֿון די אַלטע טאָפּאָלען־בוימער אַרויסגעצויגען. אָט די נגונים האָבען זיך אין זייערע הערצער אָבגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האָבען די קינדער אַלײן געצויגען צו זיך, געצויגען שטום, און געשפּילט שטומע, סודות'דיגע טענער אויף די האַרץ־סטרונעס אין דער־שטיל... אין דער־שטיל...

און די נאַכט איז געפֿאַלען איבער זיי, און די טהוי־וואָלקען האָבען געשוועבט פֿאַר זיי, און הינטער זיי.

און אַלץ אַרום איז פֿול מיט ליעבע. דער הימעל און די ערד ליעגען אינאיינעם געאָרעמט פֿערוואָרפֿען אין וואַלד, די נאַכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאַכט, און שמעקענדיגע ריחות קומען זיך צו טראָגען פֿון די אַרומיגע פֿעלדער, וועהען איבער'ן פּנים, און דערצעהלען שטומע סודות, וואָס מען טראָגט ביי זיך אין האַרץ אַרום און וואָס מען זאָגט זיי קיינמאָל ניט אַרויס...

און די ברוסט בעוועגט זיך שטיל, פּאַמעליך, און בענקט נאָך עפּעס, און אַ בענקעניש ליעגט אויף אַלעם אויסגעגאָסען, די גאַנצע וועלט בענקט, נישט וויסענדיג אַליין נאָך וואָס, נאָך וועמען...

אין געדיכטען וואַלד ליעגט גאָט אין שוואַרצען מאַנטעל געהילט, און בענקט נאָך זיך אַליין און נאָך די וועלט... אין עק וועלט, וואו דאָס לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלאָהע, שוואַרצע ימים, קושט זיך דער טאָג מיט דער נאַכט און בענקען נאָך זיך און נאָך דער וועלט...

אין מיטען האָריזאָנט בלאָנדזשעט אַ ליכטיגע לבנה, ים אויס, ים איין, און בענקט... — דער קליינער בית־עולם בעהאַלט זיך אין זיך און בענקט...

און דאָס יונגעל און דאָס מיידעל לאָזען זיך נאָכציהען נאָך די פֿערגעסענע נגונים...

א ביסעל ווייטער איז דאס וואסער, און די נאכט־לאמטערנלעך דרינגען זיך אין דער טיעפעניש פון וואסער, און דערצעהלען זיי מעשיות פון אנדערע וועלטען.

דאס יונגעל מיט'ן מיידעל געהען נאך, און לאזען זיך פערפיהרען נאך די פאקעלדיגע לאמטערנדלעך.

זיי זעגען צום וואסער אנגעקומען, ביים ברעג זיך געזעצט.

עס האט זיך פלוצלונג קלינגען געהערט.

און דאס קלינגען האט מיט אימה פון גאניץ ווייט אבגעקלונגען, ווי א מאמע וואלט זיך אין דער פינסטערע נאכט געקלאגט: געוואלד, מען האט מיר שלעכטס געטהון! געוואלד, מען האט מיר שלעכטס געטהון!

דער הימעל צום שטעדטיל איז מיט אמאל ליכטיג געווארען, ווי א רויט־ברענענדיגע, ליכטיגע המארע פון א ליכטיגען ים איז געקומען צוציהען פון א פרעמדער וועלט און האט זיך פערבלאנדזעט אינ'ם פינסטערן נאכטיב אריין, און האט א האלבען הימעל באלויכטען. צי האט נישט א מעכטיגע האנד א שטיק נאכט פון דער הויך אראבגעווארפען, און דער וועלט דעם אפענעם הימעל געוויזען? צי האט זיך אפשר דאך די זון איין מאל אין לעבען טועה געווען, און אנשטאט אין א פרעמד לאנד צו געהן, איז זי פאר דער צייט צוריק געקומען? אין אונטען אויף דר'ערד פלאקערט זיך, איין וואלקען פייער קוילערט זיך אין צווייטען אריין און זיי פלאמען זיך אינאיינעם און שטייגען אין הימעל אריין, און צינדען א שטיק הימעל אונטער. ערד, לופט און הימעל קושען זיך צוזאמען אין איין פלאם פייער. עס האט פון דער וועלט דעם נאכט־שלייער אראבגעריסען און צוריק טאג געמאכט... פון דער־ווייטען הערען זיך וויינענדי־קולות, און דער שטאדט־גלאק קלינגט און קלינגט מיט א געוואלד, ווי א מאמע וואלט זיך געקלאגט: געוואלד, איהר האט מיר שלעכטס געטהון! געוואלד, איהר האט מיר שלעכטס געטהון!

דאס יונגעל מיט דעם מיידעל זיצען ביים ברעג וואסער. ליכטיגע שטראהלען פאלען אריין און באלויכטען דאס וואסער פון יענער זייט. און פון דארט, פון וואנען דאס וואסער ברענט זיך, קומען צושווימען ליכטיגע חוליות און סודען איין אין דער שטיל

די איבריגע הוואַליעס דאָס, וואָס דאַרט טהוט זיך אָב. דאָ ליעגט די נאַכט אויסגעצויגען איבער'ן וואַסער. עפּעס וואָס פּליאַסקעט זיך שטיל אין איהם... מתים געהען אויף פון דעם בית־עולם, קריכען אַריבער דעם פּלויט און זיי זענען טובל זייערע נשמות אין וואַסער, איידער זיי שטייגען אויף אין הימעל אַריין צום בית־דין של מעלה.

און דאָס וואַסער גיעסט זיך אין דער־שטיל, וואַשט די נשמות, וואַשט זיי אָב פון זינד, און די מתים שווימען מיט די הוואַליעס וואַסער אין שוואַרצען וואַלד אַריין, אין הימעל אויפצושטייגען...

און פון יענער זייט פלאַקערט די וועלט. זיילען פייער אין זיילען פייער שטייגען איינער נאָכ'ן צווייטען אין הימעל אַריין, און צינדען אָן די לופט, דעם הימעל, און זייער פייערדיגער גלאַנץ שפּיעלט אויף די הוואַליעס...

דורך בעהאַלטענע וועגען זענען די קינדער אין שטאָדט צוריק געקומען.

האַלב־נאַקעטע ווייבער, נאַקעטע קינדער, האַפּענדיג דאָס ביסעל אָרימקייט, פּעק בעטגעוואַנד, וועער אַ קישען, וועער אַן עמער מיט שטוב־זאַכען, מיט אימהדיגע געוואַלדען, מיט פונאַנדערגעלאָזענע האָהר, לויפען זיי פון פייער, גאַס אויס, גאַס איין. קליינע קינדער, האַלטענדיג זיך אָן די מאַמעס שירצען, גרעסערע, העלפענדיג דער מאַמען די פּעקלעך טראָגען, לויפען אין דער שוואַרצער וועלט אַריין, מיט געוואַלדען, מיט געוויין. און דאָס פייער לויפט זיי נאָך, אַרויסשטעקענדיג נאָך זיי זיינע צונגען. מאַמעס טראָגען וויגעדיגע קינדער אין די קישענס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסטער — קליינע ברידערלעך. מען לויפט מיט זיי אין פרעמדע שטיבער, זיי אַוועקצולעגען אין פרעמדע בעטען, צו פרעמדע קינדער. דאָס פייער יאָגט די מענשען פון די הייזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און טראָגט זיך פון דאַך צו דאַך. דאָס פייער איז ווי אַן אונגעהויערע ווילדע חיה מיט ברייטע, ווייטע ברענענדיגע לאַפּעס, איז געקומען צולויפען פון ווייטע מדבריות, און האָט זיך איבער'ן שטעדטעל געלייגט, צו פערניכטען אַליץ, אַליץ... יודען, גוים שלעפּען עמערלעך וואַסער, געהען מיט אַ געוואַלד און גיעסען דאָס וואַסער אין פייער אַריין: דאָס פייער טרינקט עס גיך

מיט אַלעכלערדיגען קנאַק און טהוט זיך וויטער דאָס זייניגע. טייל מענשען, נישט וויסענדיג וואָס צו טהון, האַפּען פענסטער, טהירען און לויפען דערמיט אין דער וועלט אַריין. ווילדע מאַמעס לויפען אין פייער מיט צעוואָרפענע האָהר, פערוואָרפענע קליידער. זיי לויפען און שרייען: מיינע קינדער! מיינע קינדער! ווילדע, פערלאָזטע, נאַקעטע קינדער לויפען איבער דער גאַס, שלעפּענדיג פּעקלעך, און שרייען: מאַמע! מאַמע! און די אַלע קולות ווערען פערטרונקען אינאיינעם אינ'ם קנאַק פונ'ם פייער, און דאָס פייער שיקט זיינע צונגען פון דאַך צו דאַך און לאָזט איבער נאָך זיך איין חורבה נאָך דער אַנדערער. אין די חורבות בלייבען שטעהן הויכע, שוואַרצע קוימענס, עדות אויף דעם אומגליק, וואָס דאָס פייער האָט אָנגעמאַכט. טייל בעלי־בתים, האַפּענדיג ווער אַ האַק, ווער אַ לאָפּעטע, האַקען די ווענד, רייסען די דעכער פון זייערע אייגענע הייזער. זיי האַקען אָהן רחמנות, ווי עס וואָלט אין זיי אַריינגעקומען אַ ווילדער גייסט צו מאַכען אַ תל פון אַלץ, אַלץ חרוב צו מאַכען.

איינער בּרעכט מיט בּלויזע הענד די שויבען און לויפט דערנאָך מיט צובלוטיגטע הענד איבער דער גאַס. דאָס פייער אָבער ווערט נישט שטילער. די בּייזע, פייערדיגע לאַפּעס ציהט עס פון דאַך צו דאַך, און מיט אַ בּייזען קנאַק, ווי ס'וואָלט געוואָלט פערשטומען דאָס געוויין פון די קינדער, פון די מאַמעס, פונ'ם עולם, בּרעכט עס איין שטוב נאָך דער אַנדערער. די אַלע קולות נעהמען זיך צונויף צוזאַמען און הויבען זיך אויף בּיז'ן הימעל אַריין... און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַלץ נאָכאַנאַנד געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואָלט געוואָלט בּיי'ם פייער רחמנות ערוועקען, וואַרפען זיך צו זיינע פיס אָדער קלאָגען זיך פאַר די געהיימע קראַפט אויף דעם חורבּן, וואָס דאָס פייער האָט אָנגעמאַכט...

בּאַלד איז געוואָרען אַ געשריי: די שוהל בּרענט, די שוהל!

און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ געלויף פון אַלע זייטען. מאַמעס האָבען די הויזגעזינדען אַוועקגעוואָרפען, מאַמעס — די זויגעדיגע קינדער. אַלע האָבען זיך אַרום דער קליינער שוהל אַרומגעשטעלט. איהרע הויכע פענסטער, וואָס זענען געווען געגענאיבער דעם פייער, האָבען ווי ליכטיגע לאַמטערנעס געלויכטען. יודען האָבען געקרעכצט, די האָהר פון קאָפּ זיך געריסען; ווייבער האָבען זיך אַרום איהרע בּריהענדיגע ווענד אַרומגעשטעלט, ווי זיי וואָלטען זיי ווע-

לען מיט זייערע שירצען פֿערשטעלען. אַ פּאָר יודען זענען געשטאַנען און געגאָסען עמעריל'עך וואַסער אויף די הייס אָנגעצונדענע ווענד — דאָס פֿייער האָט עס מיט אַ קנאַק אויסגעטרונקען, און גענומען זיך דאָס זייניגע טהון.

גויים זענען אָנגעקומען צו לויפֿען מיט באָסאַקעס און העק, זענען אַרויף אויף דעם שוהל־דאַך און גענומען איהם רייסען מיט די ווענד. יודען האָבען זיי ביי די פּאָלעס אָנגעהאַפּט, געבעטען רחמנות. די באָסאַקעס האָבען דאָס דעכעל צופליקט, געריסען, און יעדעס שטיק בלעך, וואָס מען האָט פֿון דאַך אַראָבגעשליידערט, האָט פּאַסען געריסען פֿון די יודישע הערצער.

אינדעם איז דער רב אָנגעקומען צולויפֿען און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאָפֿען צו די שוהל־טהויערען. ער האָט פֿערהאַקט די טהירען, די לאָדען און האָט זיינע דאַרע, בלייכע הענד אויסגעשטעקט, אַוועקשטופּענדיג דעם משחית. דאָס פֿייער איז דורך דעם דאַך געקראָכען, און באַלד איז געוואָרען אַ גרויס געוויין און געשריי: דער דאַך! און יודען האָבען די טהירען אויפֿגעפּראַלט, די פֿענסטער אויפֿגעהאַקט און אין שוהל אַריין. דאָ האָט שוין דער דאַך אַרום און אַרום געפֿלאַקערט. אין פֿייער האָט זיך געהערט, ווי באַלקעס פֿאַלען איינער אויף דעם צווייטען. דאָס ברענענדיגע פֿייער האָט זיך מיט אַמאָל מיט'ן קאָפּ קאַפּויער געשטעלט און האָט פֿון אונטען־אויס זיינע צונגען געשיקט, געשאָסען מיט ברענענדיגע פֿונקען, מיט שטיקער פֿייער אין דער וועלט אַריין. פֿון אַנ'אויפֿגעהאַקט פֿענסטער האָבען זיך אַ רייס געטהון רוחות שוואַרצער רויך, איין רוח איז אין צווייטען מיט'ן קאָפּ אַריין, און האָבען זיך געריסען דורכ'ן אויסגעהאַקטען פֿענסטער אין פֿייער אַריין. אויף אַ מינוט האָבען זיי פֿערשוואַרצט דאָס העלע ברענענדיגע ליכט, באַלד אָבער האָט דער רויך זיך דורכגעבראָכען אַ וועג און איז מיט אַ קנאַקעריי אַרויס פֿון פֿייער אין הימעל אַריין. און אין דעם געדיכטען שוואַרצען רויך פֿון אויפֿגעהאַקטען פֿענסטער זענען געפֿלויגען ברענענדיגע פֿונקען, האָבען זיך געטראָגען שטיקער פֿייער. און דורכ'ן אויפֿגעהאַקטען פֿענסטער האָבען זיך אָנגעהויבען אַרויסהאַפּען יודען, אין דעם שוואַרצען רויך און אין די שיסענדיגע פֿונקען, אַרויסראַטעווענדיג ווער אַ האַלב־נאַקעט ספר־תורה, ווער אַנ'אַלטען טליהענדיגען טלית, ווער אַ שטיק לייכטער און ווער אַ ברעט פֿון אָרון־קודש,

און זענען דערמיט אין דער שוואַרצער נאַכט אַנטרונען געוואָרען.

די שוהל האָט געפּלאַקערט. איין וואַנד איז אַרויף אויף דער צווייטער. פֿון אינווייניג האָט זיך יעדעס מאָל געהערט, ווי דאָס פֿייער וואַרפֿט פֿון דער הויך מיט אַ נצחון באַלקעס, קלעצער, ברעטער איינס אויף דאָס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פֿייער־צונגען. און אַרום איז אַ ביטערליך געוויין פֿון די אַרומיגע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענד, און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַלץ געקלינגען און געקלינגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביים פֿייער רחמנות ערוועקען, וואַרפֿען זיך פֿאַר זיינע פֿיס, אָדער קלאָגען זיך פֿאַר דער געהיימער קראַפֿט. דאָס פֿייער אָבער האָט די אַלע קולות אין זיך אַריינגענומען און איינאיינעם אָבגעקנאַקט. דאָס איז געווען אַ נצחון־אויסגעשריי פֿונ'ם משחית, וואָס איז געקומען די גאַנצע וועלט צו פֿערניכטען...

גרוי און ערנסט איז דער טאָג אַרויס אויפֿ'ן הימעל. ווייט אויפֿ'ן האָריזאָנט האָט דער מאָרגענשטערען בלוטיג געפּלאַקערט אין איין העלישען שפּיגעל, און זיין רויטער גלאַנץ האָט זיך אָבגעגלענצט אין די גרויע, וואַסערדיגע חוואַליעס פֿונ'ם הימעל. עס האָט אויסגעזעהן, ווי גרויע חוואַליעס וואַסער זענען געקומען צושווימען פֿון פֿרעמדע ימים, פֿון ליכטיגע וועלטען, און האָבען זיך איינע נאָך דער צווייטער אין הימעל פֿערבלאָנדזעט. און דער מאָרגען וואַשט דעם ניי־געבוירענעם זוהן, דעם יונגען טאָג, וואָס שטייגט אַרויס פֿון די גרויע חוואַליעס וואַסער, וואַשט איהם חוואַליע אויס, חוואַליע איין, אַז ער זאָל שיינען, בעלייכטען הימעל און ערד.

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געוועקט פֿון דעם ליעבען שלאָף. די גרעזלעך, נאָך פֿערטרונקען אין נאַכט־טויי, האָבען זיך אָנגעהויבען צו ציהען געגען דער זון; בלומען האָבען אויפֿגעעפֿענט זייערע אויגעלעך, זייערע מיילכעלעך, און האָבען פֿון זיך אַרויסגעהויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכען זיי האָבען זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעטרונקען. אַלץ, אַלץ האָט זיך געוועקט, די וועלט האָט פֿון זיך אַראָבגעוואָרפֿען דעם נאַכט־שלייער, די נאַכט־קליידער, וואָס זי האָט אין זיי מיט דעם וואָלקען־טויי געשלאָפֿען, און מיט דעם שמייכעל פֿון אַ כלה, וואָס וועקט זיך אויף די ערשטע נאַכט נאָך דער חתונה, האָט עס אַלץ געשמייכעלט, אָנגעטרונקען מיט ליעבע און לעבען...

דאָס פֿייער איז שוין געווען פֿערלאָשען. דאָ און דאָרט האָט

עס נאך זיין לעצט ביסעל צארן אויסגעלאזט צו אן איבערגעבליבענער האנד, צו א פליטעל, א באלקע און עס האט געטליהעט און געטליהעט, דאס שטעדטעל איז א חורבן געווארען... טליהענדע קופעס קוילען, פערברענטע דעכלעך, ליעגענדיג איבער גערברענטע ווענדטלעך, האבען זיך געריכערט און געריכערט. דא און דארט האט זיך געוויזען א האלב אבגעמאלט ווענדטעל פון א צולעגטער שטוב, וואס האט נאך אין זיך געהאט אן אנגעקלאפטע פאליצע. אין דער גאס זענען ארומגעפלויגען פון דעכעל צו דעכעל פעדערען, אונטער די פיס האבען זיך געוואלגערט צובראכענע כלים, שטיקער מעש פון לייכטערלעך און שבת'ניקעס, און אין מיטען דערינען א שטיק זיידען שבת-קלייד, א טליהענדע שמאטע מיט אן אנגעריכערט שייטעל. פון די גליהענדע חורבות האבען די הויכע, שווארצע קוימענס ארויסגעשטיינט און האבען עדות געזאגט אויף דעם חורבן, וואס דא איז געווען. דא און דארט זענען יודען געשטאנען און מיט שטיקער אייזען אין די הענד האבען זיי פון די גליהענדע קוילען אויסגעשארט שטיקער צובראכענע כלים, האלב-אנגעטליהטע קאלדרעס, פיס פון צובראכענע טישען, בענק, און יעדער האט זיך זיין ביסעל בעל-הבית'שקייט צוזאמענגעראבעלט. מאמעס זענען ארומגעלאפען אין די הייזער מיט געבראכענע הענד און האבען צוזאמענגעקליבען די פיצעלדיגע קינדערלעך, וועלכע זיי האבען ביי נאכט אין פרעמדע הייזער, אין פרעמדע בעטען געלעגט. מיידלעך זענען ארומגעלאפען און פון פרעמדע הייפען דאס ביסעל בעל-הבית'ישקייט, וואס זיי האבען עס ביי-נאכט צעווארפען, צוזאמענגעקליבען, געלעגט א פעקעל צו א פעקעל און אויף זיי די פיצעלדיגע קינדערלעך ארויפגעזעצט. קליינע יונגלעך האבען פון פייער אויסגעגראבעלט די האלב-פערברענטע ספרים, אויסגעזוכט צוטרעטענע שמות, געקושט עס, צוזאמענגענומען און אין דעם איבערגעבליבענעם בית-המדרש'ל געטראגען.

אין דער ליכטיגער טאג און די ליכטיגע זון, וואס האט זיך הערליך ווייט און ברייט איבער'ן הימעל אויסגעגאסען, האט געשאטען אויפ'ן שטעדטעל מיט ליכט און העלקייט. נאר די ליכטיגקייט האט גליהענדע חורבות, איבערגעבליבענע קוימענס און וואלגערנדיגע קליינע קינדערלעך בעלויכטען און בעהעלט.

און דא און דארט איז ביי זיין טליהענדער חורבה א יוד, א

בעל־הבית געשטאנען און געצויגען פון פייער נאָך נישט קיין גאַנץ פערברענטע בעלקעס, ברעטער, און דאָס גליהענדע מיט וואַסער גע־לאָשען און האָט זיך געלענט אַ באַלקע צו אַ באַלקע, אַ ברעט צו אַ ברעט און געמאַכט שוין פּלענער אין מח, ווי זיין צופּיהרטע נחלה אויף די פיס צו שטעלען...

אַרום איבער די פעלדער זענען האַלב־נאַקעטע ווייבער גע־לעגען, האַלטענדיג אין די שירצען זייערע זויגענדע קינדער. אַרום זיך האָבען זיי געהאַט די צונויפגעלעגטע פּעקלעך און קינדער. און די זון האָט דאָס אַלעס בעגאָסען מיט ליכט.

צווישען די בעלי־הבתים אין שטעטעל האָט מען אין דער־שטיל גערעדט, אַז גאָט האָט זיך אָן דעם רבי'ס קריוודע אָנגענומען, און זיין צאָרן אויף די שטיינער און העלצער אויסגעגאָסען...

VI.

אין מיטען וועג.

דאָס „שטעדטיל" הייבט אָן איינציגווייז קומען צו זיך. אַלטע בעלי־בתים ווערען נישט פערפאַלען, און שטאָדט ווערט צוריק שטדאָט. פון די גראָבען אַש האָט מען די האַלב פערברענטע ברע־טער אַרויסגעשאַרט, און ווי איינער האָט געקענט האָט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאַמענגעקלאַפּט. און „שטאָדט" ווערט צוריק „שטאָדט". ביי ר' יחזקאל'ן האָט מען זיך דערווייל אָנגעהויבען צו צוקלויבען אויף תנאים. לאָהלע די כלה האָט פון גאָר נישט געוואוסט. זי איז גע־זעסען ביי'ם פענסטער יעדען פריה־מאָרגען און האָט זיך צו'ם רבוינו בהויל. צו אַברהמ'לס לערנען איינגעהאָרכט, וואָס האָט זיך אין גאָרטען אין איינעם מיט דעם בלומען געשמאַק אויסגעמישט, אין איהר פרישע, ריין הדר געדרינגט, איבער איהר געזיכט געפּאָכערט; און אויף איהרע נאַקעטע, יונגע בריסט געבלאָזען. דאָס תנאים גרייטען האָט מען אין דער קיך אָנגעזעהען.

פון הינטער דער ערד האָבען זיך מוטעס, באָבעס געיאָזייעט

און מען האט זיך גענומען צום אנגרייטען. פון ר' יחזקאל'ס שטוב צו די בעקערנ'ס קעלער האט א סטעגנע מעהל זיך געוויסט אויף די שטיינער...

דארט, וואו ר' יחזקאל וואהנט איז פארהאן א ליק. און דער ליק ציהט זיך א שרעגנע געבויטע הייזער, אבער איין היז מיט פיעל קאנטיגע דעכער, איינער איבער'ן צווייטען. קיין הויף צו די הייזער איז נישט דא, און איין גאט ווייסט אויף וואס פאר א גרונד זיי שטעהען. דאכט זיך גאר נישט אויף גאט'ס ערד... די הייזער געהערען צו פיעל בעלי־בתים, און צו קיינעם נישט. עס הייסט, אז אזוי שטעהען די שטיבען ליידיג אהן איינוואהנער, און אויסגעהאקטע שויבען, נאר קוים וויל א „יורש" זיך אריינציהען קומען זיך צו יאוויען צעהנדליגע אנדערע יורשים מיט פאפיערען און מענטרעקעס און ווייזען אויס, אז די שטיבען געהערען צו זיי. דער גורל איז געפאלען אויף איינעם א לייבוש פוטערמילך, וואס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען קומט צו איהם זשענשע סטראזשניק און רייסט ביי איהם פיער מיט א האלבען רובל „פאדאטקעס" יעהרליך. דער לייבוש פוטערמילך, נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב, נאר געה טענה מיט זשענשען, אז זשענשע ברענגט די פאפיערען, און נעהמט די שבת־לייכטערלעך אוועק. און דער בידנע לייבוש מוז יעדען טאג נעבעך קומען מיט'ן בעזעם אוועקקערען פאר א פרעמדער טהיר. יעצט דולט מען איהם א קאפ מיט א פייער־וואנד, און ער שלעפט זיך אב פון טאג צו טאג. דאס גאנצע שטעדטיל בעט, אז עס זאל קומען א פייער און די הייזליך, איינמאל פאר אלע מאל, אפברענען, וואלט שוין איינמאל א סוף געווארען צו די מחלוקת. יונגלעך אין חדר ווינשען זיך: אוי, הלואי פלאקערט אויס א פייער אין מיט'ן העלען טאג, און מען אנטלויפט פון חדר. נאר ווייל די שטאדט בעט, וויל דאס פייער דוקא נ'יש קומען.

דארט הינטער די לופט־העגנענדיגע הייזלעך איז פערהאן א קעלער, וואס אריינקוקענדיג אין איהם, דאכט זיך, אז ער פיהרט אין בעהאלטענע וועלטען ארונטער. דארט אין דעם קעלער איז פערהאן א בעקער אויבען פון תרה'ס צייטען. יודען גלויבען, אז אין דעם אויבען זענען איינגעמויערט פיעל קופערנע טעפ מיט גאלדענע רענדלעך, נאר מען האט מורא דעם אויבען צו ריהרען, אז דאס גאנצע הויז, וועלכעס איז אנגעלעהנט אויפ'ן אויבען זאל נישט איינפאלען און מענשען הרגע־

נען. פון אויבען גריִלט עס שטענדיג אַרוים סיי ביי טאָג סיי ביי נאַכט. מענשען זאָגען, אַז דעם בעקערס נשמה וויינט דאָרט שטענדיג און האָט קיין רוה נישט... אין קעלער דאָרט וואָהנט אַ יודענע אַני־אַלמנה, שׂרה די בעקערן מיט זעקס טעכטער „יתומות“. איין גאָט ווייסט, ווי אַרום איז די יודענע אַריינגעקומען אין קעלער, נאָר אַז די וואָהנט — וואָהנט זי שוין. אויף דער צווייטער זייט קעלער וואָהנט אַ יוד אַ וואַטענ־מאַכער, וואָס פערפעדערט די גאַנצע גאַס, און וואָס די הדר־יונגלעך רופען איהם: דזוואָן! דזוואָן! און דער יוד יאָגט זיי מיט אַ שטעקעל, און וואָס דער יוד האָט אַזאַ טבע יעדען שבת־צו־נאַכטס, אין די זומער שבתים, אויפ'ס טויט אַוועק צו פאַלען, און שרעקען די שטאָדט: די האָלערע... און מען לויפט נאָך היימיל קונצענמאַכער, אַז ער זאָל קומען מיט'ן שמעק־פלעשעלע.

אַך, די זומערדיגע דאָנערשטאָגס ביי נאַכט דאָרט אין ליקעל! ווען צו די 6 „יתומות“, וואָס איינע איז גרעסער פאַר דער צווייטער, קומען אָנצולויפען די שטאָדטס־יונגען, שניידער־שוסטער־געזעלען, זומער־נאַכט נאָך דער אַרבייט, די נאַכט איז פינסטער, די לאָדען זענען פערמאַכט, און די געזעלען דרעהען זיך אַרום מיט די חול־המועד־שטעקעלעך אַהין און צוריק. יעדעס מאָל קומט זיך צו ווייזען אַ יתומה פון קעלער, וואַרפט אַ בליק, דערהאַפּט זי אַ קוש, אַ לעק, אַ טאָפּ פון אַ יונג און ווערט צוריק פערשווינדען אין קעלער אַריין...

דאָרט איז היימליך געווען אין די שבועות־נעכט, ווען דאָס שטעדטיל יודען פלעגען אין שול זיין ביים תקון, און דאָס שטעדטיל ווייבער, מיידען ביי די בעקערן, פוטער־קוכענס באַקען. און יונגען האָבען זיך געדרעדט, און די לבנה האָט מיט אַ האַלב אויג צו געשיינט... און אַלעס האָט זיך אין דער האַלב־פערטרונקענער נאַכט געטונקען...

אין דעם קעלער האָט מען זיך צוזאַמענגענומען דאָס געבעקס צו באַקען צו דער תנאים. עס זענען אָנגעקומען מוהמעס, באָבעס. רחל־לאה מיט די וואָרצעלעך אויף דער גאָמבע — זי איז איבער אַלע. זי האָט מיטגעבראַכט פון דער היים דעם גרויסען מערזשעל מיט'ן שטויסעל און האָט דריי טעג כסדר געריבען, געשטויסען און געמאָלען. עס זענען אָנגעקומען צו לויפען אייניקלעך פון דער גאַנצער וועלט און האָבען געהאַפּט אַ'יס דעם מערזשעל און זענען אַנטרינען געוואָרען... פון אַ הויכען בוידעם האָט מען אַראָבגענומען פערשיידענע בראָט־פאַנען מיט צעהנערליי פאָרמעלעך צו קיכלעך: „מגן־דוד'לעך“,

פייגעלעך, קאַטשקעלעך און גלאַטע „האַמבורגער“ קיכעלעך מיט זיעבען שפּיטצלעך. רחל־לאה האָט פון איהר קאָפּ אויסגעקליערט פערשיעדענע אַזעלכע שמאָכטעס מיט שפּיצלעך און קאַנטען. פאַר יעדער כלה, וואָס זי האָט פאַר איהר דאָס געבעקס געבאַקען, האָט זי אַ בעזונדער הנ׳דעל אויסגעקליעהרט, דירעקט פאַר דער כלה׳ס וועגען, לויט איהר מזל נאָך.

דאָס געבעקס האָט מען איינגעפּאַקט מיטצונעהמען „אין וועג אַריין“ צו דער תנאָים. ר׳ יצחק יודעל׳ס איז דורך דער צייט אין ר׳ יחזקאל׳ס שטוב אַ גאַנצער בעל־הבית געוואָרען. ער האָט זיך מיט ווייב און קינד אַריינגעצויגען. און חיים׳ל קונצענמאַכער, דאָס ווייבערישע יודעל, שלאָפט אַפילו שוין ביי נאַכט דאָרט. און די ווייבער לויפען, שרייען, אַלע זענען פערטהון, ווי מען וואָלט יעדער פון זיי אַ פּעקעל אויף דער האַנד געלעגט, און זי ווייס נישט וואו זיך דערמיט אַהין צו טהון.

צום שפּעטסטען זענען געקומען יטה׳לע און הינדה׳לע, די שנור מיט די טאָכטער. זיי האָבען אַ טבע זיך לאַנג צו לאָזען בעטען, און זענען אַריינגעקומען, ווי פון הימעל אַראָבגעפאַלען. עס הייסט: זיי הייבען גאָר נישט אָן צו וויסען פון קיין פּותר פון קיין חלום, און פרעגען זיך המ׳עוואַטע: וואָס מאַכט מען דאָ? הייבט די מאַמע אָן צו דערצעהלען, ציהען זיי „פּשעטשע“ די אַקסלען אויף. זעצען זיך צום סוף אַנידער יעדע אין איהר ווינקעל אַריין, פערקרימען די שנעבלעך, און ווילען זיך נישט „מישען“.

— וואָס זענט איהר ברוגז? — בעט זיך די מאַמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאַכט אַ הנודיג שנעבעלע יטה׳לע און גיט אַ דרעה אַוועק מיט׳ן קאָפּ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע אַ הנודיג שמייכעלע, און אַ לאָך גיט זיך איהר אַ וואָרף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אָנגעזאָטעלט און מען קוקט פון דערווייטען זיך צו, וואָס די מאַמעס מיט די יודענעס טהוען, און מען רופט זיך, הייסט עס, קיין וואָרט נישט אָן.

די מאַמע דרעהט זיך, לויפט אַהין און אַהער און קוקט די שנור מיט די טאָכטער אין די אויגען אַריין, ווי זי וואָלט מורא האָבען: ווייס איך? גוט אַזוי?

— וואָס זאָל מען די כלה אָנטהון? פרעגט די מאַמע.

— ווייס איך? זאָל זי זאָגען, וואַרפט הינדעלע מיט אַנאָיאַנ־צי יטה׳לען.

— זאָג איהר, אַז זי זאָל זיך פערדעהען איהר קאָפּ — בעפעלט יטה׳לע די מאַמע.

די מאַמע הייבט זיך אויף פון די קאַסטענס און וועלכע זי פאַקט די קליידער איין און פערלענט די הענד ביי די באָקעס:

— אַ האַ, איך מאַך דאָך שוין פּיעטשע אַ שטיקעלע שמחה!..

אין אַ שענעם פרימאָרגען האָט מען די פוהר געשפּאַנט, אין דאָרף געפאָהרען, און וועלכען עס האָבען געזאָלט זיין די תנאים אין מיטען וועג.

נאָטע האָט אויסגעציערט די פערד, איינגעבונדען זיי בלויע און רויטע סטענגעלעך אין די פלאָכטען האָר אויף די ריקענס, ארונטער געבונדען די ווידלען. הינטער די שטאָדט האָט ער אַ האַלבען ביים אָפּגעבראָכען און אַרום די פוהר מיט בלעטער בעפוצט. אַז עס זאָל שען אויסקוקען.

אויף דעם ערשטען וואָגען זענען געזעסען די מאַנספערשוינען. דער רב מיט ר׳ יחזקאל׳ן, עוזר און לייביל, ר׳ יצחק יודעלים מיט ר׳ שמעיה׳ן, אַנאַלטער שמש פון רבי׳ן, וואָס טראָגט דעם רבינס איבערגעגאַנגענע קליידער. נאָהענטע און ווייטע קרובים, אין סאַמעט־היט, געראָיכערט, ווי חול־המועד, סאַמע ציגאַרען. אויף די אַנדערע וועגען זענען געזעסען די ווייבער מיט׳ן געבעקס, און „אָנגרייטעכטס״. ביי דער כלה פון ביידע זייטען הינדעלע און יטה׳לע; ביידע עפּעס אָנגעטהון אין אַזעלכע מיני רונדיגע, קליינע קאַפּעלושלעך, געפלאָכטען פון שוואַרצע שטרוי און בעפוצט מיט שוואַרצע קאָראַנקעס, „אַרויפגעזעצט״ אויף די שפּיץ קעפּ און אַזעלכע מיני פעדערן, עפּעס גלגולים פון אַמאָליגע פּאַרצייטישע מאָדעס... הינדעלע האָט די לאָקען פון שייטעל אויסגעפרעסט און אויסגעלאָקט „פּאָ וואַרשאַווסקאָ״, פערוואָרפען אין דריי שפּיצען אויפ׳ן הויכען, גלאַנצענדיגען שטערן, מיט די גאָלדענע אוירינגען, און היינטמאָדישע קייטעלעך מיט די קאַליעס אויף די העלזער — מתנות פון זייער כלה־צייט, ווען מען האָט זיי געהאַט געפיהרט „אין מיטען וועג״. האָבען זיי זיך דערמאָהנט

אין זייער צייט — און האָבען מיט די קעפּ צוגעשאָקעלט... די מחותנת׳טע מלבּ׳לה איז געזעסען צווישען די מוהמעס, וועלכע אין די בלויע, שבּת׳דיגע, זײַדענע הויבען מיט די בענדער און די טערקישע שאַלען זענען געזעסען שטיל; די דאַרע פּערלײַגטע ליפּען אַריבּערגעצויגען איבּער די נישט צעהענדיגע זשאָסליעס און האָבען פאַר גרויס גדולה אַ וואָרט מורא געהאַט אויסצורעדען. און די מחותנת׳טע מיט אַ פּולער שערץ לעקעך האָט זיי יעדעס מאָל פערשטופּט מיט עפּעס אַנדערש די מײַלער. און די כלה, די כלה אַליין, איז זיך געזעסען צווישען יטה׳לען און הינדעלען, שוין אין אַ הײַנטמאָדישען קאַפּעלוש און די צעפּ שוין אין אַ קוילעטש פערלעגט, רויט טויט און האָט נעבעך נישט געוואוסט ווי די אויגען אַהין צו טהון. הינדעלע האָט איהר אָנגעזאָגט, און אָנגעזאָגט, ווי זי זאָל זיך פיהרען „אַנשטענדיג", ווי זי זאָל דאַנקען, אַז מען וועט איהר חתימה־געלט געבען, און ווי זי זאָל ענטפערען די מחותנת׳טע, אַז מען וועט זי עפּעס פרעגען, און „רעה" יטה׳לע האָט אַלע מאָל שטעכענדיג צו הינדעלען די אויגען אַהין געוואָרפען.

צו ווײַזען זיך פאַר די מחותנים האָט מען מיטגענומען די לאָוויטשער רבּי׳צען, אַנ׳אַלטע מוהמע, אַ יודענע אין אַנ׳אָבגעגאָלטען קאָפּ ווי אַ שעפּס, אין אַ קאָפּקע, און אַ ברייט קלייד מיט אַ שפּאָר קישעלע פון הינטען... אוי וועה! די יודענע האָט געטהון אָהן דין, קודם כל האָט זי אָנגענומען דאָס ווײַבּרישע יודעל, וואָס האָט זיך אויך מיט־געהאַפּט מיט די פוהר ווײַבּער, צווישען די אַלטע מוהמעס, דאָס האַרץ זיך צו דערהאַפּען — און אַראָבגעוואָרפען איהם פון וואָגען (פאַר איהר איז ער נאָך געווג מאַנספּערשוין). דערנאָך האָט זי די גאַנצע צייט די כלה אין אויער עפּעס אײַנגערוימט, און אָנגעזאָגט איהר, אַז דאָס מיידעל נעבעך, איז ווי אַ פלאַם פייער רויט געוואָרען פאַר בושה — — — דאָס ווײַבּרישע יודעל איז אַ שפּאָר שטיקעל וועג נאָך דער פוהר נאָכגעלאָפען, דערנאָך, אַז די לאָוויטשער רבּי׳צען האָט אַזוי לאַנג געשאָקעלט מיט איהר אָבגעגאָלטע גאָמבע ביז זי איז אַנדרימעלט געוואָרען, האָט ער זיך פון הינטען אויס אויפגעהאַפּט, אַרײַנגעשטעקט אין וואָגען אַרײַן דאָס פּירקאַנטיגע, געקנייטשטע שבּת־דיגע צילענדעריל און אַזוי אָנהאַלטענדיג זיך אין די לײַסטען פון וואָגען, איז ער אײַנגעדרימעלט געוואָרען, און דאָס צילענדעריל האָט די לאָוויטשער רבּי׳צען אויף אַלעם צוגעשאָקעלט...

אזוי זענען די פוהרען אנגעקומען צופאהרען צו דער קרעטשמע.

די יודישע קרעטשמע איז געשטאנען צווישען צוויי וועגען, וואס שיידען זיך און געהען אב אין פערשידענע צוויי שטעדט פון צוויי גובערניעס, וואס אין יעדער פון זיי געפינט זיך א רבי. חסידים מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, מיט די שטעקלעך אין די הענד טיילען זיך אב, און געהען צווישען די גרינע גרעזער אין די צוויי וועגען, און שיסען זיך אריבער שטיינער פון איין וועג צום צווייטען. אורחים, די וואס געהען אין די מדינות, קומען אן פון ביידע זייטען וועג, פון פערשידענע שטעדט און שטייגען אב אין קרעטשמע אויף נאכט-לעגער. אין דעם „טראקט" איז דא א בעזונדער שטיבעל פאר זיי, וואס אין דעם שטיבעל געפינען זיך וואנצען און אנדערע קליינע ווערימלעך... פון פערשידענע מדינות. דארט טרעפט מען זיך פון רייסען און זאמאש און די אורחים דערצעהלען מעשיות, וואס האט זיך מיט זיי געטראפען אין זייער וואנדלערן. די בעלי-עגלות מיט די פיעלע, געדיכטע קאלטאנעוואטע בערד, וואס זענען בעוואקסען און פערהילען אין זיך דאס גאנצע פנים, מיט די פיפקעלעך אין מויל, די — וואס זענען איינגעהילט אין די דיקע באנדעס, און די גרויסע שאפען-פעלצען מיט די גרויסע קעלנער, און פיהרען די גרויסע וועגען מיט קאלך און נאפט, סמאלע און זשענעכץ. די וועגען מיט די גרויסע שטאלקאטשען, וואס פלאקערן זיך פאהרענדיג ביי נאכט און זאגען אן פון דערווייטען... שטעלען זיך דארט אב אין דער קרעטשמע אונטערפאשען. דארט טרעפען זיך יודען פון פערשידענע געגענדען, פון פערשידענע מדינות, און דערצעהלען וואס ס'טהוט זיך ביי זיי אין לאנד, וואס עס הערט זיך מיט יודען, און ווי ס'גערט דארט אחינו בני ישראל.

עס איז פאר-נאכט. דער הימעל איז צוהאקט אויף טויזענדער שטיקלעך. ווייסע, פליסטערענדיגע וואלקענדליך מיט בלויע, העלע אינזלען שווימען ארום אין העלען גליהענדען ים. און דער ים, וואס גערט אונטער אין א רויט געשטאלט, פליסט אב אין מערב זייט. פאר דער קרעטשמע שטעהען פוהרען, הויכע וועגען מיט ביידלעך, אנגעלאדענט מיט פעק סחורה אזש די אקסען ברעכען זיך הינטער די רעדער. יודלעך פיהרען איבער סחורה פון איין מדינה אין דער

צווייטער אַריין. די פערדלעך זענען אויסגעשפּאַנט, פּאַשען זיך און קלערען גוט אַריין אין דער גרויסער קאָרעטע, וועלכע שטעהט פאַר זיי, ווי זיי וואָלטען געקלערט, פון וואַנען כּחות צו נעהמען די סחורות איבערצופיהרען. יודען זענען איין פאָלק פון איין גאָט, און אַלע וואַרטען אויף איין משיח'ן, נאָר יעדעס שטעדטיל האָט איהר טעם, איהר מיין, בעסער געזאָגט, איהר הנדיל וועלכעס זי גיסט עס אויס אויף איהרע איינוואָהנער. אָט ליגען דאָך גלייכע יודען אויסגעצויגען און שלאָפען און וואַרימען זיך אין די זונ'ס לעצטע שטראַהלען און דער קאָרזש, וואָס געהט אויף פון וועג בעדעקט זיי גלייך צו און אויף די פערדליך, אויף דעם געשפּאַנעכטס, אויף די וועגען ליגט אויסגעגאָסען בעזונדערע הנדליך, שמאָכטעלעך פון די פערשידענע שטעדט... אויף דער שוועל פון דער קרעטשמע זיצט אַ ליטוואַק, עפּעס אַ מאָדנער יוד, מיט אַזאַ העמדעל, אין אַ קורצען ראָק, וואָס זעהט דאָך אויס ווי אַ לאַנגע קאַפּאָטע און אַ היט מיט אַ הויכע דעננע. עס איז אַ זומערדיגע היץ — און דאָך טראָגט ער אַ פּאָר טיעפּע קאַלאָשען, — אָנגעקומען פון גאַנץ ווייט, דאָ אָבגעשטייגט אויסצורוהען זיך און איבערצונעכטיגען און ער „דערצעהלט" די יודען, וואָס טהוט זיך ערגעץ וואו גאַנץ ווייט, העט, העט אין דער־ליטע מיט אַחינו בני ישׂראל. ווי אַחינו בני ישׂראל לעבען אָב אין דחקות און נויט. און אַזאַ למדן איז ער, דער „ליטוואַק"! רעדט לשון־קודש ווי אַ וואַסער, נאָר ער רעדט אַזוי ליטוויש „וואָס?" „וואו". יודען האָבען דרך־אָרץ פאַר איהם, קרעכצען; „וואָס דען מיר קענען?"... נאָר אין האַרץ גלויבען זיי איהם עפּעס נישט, אַ „ליטוואַק", באַלד, באַלד וועט ער זיי אָבגענאַרען. און ער רעדט דאָך מיט זיי אַזוי ווייך, און אַזוי פרום איז ער, אַזוי לאַנג געשטאַנען שמונה־עשׂרה ביי מנחה, נאָר געשאָקעלט האָט ער זיך ניטש... און ווער ווייסט וואָס ער טראָגט הינטער'ן האַרץ...

עס בעווייזט זיך פּלוצלינג אַ וואָלקען קאָרזש אויפגעהעניג פון ביידע זייטען וועג און לעגט זיך געדיכט איבער די פעלדער. דער וואָלקען קאָרזש קומט נעהענטער אָן, לויפט פאָראויס, באַלד צורייסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך אַ קנאַלען פון בייטשען. באַלד פערפאָהרט מען פאַר דער קרעטשמע: פוהרען אָנגעשטאָפּט מיט מחותּנים מיט סאַמעט בראַנוויין היט, מחותּנת'טעס אין ברייטע קליידער, מיט בראַנפען און לעקעך. מען איז אַראָב פון

די וואגען. דארט אויף חתן'ס צד, עפעס מאדנע יודען, פון אנאנדער מדינה, מיט לאנגע און קורצע בערד. דארט אויף זייער צד איז אויך דא א הויכער, הויכער יוד, א מין ר' יצחק יודעל'ס, מיט א שמאלע, לאנגע בארד, און שמאלע, לאנגע הענד, וואס שטופען אלע אב, און איבערשרייט אלע. מען האט זיך שלום־עליכם אבגעגעבען, די מחותנת'טע דאס ערשטע מאל זיך געזעהען און דאס ערשטע מאל זיך געקושט. די לאוויטשער רבי'צען האט אלעמען געדיצט, און באלד אלעמען אויפ'ן ארט מוסר געזאגט.

די פארמאנעס האבען די פערד אויסגעשפאנט, די פערד אבריק איינגעשיט, די הענד צולעגט אויף די באקעס, און האבען זיך מיט גאוה פון איין צד צום צווייטען אריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך" און גלייכע ווערטלעך" זיך אריבערגעשיקט, גאר נישט, גלאט אזוי „שלום־עליכם" אבגעגעבען זיך.

די מחותנים זענען אין דער שטוב אריין.

די שטוב מיט זעהר א נידריגען באלקען, מיט קליינע פענסטערלעך הויך ביים באלקען זענען געוועזען די מאנספערשוינען. איבער דער שטוב האט זיך ארויף און אראב געדרעהט ר' מרדכי קאנסקע וואלעריס בחור'ל אברהמ'ל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואקסען, מיט א פאר שפראצענדיגע שווארצע באקען־בערד, אין אנ'אטלעסען קאפאטעלע מיט א זיידען גארטעלע, א שווארץ־תנו־דיגער, עם שניידט זיך אוים א צווייטער טאטע. צוויי לאנגע שווארצע געקרייזטע פאות'לעך. מען האט איהם שלום־עליכם אבגעגעבען. ר' יצחק יודעל'ס איז צו צו איהם און האט מיט'ן גערעדט שוין ווי מיט א דערוואקסענעם יונגען־מאן. דער בעל־הקרעטשמע, וואס האט זיך לכבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פערדאסטע שטיוועל אנגעטהון, וואס ליגען א גאנצען זומער פערווארפען אין קאלטען קא־לער — האט צוויי גרויסע ליכט אויפ'ן געדעקטען טיש אנידערגעשטעלט און איז ארוים. מחותנים האבען זיך אנגעהויבען צו בעקענען. ביי די מאנספערשוינען געהט עם איינס צוויי, מען גיט זיך די הענד, שלום־עליכם, און א עלטערער זאגט דעם יונגערן „דו". און ווידער ארום, זיי זענען דאך „משלנו", ר' מרדכי קאנסקער רבי'נס א חסיד (האט דאך דער רבי ר' שמעיה'ן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באלד ארוים אין א שארפען שמועס פון לערנען. ר' יצחק יודעל'ס האט זיך מיט יענעם הויכען יוד, דעם חתן'ס מלמד

שוין בײַ די בערד געהאַלטען און אײנער דעם אַנדערן געגעבען עפּעס צו פֿערשטעהן. מען האָט זיך געזידעלט און מיט ציגאַרען אײנער דעם צװײטען מכבד געװען. דער רב האָט אױך זיך אַרײַנגעמישט, נאָר ער האָט זײ נישט געקענט נאָך הײלען. חסידים האָבען איהם דורכגעלאָזט, אָװעקגעמאַכט מיט דער האַנד. דערװײַל איז אָנגעקומען עוזר'ל און האָט אױך אַנ'אױער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקנײטשט און יעדעס מאָל מסכים געװען, די אױגען פֿערמאַכט: יאָ, יאָ, עס איז דאָך אַזױ...

מען האָט זיך גענומען דעם חתן צו פֿערהערען. דער חתן האָט געזאָגט אַ מפולפלדיג פּשטעל, געװאָרפֿען מיט בקיאות, אױסגעמישט אײן גמרא מיט דער צװײטער, און אײנס־װעג פֿערענטפֿערט אַ האַרבען רמב"ם. דאָ און דאָרט אָנגעטשעפּעט אַ פּני־יהושע, מיט אַמאָל האָט ער זײ בײדע אַװעקגעװאָרפֿען און געפֿרעגט אַ קשיא: „חלב מניין דשרי"? און אױסגעמישט שחיטת־חולין מיט אבר מן החי. ר' יצחק יודעל'ס האָט איהם אַלץ געװאָלט האַפּען אױף דער „װאָנטקע". ער האָט זיך אַרױסגעדרעהט, זיך נישט געלאָזט, געװאָרפֿען, געפֿאַלען און שטענדיג געבליבען שטעהן אױף די פֿיס.

מיט אַמאָל גיט זיך דער רב אַ מיש אַרײַן מיט אַ גמרא און הײסט דעם חתן זאָגען אַ שטיקעל „אױפ'ן אָרט", בלױסע גמרא מיט רש"י (אַברהמ'ל (דאָס בחורל) הײבט אָן צו זאָגען, נאָר אין דעם גיט אַלױף צו ר' אשר ישכר'ס, דער הױכער, הױכער יוד, דעם יונגעל'ס מלמד, און גיט איהם אַ נעהם אַװעק פֿון דער גמרא: „קײן כרעמדע דאַרפֿען מיר נישט", גיט ער אַ געשרײ צום רב. ר' יצחק יודעל'ס קװעלט, עוזר'ל האַלט מיט פֿון זײער צד. ר' יחזקאל װיל זיך אַרײַנמישען, נאָר ער האָט דרך־ארץ פֿאַר יודען למדנים. דער רב בלײַבט שטעהן, עס װערט אַ גערידער, מען קריגט זיך, און אַלע װערען פֿערהױלען אין קלאָמבען רױך פֿון ציגאַרען, פֿון לילקעס טאַבאַק, װאָס האָבען אָנגעפֿיהלט דאָס שטיבעל, און די קלאָמבען רױך האָבען אָנגעפֿיהלט דעם אָפֿענעם פֿענסטער, און גאָט'ס שמעקעדיגען שטח אַרײַן.....

אין אַ װינקעל שטוב זענען געזעסען די צװײ אַלטע בעלי־בתים, ר' יחזקאל און „דער מחותן" ר' חיים ראָזענקראַנץ. די צװײ אַלטע גרױע קעפּ, די צװײ אַלטע גרױע בערד האָבען געהערט צו יודען חסידים, קריגען זיך איבער גאָט'ס תורה. חסידים האַלטען פֿאַר

ס'זייערע, איינער פאַר'ן צווייטען. געהערען צו איין דאַך, יודען האָבען עפּעס שותּפות — אַז זייערע קינדער, זייער עוזר'ל, ווי ער מישט זיך. און דאָס בחור'ל, דער חתן, ווי עס שיט זיך איהם פּערל פון מויל, דברי־תּורה; ער מישט זיך מיט זיי, שפּאַרט זיך מיט יודען, מיט גרויע בערד און קומט זיי ביי. ביי דעם אַלטען ר' יחזקאל'ן אין די אויגען ווייזען זיך טרעהרען. דאָס אַלטע פערטרוקענטע האַרץ ווערט עפּעס אָנגעפּולט מיט ליעבע, נייע געפיהלען, ער נעהמט זיך צום מחותּן:

— נו מחותּן, אַז גאָט האָט אונז מזכּה געווען... מיר קענען נישט, — קענען דערפאַר אונזערע קינדער. און צוויי אַלטע בערד צוקישען זיך אין אַ טינקעל ווינקעל...

און דאָ ווערט וואָס אַמאָל מעהר די שטוב פערטרונקען אין רויך, וואָס שטייגט אויף פון געדיכטע בערד, פון געדיכטע וואָנצעס, און נעהמט דאָס שטיבעל איין. סאַמעט־היט, שטריימלען וואַרפען זיך אין רויך אַהין און צוריק. די צוויי פלאַמען פון דער ליכט וואַרפען עפּעס אַ נגידיש חסידישען גלאַנץ און מען הערט ווי יודען שפּאַרען זיך, און דעם חתנ'ס קול קלינגט ווי אַ גלעקעל און שיט מיט תּורה, שפּאַרט אַלע איבער. ר' יחזקאל האָט נחת: זיין אייניקעל וועט עס זיין, דינטער זיין דאַך וועט זיך הערען דאָס קול התּורה. געדענקט ער צו ר' מרדכי קאָנסקע וואָלער, נעהמט איהם האַלב אַרום, און האַלב האַלט ער זיך צוריק מיט דרך־ארץ:

— מחותּן ר' מרדכי, איך וויל פון אייך אָבקויפען אייער בחור'ל, וויפיעל איהר וועט פון מיר וועלען. און דער אַלטער יוד וויינט מיט הייסע טרעהרען פאַר גדולה.

די מחותּנים זענען אַרום אין גערטעל אַריין אָבשמועסען מכּה ...נדן.

אין דער צווייטער שטוב, דאָרט וואו דער קאַרטשמער מיט דער קאַרטשמערין שלאָפען, האָבען זיך די ווייבער צוזאַמענגענומען. די ווענד זענען געווען בעהאָנגען מיט בילדער, אַלטע סאָלדאַטען און גענעראַלען און נאַפּאָלעאָן איז אויך דאָ געווען איינאיינעם מיט אַ יוד עפּעס מיט אַ פרעמד היטעל — אַ פעטער פון אַ פרעמד לאַנד, און איבער די פענסטער האָבען גאַרדינעלעך געהאָנגען מיט גרינס אַריינגעשטעקט נאָך פון שבועות.

די כלה נאָכ'ן אָבוואַשען און פֿערקעמען די האָהר און נאָכדעם, ווי מען האָט איהר דאָס נייע קלייד אָנגעטהון מיט די „פֿראַנצענלעך", האָט מען זי אויבענאָן אַנידערגעזעצט: זיטץ און שווייג! אַרום איהר איז דער עולם גוייבער געזעסען שטיל אויף די שטילען. קיינע האָט זיך נישט געוואַגט קיין וואָרט אָנצורופען, איינע האָט געוואַרט אויף דער צווייטער, און אַז איינע האָט אָבגעהוסט און איהר קול האָט אָבגעהילעכט, איז זי רויט־טויט געוואָרען. נאָר די לאָוויטשער רבי'צין האָט זיך איבער דער שטוב געדרעהט, די הענד פֿערלעגט, און איהר שפּאָר קישעלע פֿון הינטען האָט איהר נאָכגעשריגען: „בין איך מיר די לאָוויטשער רבי'צין!" נאָר אַזוי שטיל איז געווען צווישען די ווייבער, אַלע פֿערמאַכט די פּיסקער, ווי זיי האָלטען געוואַרט, אַז ס'זאָל ווער קומען פֿון דערויסען און זאָל פּלוצים אַ שויב אויסהאַקען... נאָר, מען ווייסט נישט, ווי אַרום ס'איז געוואָרען, האָט מען אָנגעהויבען צו שמועסען אָבגעהאַקטע ווערטער, פֿון צייט צו צייט האָט יעדע פֿון זיי אַ „דייטש" וואָרט אַריינגעוואָרפען, צו ווייזען זיך... און פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט „זיין קול", אין מיטען איבערגעהאַקט פֿון ר' יצחק יודל'ס, די כלה איז רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר אַזוי געקלאַפּט... און הינדעלע מיט די לאָקען האָט זיך געזעצט געגענאיבער איהר און האָט זיך, אויף בעל־בתי'שען אַרט, אָבגעעטהעמט, געבלאָזען פֿון זיך און געפּאָמבעלט מיט די גאָלדענע קייט אויפ'ן האַלז.

דאָרט אין זייער צד איז אויך געווען — איך זאָל אַזוי לעבען! — אויך אַ „הינדעלע" מיט אַ „איטעל" — צוויי שנירס. זייער הינדעלע איז אַ הויכע, מיט אַ שוואַרצליך אָבגעברענט געזיכט, טראָגט אַ טשעפּעק, און בי'ז'ן רוקען אַריין געגאָלטע האָהר, און אַ לאַנגע שירענגע פּערל אויפ'ן טשעפּעק. אַ יודענע — אַ קאָזאַק! לאָזט זיך נישט פֿון קיינעם, הנפּ'עט זיך צו צו דער שוויגער, און רעד: „יאָך", „ביי אונז אין „וואַרכ'שע". און זייער „איטעלע" איז אַ דינינטשקע, אַנ'אידעלע, מיט אַ שמאָל, דין, קורץ נעזעל, וואָס גלאַנצט און ציהט זיך ברוגז'דיג, אויפ'ן האַלדז אַ לאַנגע קאָראַנקאָווע פּריזקע, און אַ דין, לייכט שייטעל מיט אַ שרינד און אַ וויים אַטלעסען שאַלעכעל איבער'ן רוקען, מיט אַ וויים וועסטעלע פֿון פֿאָרנט און „שפּרעכט": „איכע", „ביי פֿאַטער, מוטער צו הויזע האָט מען געשפּייזט פּיטערקוכען מיט קאַפֿע", און יעדעס מאָל, ווען די צווייטע האָט איהר

„אײַפּ'ן פּוס אָנגעטרעטען", איז זי צו דער מוטער־שװיגער צו און האָט אָנגעהױבען צו װײנען: „איכע װיל נאָך הױזע!" די מוטער'ס מילך נאָך אױף די ליפּען, אַ יונג קעלבעלע, ערשט פֿון דער מאַמעס ברוסט אַרױסגענומען.

האָט די „הינדעלע" אַריבער געקוקט מיט שטאָלץ צו יענע „הינדעלע" אַזױ אַ ביסעל פֿון דער הױך, „אײן אינדיק צום צװײטען", און האָט איהר מיט'ן בליק געגעבען אָנצוהערען װער זי איז: „ר' יחזקאל גאַמבינער'ס טאָכטער", — אױסגעקוקט גאָר בײז יענע װעט איהר אָבענטפערען, װאָלט דאָ אַרױסגעקומען אַ חתונה, זאָל אײן גאָט אױסהיטען! האָט זיך אָבער יענע „הינדעלע" צוגעדוקט צו דער שװיגער (כדי די שװעגערין די גאַל אָבצודריקען) און אָנגעהױבען צו רעדען מיט דער ליעב־הנודיגע רײדעלעך און די שװיגער, די מחותנת'טע, האָט נאָר געשמײכעלט זיך אין פוטער פאַר נחת... האָט זיך די „איכע" צוגעשאַרט צו דער כלה, און האָט גערעדט מיט דער כלה אין דער שטיל װי אַ ליעבע שװעסטער, און האָט זיך געקושט מיט איהר, און פֿערצעהלט איהר װי זײ װעלען זיך ליעבען, װען זײ װעלען שװעגערי'ס זײן — האָט עס װײטער יענע שנור, די „װאַרשװער'ין" פֿערדראָסען, װאָס די „איכע" האָט די גאַנצע כלה צוגענומען, האָט זי זיך געגעבען אַ שאַר צו דער כלה, און גערעדט צו איהר מיט אַ ליעבלין שמײכעלע, װי זײ װעלען זיך ליעבען, אז זײ װעלען שװעגערי'ס װערען —— אַז די „איכע" זאָל דערזײַל די גאַל פּלאַצען.

און אונזער „הינדעלע", און אונזער „שמהלע" זענען זיך געזעסען שטיל אױף זײערע שטיהלען און האָבען גערעדט מיט די מײלעלעך, די ליפּעלעך בעלעקט, — און ניט געװאָלט זיך „מישען"....

איז אַרײַנגעקומען עוזיל, דעם סאַמעטדיט אַרױפגעריקט בײַז האַלבען קאָפּ, אַ ביסעל אױפגערױמט. די הענד אין די קעשענעס:

— װאָס זיצט איהר אַזױ װי די אָנגעלאָדענע, נו מחותנת'טע, האָט איהר פערהערט די כלה?

איז צוגעגאַנגען „יענס הינדעלע" (די שװאַרצליכע), מיט אַ פֿערקניפּטען קנויל פּאָדעם און זי האָט געגעבען די כלה אױפצופלאָנטערן, „לאָמיר זעהען, װאָס די כלה קען?", האָט זי זיך אָנ־

גערופען און האט די כלה געפרעגט פערשידענע פראגעס, די כלה האט אבגעענטפערט, און די הינדעלע האט דעם „טשעפיק" אין דערהויך געווארפען, נאך־קלעהרענדיג, וואס האט די כלה געזאגט. און די כלה איז געבעך רויט געווארען און דאס הארץ האט איהר געקלאפט...

האט עס אונזער „הינדעלען" און אונזער „יטה'לען ניט געפאלען: מען געהט זי פערהערען. עפעס פון די שווארצע יאהר געקומען און מען פערהערט די כלה! האט זיך אין ביידע דאס משפחה בלוט ערוועקט און עפעס, ווי אומגערען, האט מען צווישען זיך שלום געמאכט, און „אונזער" הינדעלע האט זיך געשליפען דאס מיילעכעל אויף יענער, מיט אזא לשון:

— כ'וויים ניט כלעבען, געקומען פון דער שווארצער יאהר און געהען די כלה פערהערען, ווי מען וואלט די כלה אויפ'ן מארק געפיהרט — און זי האט א נאנדליכען דרעה מיט'ן נעזעל צוגעגעבען.

— ביי טאטעלע, מאמעלע אין „ווארכ'שע" — האט יענע געדריקט מיט איהר צונג — פיהרט מען זיך אזוי.

האט זיך די „איבע" געמוזט דערמאנען אין איהר כלה־צייט און איז פאר דער כלה ארויס מיט א געויין (אזא טבע האט זי שוין, באלד וויינט זי), און איז אויף די כלה'ס האלז ארויפגעפאלען און זי אנגעהויבען צו קושען, צו האלזען.

איז אריינגעקומען דער „מחותן" ר' יחזקאל:

— נו, ווייבער, קריגט אייך ניט, זאל מען צוזאמענפיהרען חתן־כלה איבער זיי געפעלען זיך. האט זיך אפילו די לאוויטשער רבי'צען אריינגעמישט און ניט צו געלאזט, האט זיך אבער עוזר'ל איינגעשפארט, און געזאגט, אז „די היינטיגע וועלט פערלאנגט עס דורכאוים", און ווענדענדיג זיך צו די „איבע", האט ער צו איהר האלב־דייטשעריש „געשפראכען":

— זי מוזען עס ויסען גענוי — וואס דען די בהמות — האט ער געוויזען אויף די מחותנים...

זענען אלע ווייבער ארויס פון שטוב, און מען האט די כלה אליין געלאזט זיצענדיג אין א ווינקעלע רויט טויט און האט פאר הרפה און בושה די אויגען פון דר'ערד ניט געקענט דערהייבען. נאר די „איבע" האט זי געקושט, געהאלזט און געוויינט, ווי מען

וואָלט זי חלילה צו דער שחיטה געפֿירט: אַז זי איינע ווייסט און פֿיהלט, וואָס די כלה שפּירט יעצט אין האַרץ... אפשר האָט זיך די נאַרען דערמאָהנט פֿון איהר „זעהענס", און בעווייַנט די צייַט...

האָט די מחותנת'טע דעם חתן אַרייַנגעפֿיהרט, און דער בחור בלאַס ווי די וואַנד, די פּאות האָבען זיך בעוועגט איבער די בלייכע באַקען און האָט זיך אָנגעהאַלטען אין די מאַמעס האַנד. די מאַמע האָט איהם צו'ם מיידעל צוגעפֿיהרט: „דאָס וועט זייַן דייַן כלה, ווען איב זי געפֿעלט דיר?", און איז פֿלינק פֿון שטוב אַרויס, זיי אַליין איבערלאָזענדיג.

די קינדער זענען געשטאַנען אַזוי ווי מען וואָלט זיי ביידע אָבגעשמיסען, מורא האָבענדיג זיך פֿון אָרט אַוועקצורירען. דער בחור איז געווען צומישט און נישט געוואוסט ווי ער זאָל די הענד אַהין טהון. זי איז געשטאַנען בייַם פֿענסטער, נאָהענט, נעבען איהם. האָט געהערט ווי זייַן האַרץ קלאַפּט, און האָט אויף איהם עפּעס זעהר גרויס רחמנות געקריגען... זי האָט פּאַמעליך די אויגען אויפֿגעהויבען און האָט איהם אָנגעקוקט, און האָט זיי שוין נישט געקענט אַוועקנעהמען. האָט זי עפּעס געוואָלט זאָגען, נאָר האָט זי פֿערגעסען וואָס....

נאָר געוואָלט האָבען זיי ביידע, אַז זיי זאָלען שטעהען אַזוי, נישט רעדענדיג, גאָר נישט, נישט קוקענדיג — און עס זאָל קיינער, קיינער נישט זייַן... נישט קוקען...

זענען אַרייַנגעקומען די מאַמעס, און מען האָט די קינדער געפֿרעגט: „געפֿאַלען זיך?" און מען האָט זיך אין די הענד געפּאַטשט: „געפֿאַלען, געפֿאַלען!"

זענען געוואָרען די ווייַבער גאַנץ גרויסע מחותנת'טעס צווישען זיך און האָבען זיך אָנגעהויבען הערצליך צו קושען און איבערצובעטען זיך, און די „יאַך" האָט פֿאַר דער כלה דעם חתן אָנגעהויבען אָבצולויבען, און די „איכע" האָט זיך אין די כלה בעהאָפֿטען: „מיר ווערדען שוועסטערן ווערען, אויף אימער און אייביג אמן".

האָט דער רב מיט ר' יצחק יודעל'ס אַרייַנגעבראַכט אַ גרויס פּאַפּיער, און מען האָט די כלה געגעבען אונטערצושרייַבען. די כלה האָט איהר נאָמען מיט מזל אונטערגעשריבען. האָט איהר דער מחותן, ר' מרדכי קאָנסקע וואָלער געגעבען אַ גאָלדענע, לאַנגע קייט

מיט אַ „קאָליע״ „התימה געלד״ — האָט די כלה צוגענומען, און געזאָגט „אַ שענעם דאַנק״ און דעם מחותן געגעבען אַ קוש אין האַנד.

האָט די לאָוויטשער רבי׳צען געהאַפּט אַ גאַנצען סטויג טעלער און אויף דר׳ערד געגעבען אַ טראַסק: מזל־טוב! מזל־טוב!

און די „הינדעלעך״ און די „יטהלעך״ זענען צו איינע צו דער צווייטע און האָבען די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואָס טהוען אַ גאַנץ יאָהר פון זיך שוועבעל און פעך שיטען, און האָבען זיך הערצליך צוקושט: מזל־טוב! מזל־טוב!

ר׳ יחזקאל האָט זיך צוויינט ווי אַ קליין קינד, און ווען ער וואָלט זיך נישט פאַר הסידים געשעמט, וואָלט ער זיך מיט זיין אַלטע צוקושט, האָט ער געהאַפּט ר׳ חיים דעם מחותן ביי די קאַפּאָטע און געצופּט איהם. די מחותנת׳טעס זענען ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען און מען האָט זיי באין אופן נישט געקענט געפינען. און דאָ האָט מען געשריגען: לעקעך! בראַנפען! און זיי האַלטען זיך אין איין קושען — קושען און האַלזען. עוזר׳ל האָט זיך אַריינגעהאַפּט צווישען די נשים און שטאַרק זיך געהבר׳ט מיט דער „איבע״, און האָט מיט איהר דייטשעריש „געשפּראָכען״ „פון דער היינטיגער וועלט״... און דאָס ווייבערישע יודעל, אָך, דאָס געקנייטשטע צילענדעריל האָט גאָר אין גאַנצען אויפגעלעבט, ווי פון דער ערד איז ער אַרויסגעשוואומען, ער האָט שלום געמאַכט מיט דער לאָוויטשער רבי׳צען און הברט זיך מיט יענע מחותנת׳טעס, זאָגט גלייכע ווערטלעך, נאָר פאַר „יענע הינדעלע מיטן פעדעריל אויפ׳ן סטשעפּיק האָט ער מורא, ווי פאַר פייער, און האַלט זיך פון איהר פון דערווייטען... און פון דער קיך טאַנצט אַריין די אַלטע רחל־לאָה אַקעגען די כלה מיט אַ טעלער טאָרט און געבעקס:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
האָטש אַנאָרימע, —
פאָרט אַ מיהמע...

די נאַכט איז נאָך געלעגען איבער דאָרף און פעלד, און איבער די גאַנצע וועלט איז איין לבנה אויף געווען און געשפּילט זיך צווישען די וואָלקען. פאַר דער קרעטשמע זענען נאָך די פוהרען

געשטאַנען מיט די שטאָלקאַטשען, וואָס האָבען געפּלאַקערט אין דער נאַכט. אויף די פֿוהרען די מחותּנים, מען האָט נאָך אַריבער געריעדט פֿון איין פֿוהר אין דער צווייטער, יודען פֿערענטפֿערען נאָך די לעצטע רמבּ״מ׳ס, ווייבער האָבען אַריבערגעשיקט גריסען אַלטע באָבּעס, אַלטע מוהמעס, און די גאַנצע משפּחה. די קנאַלען פֿון די בּייטשען האָבען אין דער שטילער נאַכט זיך געהערט און ווייער עכאָ האָט וויים און בּרייט אָבּגעקנאַלט. און די פֿוהרען זענען זיך צופֿאָהרען, טייל אויפֿ׳ן לינקען וועג, טייל אויפֿ׳ן רעכטען וועג.

בּיי די פֿוהרען, וואָס זענען אָבּ אויפֿ׳ן וועג לינקס, איז אַניאָרט געוועזען ניט בּעזעסען. עס האָט דאָרט ווער געפֿעהלט. — עס איז געוועזען דער חתן, וואָס איז מיטגעפֿאָהרען מיט די מחותּנים צו גאַסט אויף שבּת נחמו.

אויף דעם לעצטען וואָגען צווישען די ווייבער איז די אַלטע מוהמע רחל־לאה געזעסען, זי האָט אַביסעל צופֿיעל געטרונקען, די הייטלעך האָבען זיך איהר שווער איבּער די אויגען געצויגען, און די דינע, אַלטע ליפּען האָבען נאָך האַלב פֿון שלאָף געבּרומט:

„נישט קיין געבּעטענע,
אַליין געקומען,
האָטש אַנאָרימע, —
פֿאָרט אַ מוהמע...

VII

פֿרייטאָג אין שטעדטיל.

זומערדיגע פֿרייטאָג׳ס־נאָכמיטאָג!

הדר־יונגלעך זאָגען אָבּ די הפֿטורה, זענען מעביר די סדרה און געהען אַהיים מיט די סדורימ׳לעך, חומשים און מיט די גמרות. אויף מאָרגען צוים פֿערהער. געקומען אַהיים, שלעפּט מען אַרויס יאַגדעס. די מאַמע גיט דעם יאַגדע־טאָגיק און מען שמירט זיך דאָס גאַנצע פּנים איין. מען גנבט אַרוים פֿון קעלער אַ פּאָר מעהרען. די מאַמע נעהמט צו די שטיוועל מיט די רעקלעך און שליסט זיי איין

זײן קאַסטען, אויף מאָרגען צום דאַװנען. נאָר בּאַרױס און האַלבּ־נאַקעט האָלאַ אין גאַס אַרײן, הינטער דעם שוהל־פּלאַץ, — דאָרט װאַרט שױן חברה. מיט פּעק שטײנער לױפט מען אויס׳ן מאַרק און מען צוטרײבט דעם בּעקער׳ס טױבען, װאָס פליהען איבּער׳ן מאַרק אַרום, און דער בּעקער לױפט אַרױס יאָגען, האַפּט מען די פּיס און מען מאַכט פּליטה...

דאָס שטעדטיל, װאָס איז אָפּגעבּרענט געװאָרען, איז האַלבּ׳ס צוגעלאַטעװעט. דאָ און דאָרט זעהט מען חורבות, אַרומגעקלאַפּט מיט האַלבּ־אָפּגעבּרענטע בּרעטער. יעדענס רשות איז בּעזונדער אין אַ צױם אײַנגעצױמט. דאָ און דאָרט זענען אָפּגעלעגטע קלעצער און בּרעטער. גױים שטעהען און אַרבּײטען, יונגלעך קריכען אַרום און שפּרינגען, און הודשען זיך אויף די בּרעטער. בּײ דער געבּײ זיצען יודען, לײדיג־געהערס, אָהנ־פּרנסה׳דיגע, קוקען װי די גױים אַרבּײטען און גיבּען עצות, װי מען דאַרף מאַכען די פענסטערליך, די מהירען. יודען שפּאַרען זיך איבּער די געבּײדעס און די גױים מאַכען פון זײ חוזק. אויפ׳ן מאַרק זענען שױן דאָ גרינגע עפּעליך, שענע בּאַרנעליך — אַ פּאָר אַ צװײער. אַ יונגעל בּלאָזט אין אַ גאָרגעל פון אַ געשהטע׳נע קאַטשקע, און חברה נאָך איהם הרר... הרר... עס לױפט פאַרבּײ אַ מײדעל אין בּית־המדרש אַרײן צו פרעגען אַ שאלה אויף אַנ׳עוף, און דאָ װײזט זיך אַ יודענע מיט אַ טרפה׳ר קאַטשקע אויף אַ טעלער, טראָגענדיג זי צום גױ׳שען בּעקער. טאַטעס מיט יונגלעך געהען צוריק פון שערער מיט אָפּגעגאָלטע קעפּליך, װי די שעפּסען, לכבוד שבּת־נחמו. פון װעג אָן קומען אָנצוגעהן יודען אורחים מיט פּעקלעך אויף די פּלײצעס, אין שטאָדט אַרײן אויף שבּת. פוהרען קומען צופאָהרען אין מיט׳ן מאַרק אַרײן, אָנגעפּאַקט מיט הסידים, אַלטע יודען און בּחורים, און יונגלעך, װאָס קומען אויף שבּת־נחמו צום רבּי׳ן. די שטאָדט װערט פיעל מיט פּנים חדשות. יודען געהען אַרום, װי אין ירושלים, פראַנק און פרײ, מיט שטרײמלעך, שיך און זאָקען, מיט פּאות און ליולקעס... עס װערט לעבּעדיג, פרײטאָג׳דיג אין שטעדטיל. מען לױפט מען אײלט זיך, מען דערקענט, אַז עס איז ערב־שבּת, ערב אַ גרױסען טאָג. די זון ציהט זיך איבּער׳ן שטעדטיל אויך עפּעס אַזױ פרײטאָג׳דיג, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפּיד, װאו איהרע גין־גאָלדענע שטראַהלען פאַלען אַרײן, אין װעמען זײ בּעלױכטען. פון דער שענק פאָהרען אַהײם שכּור׳ע

פויערים און שכור'ע פויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע האלאטען. זיי קושען זיך, ווייגען און לאכען, נעהמען זיך ארום און טאנצען. די פערד זייערע, די פולע, רונדיגע פערד, זענען אויסגעפוצט מיט בענדער, ווי מען פאהרט אויף א חתונה. זיי פאהרען מיט רעש ארוים פון שטעדטיל, קלאפען איבער די שטיינער, און די הוזרים'לעך אויף די פוהרען קוויטשען מיט, און הדר־יונגלעך מיט די ארויסגעשלעפטע העמדער פון די הויזען־שפאלטען לויפען זיי נאך, און מאכען גרויסע גוואלדען: בע! הורא! עס קומט צופאהרען לייב'ל דער וואסער־פיהרער מיט זיין פעסעל וואסער פון טייך, בעפאלען איהם די קינדער און צופען פון פערדיל די האהר אויף סטרונעס צו פידעלעך. לייב'ל שילט, קנאלט מיט'ן בייטש, נאר ווער קוקט אויף איהם, מען צופט ווייטער דאס פערדיל און מען פאשעט עס מיט יאגדעס, מיט בולקע־פוטער, און דאס פערדעל פערדייהעט אלעס...

עס ווייזט זיך דער רב פון שטאדט. ער געזעגט מיט א חברה אורחים ארום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אב אנ'אורח אויף שבת.

אין געסעל קומט צופאהרען פון יריד דער גביר ר׳ יחזקאל מיט זיין מענש נאטע. אויף שבת אהיים געהיילט זיך. נאטע שפאנט די פערד אויס און רייט מיט זיי איבער'ן געסעל צום וואסער אראב, און ר׳ יחזקאל זעצט זיך פאר דער טהיר, און בעט אין הארצען, אז גאט זאל איהם צושיקען א יוד אויף שבת.

אלעס אין דער גאס איז פרייטאג'דיג. די הימלען ציהען זיך אזוי לאנג און ברייט אוועק; ציהען זיך, און ערגעץ וואו אויף שבת אהיים צו קומען. וואס ווייטער, ווייזען זיך אלץ מעהר יודען אין אטלעסענע קאפאטעס, אין שיך און זאקען. יונגעלעך אין אטלעס און אין זיידענס, געהען מיט פעקליך צום וואסער באדען זיך. דאס זענען הסידים'לעך, יונגע הסידים'לעך, וואס זענען געקומען צום רבי'ן אויף שבת־נחמו.

און היימליך ווערט אין שטעדטיל, היימליך. בעלי־מלאכות טראגען אב די לעצטע ארבייט, יונגען האפען ביער־געלד, לויפען אין די קראמען נאך קראנעגדליך מיט שניפסליך, און מען לויפט צום וואסער באדען זיך לכבוד שבת.

הינטער דעם אלטען שוה'ס הויז גיסט זיך דאס וואסער. ביי נאכט זענען זיך דארט טובל די טויטע פון דעם געגענאיבערדיגען בית־

עולמיל, נאָר פריטאָג פאַרנאַכט — דאָס שטעדטיל. גאַנץ קאָומער איז אין נאַקעטען, ווי גאָט האָט זיי בעשאַפען.. אַ פעלד איז בעלעגט מיט ווייסע פעקליך, און נאַקעטע ווידעס, נאַקעטע טאַטעס, נאַקעטע אייניקלעך זענען אין וואַסער. אין ענין שווימען איז דאָס שטעדטיל שוין בעוואוסט פון לאַנג אָן. יודען האַלטען פון שווימען. טאַטעס לערנען זייערע קליינע קינדער שווימען אויף די בייכלעך. די קינדער וויינען, זייער געשריי געהט ביז אין הימעל אויף, און די טאַטעס שלעפען זיי טיפער, טיפער אין וואַסער אריין, טוקען זיי די קעפלעך. דאָס קינד עפענט די אויגעלעך אויף, מאַכט אַ גוואַלד, און ווידער אַ טוק. פערזאָרגטע יודען, וואָס זענען אַ גאַנצע וואָך אין דאַגות־פּרנסה, מאַכען זיך נאַריש און ווייזען קונץ־שטיק. דער לאָזט זיך אַ „נאָרקים“, דער צווייטער „לעגט קלאָפּטער“, דער דריטער מאַכט אַ „רעדעל“, קאָרטשעט זיך איין, פערלעגט די הענד אַרום די פיס און דרעהט זיך אין וואַסער. דער מלאַווער בחור נעהמט גאָר די וועלט אָב מיט זיין שווימען. ווי אַ פיש ליעגט ער אָב גאַנצע שעה'ן אונטער'ן וואַסער, האַפּט אָן יעדען ביי די פיס, פּלוצלונג גיט ער גאָר אַ שפּרונג אַרויס, מאַכט אַ קאָזעליק, און ווייטער אין וואַסער אַריין.

„דאָס וואַסער דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש...“ און אין מיט'ן דערינען ווערט אַ געשריי: געוואַלד ער טרינקט זיך! און דאָרט, וואו דאָס וואַסער איז שטראָמיג, האָט עס אַ מענש אַריינגעהאַפּט. דער מענש רייסט זיך אַרויסצוקומען פון די אַרומיגע שטראָמעדיגע וואַליעס, נאָר זיי האָבען איהם אַריינגעקראָגען, און עס ציהט איהם ווער אונטען אין וואַסער אַראָב. דער מלאַווער בחור לאָזט זיך אַ „נאָרקים“ האַפּט דעם טרינקענדיגען ביי די האָהר אָן און שלעפּט איהם פון וואַסער אַרויס. דערווייל קומען אָן פון דער שטאָדט צולויפען ווייבער, קינדער מיט געוואַלדען: וועמען? היים משה, וואו ביסט דו? יודען האַפּען דעם טרינקענדיגען, הויבען איהם אָן צו רייסען און וואַרפען, ציהען איהם די שלייפען מיט אַ פּאַסעק אַרויס, — און זענען מחיה מתים...

דאָס וואַסער געהערט צו דער שטאָדט, נאָר דאָס פעלד, וואָס איז ביים וואַסער, געהערט צו דער שטאָדטס שׂררה. שיקט ער אַרויס אַ זשאָנטסע מיט אַ הונד, אַז ער זאָל אַוועקיאָגען די באָדענדע, ווערט אַ געשריי: „דער זשאָנטסע געדט!“ האַפּט מען די פעקליך קליידער

אױפ'ן קאָפּ און מען לױפט נאָקעטערהײד אין שטאָדט. גאַנצע מחנות נאַקעטע יודען לױפען מיט די פּעקלעך, און דער גױ מיט'ן הונד יאָגט אין סאַמע שטאָדט אַרײן, ביז עס קומען די קצבים אַנטקעגען דעם גױ מיט גרױסע שטעקענס און לײזען אױס דאָס שטעדטיל פון גױשע הענד...

די זון הױבט שױן אָן צו זעצען װײט אױפ'ן לינטשעצער װעג. עס װערט פאַרנאַכט. בײם װאַסער הױבט אָן רוהיגער צו װערען. מען אײלט זיך אַהײם, צום טײך קומען שױן נאָר די לעצטע פּוהרמאַנעס, װאָס זענען שפּעט אין שטעדטיל אָנגעקומען, און בעלי־מלאָכות װאָס האָבען שפּעט די מלאכה געענדיגט. פון מאַרק צונעהמען די יודענעס זײער סחורה און טראָגען זי אַהײם. אױסגעבאָדענע יונגלעך לױפען איבער דער גאַס מיט פלעשעלעך צו װײנשטײנען נאָך װײן אױף קדוש. די געװעלבער פערמאַכען זיך אײנציגװײז. אין עק גאַס בײם גרױסען אײנפאָהר־הױז, אױף דעם װעג צום בית־עולם צופלאַקערט זיך אַ רױט געשטאַלט אין אַ װאָלקען פון גין־גאָלד שטױב.... דער הימעל װערט איבערן שטעדטיל טונקעל. מען הױבט אָן קלאַפּען אין שול אַרײן. אין טײל פענסטער װײזען זיך שױן שבת־ליכטלעך, נאָר די האַלב־אײנגעפאַלענע הײזלעך, דער רעשט חורבות זעהען אױס עפּעס נעבעכדיג, װי אָרימע מחותנים װאָס זענען אין צוריסענע בגדים און נאָר אין סאַמעטענע, שבת'דיגע היטלען געקומען אױף דער חתונה... פאַר טײל הײזער װײזען זיך שױן שבת'דיגע בעלי־בית'טעס מיט זײערע טעכטערלעך. אָבגעװאַשען, אױסגעקעמט זיצען זי פאַר דער טהיר...

און שטיל און רוהיג איז אין געסעל. דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט, און פערשפּרײט מנוחה. װי אַלײן פאַר זיך קלינגט דער קירכען־גלאָק, רופט מיט אַ פרום גינבעט אין קירכע אַרײן. פון דעם קלײנעם בית־המדרש'ל פינקלען זיך אַרױס די שבת־ליכטלעך און עס דאַכט זיך, אַז זײ האַלטען מלחמה — דער קירכען־גלאָק מיט די שבת־ליכטלעך. יעדעס ציהט צו זיך. דורך דאָס שטילע שטעדטיל געהען פרומע קריסטען, מענער מיט פרױען, געהען אין קירכע אַרײן. און אָבגעװאַשענע יודען מיט װײסע קראַגעס פון די העמדער, איבער די שבת־קאַפּאָטעס פערבױגען, געהען אין בית־המדרש אַרײן. חסידים אין אַטלאַס און אין זײדענס, אין שיך־און־זאָקען געהען צום רבי'ן. און שטילער, רוהיגער, שבת'דיגער װערט דאָס שטעדטיל, װי מען װאָלט זיך אײנגעטײלט דאָס בית־המדרש'ל מיט דער קירכע, יעדע גענומען זיך

דאס איהריגע. פון די אבגעוואשענע פענסטער פינקלען די ליכטלעך און די לייכטערליך ארויס. מיידלעך הויבען זיך אן צו ווייזען אין געסעל שפאצירענדיג, און דעם חזנ׳ס לכה דודי זינגט אין געסעל און דער קירכען גלאק קלינגט מיט, די קולות מישען זיך אויס און עס ווערט איין שטילע תפלה צו איין גאט...

אין גאס ווייזט זיך ר׳ יחזקאל מיט זיין חתן. זיי געהען אין בית־המדרש אריין דאוונען. עס ווייזען זיך מיידלעך אויפ׳ן שוועל אין טהיר. ארענטליכע בעל־הבת׳ישע טעכטער קוקען פון די אפענע פענסטער ארויס, קוקען נאך און סוד׳ען זיך: לאה׳לעס חתן! לאה׳לעס חתן!

מיידלעך, כלה׳ס, שפאצירען אין שוהל־געסעל. עס געהען דעם שוחט׳ס טעכטער אין גאלדענע קייטעלעך, וואס זיי האבען געקראגען פון די מחותנים.

בחורים, חתנ׳ים׳לעך, געהען שפאצירען אויף דער צווייטער זייט, אין די אטלעסענע קאפאטקעלעך, אין די זיידענע גארטעלעך, מיט די שווארצע פאות׳לעך און מיט די גאלדענע זייגערס. וואס זיי האבען געקראגען פון די מחותנים חתן־מתנות...

אין מיטען דעם געסיל, וואס איז פערהילט אין דער שטילער נאכט, דערהערט זיך פלוצלונג א קול פון א וויינענדיגער מאמע: מיין קינד מיין יצחק׳ל! קומען זיך צוזאמענצולויפען ווייבער, מיידלעך פון אלע זייטען: וואס איז? וואס איז? „מיין יצחק איז אוועקגעגאנגען נאך ביי־טאג און איז נאך נישט אהיים געקומען. וועה צו מיר! מען האט איהם ביי׳ם וואסער געזעהען!" — וויינט די יודענע אין רוהיגען געסעל. ארום שטעלען זיך צונויף קופקעלעך און שמועסען: „דאס וואסער דארף א מענש!" „דאס וואסער דארף א מענש!"...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאכט, דער שבת קומט אן מיט רוהיגע טריט און פערשפרייט מנוחה. און דארט ווייט, וואו דער הימעל ליעגט אויפ׳ן וואסער, איז דער סוד אויסגעגאסען, וואו יצחק׳ל, דער יודענעס יונגעל, איז ערגיץ וואו אהינגעקומען.

לויפט די מאמע מיט א געוויין צום וואסער אראב, דארט צום הימעל און וואסער, וואו זיי ליגען ביידע אויסגעגאסען, געוואהר צו ווערען דעם סוד, וואו איהר קינד, איהר יצחק׳ל, איז ערגיץ וואו אהינגעקומען...

פרייטאג־צו־נאכטס. דער טיש ביי ר׳ יחזקאל׳ען האט מען לכבוד דעם חתן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האט אויפגערוקט די פליגלען פון דעם גרויסען טיש, ווי מען האט עס נאר איין מאל אין יאהר ביי דער פורים־סעודה, ווען אלע קינדער און די איינִיקלעך קומען זיך צוזאמען. מלכה׳לע, די בעל־הבית׳טע, האט נישט געזשאלעוועט קיין ליכט, זי האט געלייענט און געוואוסט גאנץ גוט, אז וואס מעהר ליכט פרייטאג־צו־נאכטס, דאס מעהר פרנסה בעוויליגט גאט. דער גרויסער טיש איז געווען בעשטעלט מיט זילבערנע לייכטער, אלט־פרענקישע, זעקס־רעהרענדיגע. אין שטוב האט אלעס געבלאנקט, געלויכטען פון די ליכט. לכבוד דעם חתן האט מלכה׳לע ארויסגענומען דאס זילבערנע גאפעל־מעסער, וואס ווערט נאר בענוצט צו דער פורים־סעודה, אויפגעשטעלט די זילבערנע בעכער. איבעריגען זענען געווען געגרייט די חלות פאר ר׳ יחזקאל׳ן, בעדעקט מיט א חלה־טישטיכעל, רעכטס איז געווען געגרייט פאר׳ן חתן, די חלות פאר איהם זענען געווען בעדעקט מיט א טישטיכעל, געהאפטען אויף זילבער, וואס לאה׳לע האט פאר איהר חתן אויסגעהאפטען. מלכה׳לע, אנגעטהון אין איהר ווייסען זיידענעם קלייד מיט גאלדענעם בעשלאג פון אונטען, וואס איז געווען געמאכט לויט דער דעמאלדיגער מאדע מיט ברייטע פאלדען, וועלכע איינע האט זיך פערבלאנדזעט אין דער צווייטער, מיט דעם זיידענעם שאלעכיל מיט די בלויע פרענזעלעך, וואס דער מאן האט איהר מיטגעבראכט פון לייפציגער מארק, אין דער הייסער שבת׳דיגער קארענגאווער הויב, — איז געשטאנען, דאס פנים אין איהרע בלייכע אײדעלע הענד פערשטעלט, און האט ליכט געבענטשט. לאה׳לע, אנ׳אויסגעוואשענע, מיט שווארצע לאנגע זיידענע צעפ פערווארפען שבת׳דיג איבערן סאמעט־בלויען יאקעלע, און זעהט אויס ווי אנארענטליך מיידעלע, וואס הארכט „וואס טאטע־מאמע הייסען, און וואס גוטע, פרומע לייט הייסען״ — און א ברכה מיט הצלחה רוהען אויף איהר קאפ... די זיצט זיך ביי דער מאמען, און לייענט מיט איהר אין דער תחנה:

„רבונו של עולם, מיין מצוה פון די ליכט־אנצינדען זאל אזוי אנגענומען זיין, ווי די מצוה פון דעם כהן־גדול, ווען ער האט די ליכט אין ליעבען בית־המקדש אנגעצונדען. אז מיינע קינדערס אויגען

זאלען לייכטען אין דער ליעבער, הייליגער תורה... זייערע מזלות זאלען לייכטען אין הימעל..."

די פענסטער זענען געווען אפען אין געסיל אריין; געגענאיבער פון גארטען האט זיך געהערט די קוואטשעריי פון די זשאבעס, און פון גאניץ ווייט אין „שווארצען וואלד" האט זיך א ליכטעל געלויכטען, איינגעפאסט אין דער פינסטערער נאכט, האט עס אויסגעזעהען ווי א פערגעסען ערגעץ שבת-ליכטעל, און די זשאבעס בענטשען דעריבער... א טונקעלע המארע איז געהאנגען איבער'ן וואסער און אלץ פערדעקט, נאר פון ווייט, פון יענער זייט האט זיך געפונקעלט א ליכטעל, און ס'האט געדוכט, אז די אלטע, די ווייכסעל, א גרויע באבע, האט זיך אויך שבת-ליכטלעך אנגעצונדען לכבוד שבת... און פון אפענעם פענסטער קומען אריין צושווימען גאט'ס ליעבע זומערדיגע ריחות פון טויזענדער בליטהען און געוויקסען, און האבען זיך אויסגעגאסען אין שטוב, געהאפט אווארט פון תחנה, א שבת'דיגע ברכה און צוריק ארויס, און געשוועבט מיט דער ברכה איבער פעלדער און וועלדער, איבער הימעל און ערד און פערשפרייט שבת-ברכות איבער גאט'ס וועלט...

יודען זענען אהיים געגאנגען פון בית-המדרש, פון מנינים'לעך. ווער עס האט געקענט האט אן'אורחה מיטגענומען. די שבת-מלאכים זענען פאראויס פאר די פרינצען געפלויגען און האבען זיי שלום-עליכם אבגעגעבען, און מגוהה פערשפרייט. און יודען דערזעהענדיג די גוים, וואס זענען געזעסען אין זייערע וואכעדיגע קליידער מיט זייערע ווייבער און קינדער אויף די ביינק פאר די טהירען און האבען געשפיעלט און געזונגען, האבען זיי געקרעכצט, רחמנות געהאט אויף זיי: גוים נעבעך, זיי האבען נישט קיין שבת!...

און דיין פאלק ישראל האסטו געטרייסט, טאטע אין הימעל! אלץ איז עפעס ווי אויסגעלייזט געווארען, בעקליידט מיט דערבארימקייט, ווי די שכינה וואלט איהר פאלק ישראל ארומגענומען, די טרעהרען פון געזיכט אבגעווישט, געטרייסט איהם, די פאות איהם אויף די באקען געקרייזעלט, ווי א געטרייע מאמע געקרייזעלט, חנידליך געמאכט, און מיט ליעבשאפט צו איהם געזאגט: הבן יקיר לי אפרים: צי א טייערער זוהן ביסטו מיר אפרים? אם ילד שעשועים, אדער א שפיעל-קינד, כי מדי דברי בו, ווארום אין מיין טהון רע-

דען וועגען איהם זכור אזכרנו עוד, טהו איך אן איהם אלץ נאך גע־
דענקען, על כן המו מעי לו איבער דעם ברומען מיינע געדערים
נאך איהם, רחם ארחמנו נאום ד׳, ערבארימען טהו איך מיך איבער
איהם, טהוט זאגען גאט.

און גאט׳ס ערבארימקייט איז איבער וועלט און נאכט גע־
וועו אויסגעגאסען.

ר׳ יחזקאל איז אהיים געקומען נאכ׳ן דאווענען, און א רעשט
ביסעל אורחים האבען זיך איהם נאכגעשלעפט.

— גוט שבת!

„שלום עליכם. מלאכי השרת. מלאכי עליון...

און געזעהען האט מען, ווי די מלאכים מיט זייערע צוויי ווייַ־
סע פליגעל פערשפרייטען מנוחה ארום אין דער שטוב. מלכה׳לע
מיט דער כלה זענען געזעסען ביים טיש, ווארטענדיג אויף קדוש, און
האבען אויסגעהארכט פון מאן און חתן, די הניפה׳דיגע ריידעלעך
וואס די מאנספערשוינען האבען די ווייבער פארגעזאגט:

„אשת חיל מי ימצא״...

מען זיצט ביים טיש. ר׳ יחזקאל זיצט אויבען־אן מיט׳ן חתן
קעגענאיבער דעם ווייב מיט לאה׳לען. עס איז שטיל ארום, נאר
דאס ווינדטעל, וואס בלאזט דורך דעם אפענעם פענסטער, האלט
אין איין דערצעהלען... לאה׳לע הייבט אלע ווײלע פאמעליך אויף
די אויגען און ווארפט אריבער א בליק. ער, אין דער אטלעסענער
קאפאטע און מיט דעם שווארצליכען פנים, איז אזוי חנ׳עוודיג. אט
וועדט זי אויף איהם דעם גאלדענעם זייגער אין דער זיידענער וועסט,
דעם זייגער, וואס ער האט פון איהר געקראגען. ער איז איהר חתן...
מיט איהם וועט זי וואהנען אין איין שטוב... קיינער נישט, נאר
זיי ביידע... און דאס יונגע הארץ בעוועגט זיך אזוי לייכט, אזוי
שטיל... דאס ווינדטעל הערט דעם סוד און פליהט מיט איהם דורך
דאס אפענע פענסטער ארויס אין דעם גראפ׳ס שווארצען וואלד
אריין, דארט פאר׳ן שבת־ליכטעל דעם סוד צו פערטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגען אראבגעלאזט. וואס קלערט ער
איצט? וועגען איהר, וועגען זיין לאה׳לען! (רויט ווערט זי).
דאס איז איהר חתן, א חתן פאר זי האט דער טאטע מיטגעבראכט...
אך, ווען עס וואלט קיינער נישט זיין, טאטע־מאמע האלטען שלא־

פֿען געגאַנגען, וואָלט זי צו איהם צוגעגאַנגען, שטילערהייד, עס איז דאָך איהר חתן. צו אַ חתן מעג מען... וואָס — ניין?...

שאַ, דער טאַטע מיט'ן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפט אַרויס דורך דאָס פֿענסטער:

„מנוחה ושמחה אור ליהודים!..."

זי, די כלה, דערלאַנגט צום טיש, שטעלט אַנידער אַ טעלער פאַר'ן טאַטעשי, פאַר די מאַמעשי און פאַר איהם...

„זאָל ער מיר עסען געזונדערהייד..." און דאָס האַרץ קלאַפּט איבער זיין אַקסעל, עפּעס האָט איצט געמוזט פאַר זיין געזיכט דורכלויפען...

אין מיטען עסען זענען געקומען צוגעהן דער מחותן ר' חיים מיט דער מחותנת'טע, עס איז געקומען עוזר'ל, לייב'ל, מאָטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאַטע קרובים און בעקאַנטע. מען האָט אָבגעגעבען דעם חתן שלום עליכם, געפרעגט איהם, ווי דער הון געפעלט. דערנאָך איז געוואָרען אַ שמועס וועגען הונים. איינער האָט געזאָגט אַ שטיקעל שיר המעלות'ל, האָט דער חתן איהם אָבגעענטפערט מיט אַ זמר'ל. דאָס גאַנצע געסיל איז צוזאַמענגעלאָפען אונטער'ן פֿענסטער. דער חתן האָט פֿערמאַכט די אויגען, די האַנד אונטער די באַק אונטערגעלעגט און זיין קול האָט זיך געגאָסען, האָט זיך געלאָזט אויף אַ „שטייגעריל". אונטער'ן פענסטער ווערט אַלץ מעהר מענשען, מען שטעקט קעפּ אַריין. „גוט שבת!" „לאָה'לעס חתן" — האָבען מיידלעך זיך געסוד'עט און מיט'ן פינגער געוויזען. די טהיר האָט זיך געעפענט און פרעמדע מענשען האָבען אָנגעהויבען אַריינצוגנב'נען זיך, צוערשט מיט אַ ספק'דיג געלעכטעריל אויף די ליפּען, באַלד: הייסט עס, גלאַט אַזוי, און דערנאָך האָט מען זיך שוין געדריקט, די שטוב אָנגעשטאָפּט.

און צום טיש האָט מען ווייִן דערלאַנגט, כוס אויס, כוס איין.

באַלד איז אָנגעקומען ר' יצחק יודל'ס מיט'ן בריטען „גוט שבת'!

דער עולם האָט פאַר איהם אַ וואַרע געמאַכט. עוזר'ל האָט איהם אויפ'ן אַקסעל די האַנד אַרויפגעלעגט און הויך זיך גע„דוצ"ט. ר' יצחק יודעלס האָט נישט געוואָלט לאַנג זיצען: „דער רבי געהט קדוש מאַכען". דער עולם האָט זיך באַלד גענומען צום בענטשען. נאָכ'ן בענטשען האָט זיך דער יונגער עולם גענומען געהן צום רבי'ן, און די מחותנים, ר' יחזקאל מיט ר' חיים'ן — אין בית־המדרש אַריין, וואו

דער רבי פֿלעגט לערנען יעדען פֿרײטאָג־צו־נאַכטס מיט די שטאָדט־בעלי־בתּים די סדרה פֿון דער וואָך.

ר' יצחק יודל'ס האָט שטאַרק אָנגעהויבען בעטען, אַז ר' יחזקאל מיט ר' חיים'ן זאָלען היינט לכּבוד דעם חתן מיטגעהן צום קדוש צום רבי'ן.

די בעלי־בתּים האָבען זיך צוזערשט אַביסעל געשעמט דורכלאָזען אַ סדרה, נאָר די קינדער, און דער חתן אַליין האָבען זיך שטאַרק אָנגעהאַלטען. ר' יצחק יודעל'ס האָט געזאָגט: „מען מוז איין גע־וועהנען"...

האָבען זיך די בעלי־בתּים, אַ ביסעל מיט בושה, געלאָזט זיך נאָכשלעפּען נאָך די קינדער צום רבי'ן.

עס איז געווען דער ערשטער פֿרײטאָג־צו־נאַכטס, ווען די בעלי־בתּים האָבען זיך נישט געפֿונען אין בית־המדרש ביים רבי'ס סדרה.

ביים רבי'ן אין בית־המדרש.

איין עדה! און גאָט'ס עדה איז אינגאַנצען אַלע גלייך, סיי קינדער, סיי אַלטע, אַלע איין נשמה, איין בנין, איין גאָט ליעבט מען, אין איין בית־המדרש דאַווענט מען. און די תּפלה איז איינע, טויזענדער קולות פֿון איין האַרץ. דער עולם איז צוזאַמענגעגאָסען, אַ ים שוואַרצע שטריימלעך און שוואַרצע בערד איינער אין אַנדערן, ביים צווייטען, אין איינעם! אַלע אויגען זענען אָנגעווענדט צו דעם ווייסען האַלאַט, וועלכער דרעהט זיך אַרויף און אַראָב צווישען דעם ים שוואַרצע שטריימלעך און וועלכער מאַכט זיך אַ וועג פֿון איין עק בית־המדרש צום צווייטען. דאָס איז דער רבי. זיינע הענד זענען אין גאַרטעל פֿערפֿלאָכטען. די אויגען צום באַלקען אָנגעווענדט און דער הויכער, שכינה'דיגער שטערן איז אין איין שאַרפֿען קנייטש; איין מחשבה, איין כּונה: צו גאָט!

און גאָט איז דאָ, דאָ, צווישען דער עדה. ער האָט זיך מיט יודען אויסגעמישט. ער איז געוואָרען איין חלק אין כּלל, איין קנויטעל, איין פֿלעמעל אין דער מנורת־הכּלל. די שכינה און די כּנסת־ישראל, די כּנסת־ישראל און די שכינה. ביידע פֿערוואָגעלט אין גלות, טרעפֿען זיך צוזאַמען און דערמאָהנען זיך די כּלה־צייט. איז עס דען נישט ווי צווישען אַ חתן־כּלה, וואָס עס האָט זיך ביי זיי אַ ברוגזל געמאַכט? זיי זענען זיך צוגאַנגען אין פֿערשיעדענע

וועגען און פרעמדע לענדער, און איצט טרעפען זיי זיך אינאיינעם אין אַ פרעמדער סטאַנציע...

און דער רבי האָט געזונגען זיין ליבענס ליעד צו גאָט: שיר השירים.

נישט געזונגען האָט ער, נאָר טיעף געזאָגט, מיט כונה, יעדעס וואָרט מיט זיין טעם און זיין מיין:

...„איהר זאָלט נישט קוקען, וואָס איך בין אַזוי שוואַרצליך, וואָס די זון האָט מיך אָבגעברענט. מיין מאַמעס קינדער האָבען מיר שלעכטס געטהון, זיי האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ גערטנער־היטערין, מיין גאָרטען האָב איך נישט געהיט“.

— „זאָג מיר, דו וואָס מיין נשמה ליבט, וואו פאַשעט זי, וואו הויערט זי אין דער מיטאָג־צייט?“

— „אויב דו קענסט נישט די שענע צווישען די פרויען? געה נאָך די שעפסען־טריט און זעה דיינע ציגעלעך אַרום די געצעלטען פון די פאַסטוכער“.

— „איך בין מיר אַ בלימעל פון שרון, אַ רויז פון די טאָלען“.

— „אַזוי ווי אַ רויז צווישען די דערנער, אַזוי איז מיין געליבטע צווישען די טעכטער“.

— „אַזוי ווי אַן עפעל צווישען די וואַלד־בוימער, אַזוי איז מיין געליבטע צווישען די זיהן. אין זיין שאָטען וויל איך ליגען, זיינע פרוכטען זענען מיר זיס“...

— „מיין געליבטער איז געגליכען צו אַ הירש, אָדער צו אַ יונגען אינד. אָט שטעהט ער הינטער אונזער וואַנד, קוקט אַריין דורך דאָס פענסטער, וואַרפט אויגען דורך די שפאַלטען“...

— „ענטפערט מיין געליבטער און זאָגט צו מיר: מיין פריינדין, מיין שענע, קום מיט מיר!“

— „וואָרים איז, דער ווינטער איז שוין אַוועק, דער רעגען איז שוין פאַרביי“.

„פעלד־בלימעלעך ווייזען זיך שוין אויף דער לאָנקע, דעם פויגעל׳ס־צייט איז געקומען, און דעם קוקו׳ס קול הערט זיך שוין אין אונזער לאַנד“...

„שטעה אויף מיין פריינדין, מיין שענע און קום מיט מיר“ — — —

און דעם רבינ׳ס קול זאָגט נישט, נאָר עס בעשעמ׳ט יעדעס

וואָרט, ניט יודען צו פערשטעהן דאָס זיסקייט, די צוגעבונדענקייט, די טרײַשאַפט, וואָס עס פיהלט די כנסת־ישראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער כנסת־ישראל.

און די עדה פיהלט עס און זינגט זיך, און בויגט זיך, ווי אַ דאָרשטיגעס פעלד זאַנגען צום טריפענדיגען וואָלקען. די עדה האַפּט אַ וואָרט, און עס זינגט אין די הערצער, עס טרייסט, אַ גרוס פון דער שכינה צו דער כנסת־ישראל אין גלות.

„וואָלט איך געווען אַ פייגעלע אין וואַלד,
וואָלט איך צו דיר געפלויגען...“

און יודען נעהמען זיך צוזאַמען. און עס ווערט איין האַרץ און איין נשמה.

און דער רבי זאָגט די ווערטער מיט אַזוי פיעל ליעבע, ווי ער וואָלט אַ בריוועלע געלייענט, אַ געטרײַ בריוועלע „פון צוויי טויזענד מייל“:

„איך שלאָף, און מיין האַרץ איז וואַך. די שטימע פון מיין געליעבטען קלאַפּט אין טהיר: עפען מיר, מיין שוועסטער, מיין פריינדין, מיין טייבעלע, מיין קאָפּ איז פול געוואָרען מיט טוי, מיינע לאָקען מיט נאַכט־טראָפּען.

„כ'האָב אויסגעטהון מיין העמדעל, ווי אַזוי קען איך עס אָנטהון? כ'האָב אָבגעוואַשען מיינע פיס, ווי אַזוי קען איך זיי פערשמוצען?...

„האָט מיין געליעבטער די האַנד אויסגעשטרעקט פון שליסעללאָך, האָבען מיינע געדערים נאָך איהם געטהון ברומען.

„האָב איך מיך אויפגעהויבען צו עפענען מיין געליעבטען, און מיינע הענד טהוען מיר טריפען, און מיינע פינגער מיט מירום די קלאַמקעס שמירען.

„איך האָב אויפגעעפענט מיין געליעבטען, נאָר מיין געליעבטער איז שוין לאַנג געהאַט אַוועק. די נשמה איז איהם אויסגעגאַנגען אין זיין רעדען. האָב איך איהם געזוכט און כ'האָב איהם נישט געפונען. האָב איך איהם גערופען, האָט ער מיר נישט געענטפערט.

„האָבען מיר געטראָפען די, וואָס דרעהען זיך אין שטאָדט אַרום, האָבען זיי מיך געשלאָגען, האָבען זיי מיך געביילט, האָבען זיי מיר די קליידער אַראָבגעצויגען, די „מויערן־היטערס“ — — —

פלוצלונג האט דער רבי אויפגעהערט צו זאגען. ער האט זיך איבער'ן בית־המדרש געדרעהט, קיין ווארט נישט גערעדט, וואס אמאל מעהר די אויגען אויפגעריסען און געקוקט אויפ'ן באלקען און דער שטריך אין שטערן האט זיך איהם אלץ טיפער געשניטען, אויף חסידים איז געפאלען א ליבע אימה, וואס האט אלע אינאיינעם צוזאמענגענומען און געהאלטען.

פלוצלונג האט זיך דער רבי געגעבען א האפ אויף און מיט גרויס פרייד, ווי עס וואלט עפעס פאר איהם פלוצלונג ענטפלעקט געווארען, האט ער געגעבען א געשריי אוים:

שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון"...

און עס איז געווארען צווישען עולם, ווי עס וואלטען אריינגעפאלען טויזענדער מלאכים פון הימעל. די מלאכי־השרת האבען זיך אויסגעמישט מיט'ן עולם חסידים צום רבי'ן אויף שבת, אלטע בעקאנטע, משלנו, און מען האט זיך ביי די גארטלען אנגענומען, געפרעהט זיך איינער מיט'ן צווייטען:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!...

און דער עולם האט זיך טיפער געלאזט, איינער אין צווייטען, איינער אין אנדערן, מיט גדולה, מיט שבת־שמחה, מיט איין אחדות, מיט איין ליבשאפט:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!"

און דער רבי איז אריין צווישען עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאמענגענומען זיך ביי די הענד, און מיט גרויס גדולה, אלע אין איין קול:

„בואכם לשלום!"

פלוצלונג איז דער רבי ווייטער שטיל געווארען און געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב, די אויגען אלץ צום הימעל אנגעווענדט, ווי זיי וואלטען פון אויבען עפעס געשעפט, געפארשט. די הענד האט ער טיפער אין גארטעל פערקניפט, און איז לאנג געשטאנען, זיך נישט א ריהר געגעבען. מיט אמאל האט ער זיך ווידער געגעבען א האפ, אוועק אין א בעזונדער ווינקעל צווישען דעם ארון און דער וואנד, געגעבען א בויג איין דעם קאפ אין ווינקעל און איז געבליבען שטעהן פערטיפט אין זיך אליין, און האט עפעס וואס אין דער שטיל געזאגט... דערנאך האט ער זיך פאמעליך אנגעהויבען צו שאקלען, און עס האט זיך געגאסען אהן ווערטער א

שטיל־פליסענדיגע תפלה. פון צייט צו צייט האט ער מיט דער האנד צוגעמאכט, ווי ער וואלט עפּעס דערמיט וואס בעטעמ'ן, אויס־זינגען, אויסזאגען, און באלד איז ער ווייטער געבליבען שטיל פערטיפט.

דער עולם ארום — חוואליעס קעפּ איבער חוואליעס קעפּ, איז שטיל פערזונקען געווארען אין א מתיקות'דיג שווייגען, און א ליעבע, זיסע אימה האט אלץ ארומגענומען, און יודען האבען זיך אנגענומען ביי די הענד, און זענען דערציטערט געווארען ווארטענדיג.

נאר פלוצלונג האט זיך דער רבי אויפגעהאפּט און מיט גרויס הדרה'קייט האט ער זיך געווענדט צום עולם:

— צום קדוש!

זיין פּנים האט געלויכטען, ווי די שכינה וואלט עס בעקושט און בעהייליגט. פון זיך האט עס א ווארימקייט געשיקט און אלע, אלע צו זיך, און אין זיך אריינגענומען.

דער עולם האט א וועג געמאכט. אין דער טהיר האט זיך געוויזען א צוג ווייבער, מיט דער רבי'צין אין מיטען. פון איהר הויכען גלאנצענדיגען שטערן האט דער שטערנבאנד, בעפּוצט מיט ברילליאנטען, גאלד און פּעריל, אראבגעשיינט מיט א שבת־מלכות'דיגען גלאנץ און ארום פערשפּרייט דאס מלכות'דיגקייט און געזאגט: „גוט שבת!" די גרויסע ברילליאנטען פון די לאנגע אויהרינגליך, פון הינטער דער שבת־הויב, ווי גרויסע שבת־טראפּען, און די שנירלעך פּעריל, וואס זענען געווען פערצויגען איבער דעם הארץ אויף דעם זיידענעם קלייד, ווי פערגליווערטע, אונשולדיגע טרעהרען, האבען בעשיינט, האבען בעגלאנצט דאס מלכות'דיגקייט. איבער דעם שבת־מלכות'דיגען געזיכט איז געווען אויסגעגאסען דער יודישער שטאלץ, דער יודישער חן. ארומגערינגעלט פון די שניהר און די טעכטער איז זי צו צום טיש. די זיידענע קליידער האבען נאכגעשארכט, די ברילליאנטען און פּעריל האבען די אויגען פערבלענדט און דרך־ארץ פערשפּרייט.

דער רבי האט גענומען דעם הויכען זילבערנעם בעכער, פול אנגעגאסען מיט וויין און האט קדוש געמאכט: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאט האט געבענטשט דעם זיבענטען טאג און האט איהם געהייליגט.

און דער רבי האט איהם געהייליגט. די קדושה האט צווישען

עולם איבער די קעפּ אַרומגעשוועבט, זי איז אַרויס הויך דאָס אָפענע פענסטער אין גאָט'ס פּער'סוד'עטע וועלט אַריין, און אַליין, אַליין די גאַנצע וועלט פון וואַכעדיגען געהויבען, דערהויכט און פער־שבת'ט.

אין געסיל איז שוין פינסטער. די שטערן, טיעף איינגע־זעצט אין טיעפען בלויען הימעל, זעהען אויס ווי שבת־ליכטלעך, וואָס געהען אויס אין אַ יודיש שטוב, ווען דער עולם איז אַרום טיש אויף די מעשה־ביכלעך איינגעשלאָפען. דאָ און דאָרט האָט זיך נאָך אין אַ פענסטער געברענט אַ שבת־ליכטעל, געהאַלטען ביים אויסגעהן, און פון אָפענעם פענסטער האָט זיך נאָך געהערט אַ פערשלאָפען, אויסגעהענדיג זמירות. דעם רבינ'ס קדוש האָט זיך אויסגעשפּרייט אין אַלע פיער עקען וועלט און צווישען נאַכט, הי־מעל און ערד און איז פערשלאָפען געוואָרען פאַר מתיקות'קייט... ווייט אין דער גאַס האָבען זיך געהערט טריט פון די יודישע שומרים, וואָס האָבען ביי נאַכט דאָס שטעדטיל געהיטען, אז מען זאָל עס נישט אונטערצינדען...

פון דעם רבינ'ס אָפענע פענסטער האָט דאָס זינגען הויך, ברייט און ווייט אין דער גאַס זיך אַ וועג געמאַכט.

צוויי ווייסע בערד, צוויי ווייס־גרויע האָהר־קעפּ האָבען זיך אין דער טונקעלער נאַכט געוויזט. געוועזען זענען עס ר' יחזקאל און ר' חיים צוריק געהענדיג פון רבינ'ס קדוש.

פון דעם בית־המדרש'ס פענסטער האָט נאָך אַרויסגעדרינגט אַ קליין, פערדריכערט ליכטעל, און אַ האַלב פערשלאָפען קול פון גאַניץ פערשלאָפענע יודען האָט זיך געלאָזט הערען.

זיי זענען אַריין אין בית־המדרש.

ביים טיש העלכער איז קוים בעלויכטען שוין פון אַ אויס־געהענדיגער לאָמפּ, זיצט דער רב, אַרום בעלי בתים, פערמאַטערט פון אַ גאַנצער וואָך אַרבייט, און לערנט מיט זיי די סדרה פון דער וואָך:

— ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמור: „האָב איך מיך גע־בעטען ביי גאָט, יענער צייט, אַזוי צו זאָגען"...

א גרויס דעמפּינקייט האט געדריקט צווישען דיעם קליינעם, האלב־פערשלאפענעם עולם.

צווישען עולם האט דער הויכער בלינדער לייב שוסטער ארויסגעשטארט, און הויך אויפ'ן קול צוגעשנארכט...

די בעלי־בתים האבען זיך פער'זעמט.

VIIII

צו מארגענס.

שבת אין דערפריה. די זוהן געהט אויף אויפ'ן הימעל, און איבערן שטעדטיל ציהט זיך דער ליכטיגער טאג. אליין ווערט עס טאג, פון שטעדטיל העלפט קיינער נישט צו. די געוועלבער זע־נען פערמאכט, פערהאקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט א פויער אין גאס אן צופאהרען מיט זיין פוהר, זעהט עס קיינער נישט אן, ער שטעלט זיך אב די פערד פאשען אין „האלט שבת" אין מיטען גאס... נישט וואו און נישט ווען ווייזט זיך א יוד א בעל־הבית פאר דער טהיר, אין א פאר ריין־געוואשענע גאטקעס, און גענעצט פראנק און פריי אין דער וועלט אריין. דארט געהט א יוד, א חסיד צוריק פון מקוה און טראפענס וואסער רינען איהם פון די נאסע פאות אויף דעם פריש־געוואשענעם קאלנער פון העמד, וואס פערלעגט זיך מיט א בעזונדער בעל־הבית'ישקייט איבערן קאל־נער פון פאלטא. אין מיטען מארק ווייזט זיך פלוצלונג א הויכער, דארער יוד, מיט א לאנגע, ברייטע בארד, און עפענט א גרויס מויל אויף און ציהט אויס ווי א לאנגען שנור:

— אין שו—ל—ל א—ר—ריין!

הויבען זיך אן ווייזען יודענעס אין ווייס געפרעסטע ספאדני־צעס, לויפען צו און קלאפען אין לאדען אריין: שרה'לע, מען האט שוין גערופען! האקען זיך פרענטען אייזען, עפענען זיך לאדען, און עס ווייזען זיך ווייסע שלאף־מיצען פון די אויסגעעפענטע פענ־סטער. קוקען צום ע—אדט'ס זייגער, וואס איז אויפ'ן טהורעם פון שפיץ ראט־הויז: ווי שפעט איז?

הויבען זיך אן צו ווייזען אויסגעפוצטע ווייבער. יודישע קינ־דער ליעבען זיך צו סטראיען פון איין שבת צום צווייטען; און אלעם

שׁעהנסטען וואָס אַ יודענע האָט, ־וועט זי זיך אין דעם אויסצירען
צו ווייזען זיך אין גאָטס הויז. דעמאָלסט פלעגען זיין די ברייט־
ווידענע קליידער, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען פון אויבען שמאָל
און ענגען וואָס ברייטער אַראָב געגאַנגען, אַזוי, אַז די יודענע האָט
אויסגעזעהען, אַז זי וואָהנט אין דער קלייד מיט אַ האַלב טוץ קינ־
דערלאַך. מען פלעגט זיך ליעב האָבען צו סטרויען אין קאָרענ־
קעס, ירושות פלעגט מען זיך איבערלאָזען פון מאַמע צו טאָכ־
טער, רעכטע קאַלישער קאָראָנקעס. יעדעס קאַפּטאַנדעל איז אַרום
די אַרבעל און ביים האַלז־מויל געוועזען בעהאַפטען מיט ברייטע, ווי־
דענע קאָראָנקאָווע פּריזקעס. און אויפ'ן קאָפּ, אַ האַלב אַזאַ מין קאַ־
פּעלושעל, צוויי בלימלעך אויפגעצויגען אויף צוויי דראָטען, אויפ־
געפוצט אויף דער הויך, און אַרומגעהילט מיט אַ טערקישען טוך,
וואָס מען פלעגט זיי רופען „שול טיכער“. יונגע ווייבליך פון דער
היינטיגער וועלט פלעגען טראָגען קראַגענדלעך אויף די העלזער מיט
לאַנגע צוויי שפּיצען און פערבינדען מיט אַ לייפּציגער זיידען שאַ־
לעכעל, און די צוויי אויסגעהאַפטענע שפּיצען פון שאַלעכעל זענען
געווען פערשלייפט אין אַ ברייטען שלייף איבער'ן האַרץ. דאָס
פלעגט זעהר פּאַסען און פערשיידלען דאָס ווייבליכע געשלעכט.
און אויף דעם גלאַטען שייטעל אַזאַ מין קאַפּעלוש פון שוואַרצע
קאָראָנקעס מיט אַ לאַנגע, שוואַרצע פעדער, וועלכע איז געווען פער־
בונדען מיט זיידענע צוויי בענדער איבער'ן האַלז. מיידלעך, אָנגע־
טהון שוין אין די שבת'דיגע אָבגעגלאַנצטע קאַמאַשלעך, איינגעווי־
קעלט אין פערשוילען, אין די ווייסע אונטער־קליידער, שטעהען אין
די טהירען, אין די פענסטער איבער דער גאַנצער גאַס און מען
קוקט נאָך. די אויסגעפוצטע פיהלען, אַז זיי געהען אויפ'ן פּאַראַד,
געהען זיי פּאַמעלאַך, מיט אַ „מינעלע“ און „הנ'דעל“, ווייסען, אַז
הונדערטע אויגען קוקען יעצט אויף זיי, בעטראַכטען אַלע זייערע
מינעס, יעדע בעוועגונג, און אַלץ, וואָס איז אויף זיי ווערט אָב־
געאויגען און אָבגעמאָסטען אין הונדערטע מיילער.... די יונג־
לאַך פאַראויס, טראָגענדיג דער מאַמע, אָדער דער מוהמע דעם
סדור'ל מיט דער תחינה, פערבונדען אין אַ נאָז־טיכעל. עס האָבען
זיך גלאָט יודען, בעלי־בתים, אין שבת'דיגע קאַפּאָטעס, אין ריינע
שטיוועל, מיט די קעלנער פון די געוואַשענע העמדער. טייל אין טלית
אָנגעטהון, נאָך טייל האָבען די יונגלאַך די טליתים מיט די חומשים.

נאָכגעטראָגען. עס האָבען זיך געלאָזט חסידים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס און שטריימלעך און ווייסע געפּרעסטע קראַגענדלאַך מיט זיידענע שניפּסלעך (וועלכעס האָט צו־ווייסען געגעבען פון בעל־הבית׳ישקייט אין דער־היים) טייל אין מקוה, טייל פון דער מקוה. די גאַס איז וואָס אַמאָל בעלעבטער געוואָרען, היימישער און שבת׳דיגער, די זון האָט זיך ליכטיג צוגאָסען איבער׳ן הימעל, אַ פרישע, אַ ליכטיגע, אַ נייע אָנגעקומען אויף שבת. און זי האָט בעגאָסען מיט ליכט איין רייהע הייזער, און די צווייטע זייט איז אין שאָטען געלעגען. און אויף די בלעטער פון די בליהענדע בוימער פאַר דער טהיר האָט זיך נאָך דער נאַכט־טוי אויפגעהאַלטען.

נאָר די שול איז נעבאַך געשטאַנען וויסט, אַ חורבן, און אַרומגעצוימט מיט ברעטער, אַ קבר פון אַ שול.... און די איינציגע וואַנד, וואָס איז נאָך שטעהן געבליבען נאָך דער שרפה — אַ „כותל מערבי“, אַ מצבה אויף אַ שול. — און יודען געהען דורך, קרעכצען און געהען דאַווענען אין בית המדרש אַריין.

אין בית־המדרש האָט מען שוין געדאַווענט. דער שול־חזן האָט זיך אָנגעגרייט נייע „שטיקלאַך“ פאַר׳ן עולם, וואָס קומט צום רבי׳ן. דער חזן אַרום די משוררים, די יונגלאַך, די קוויטשערלאַך, וואָס אַ גאַנץ יאָהר טהוען זיי זיך אין די גאַסען אַרומוואַלגערען, קיינער קוקט נישט אויף זיי, הייַנט מיט איין מאָל זענען זיי גרויס געוואָרען, מאַכען פרעהלאַך, מאַכען וויינען דעם עולם, און טראָגען זייער געבעט אין הימעל אַריין... ביי דער טהיר שטעהען די „מבינים“, דער הענטשקע־מאַכער מיט׳ן געשווירען בערדעל און חברה, און „קריטיקירען“, דרעהען מיט די נעז פון צייט צו צייט, טאָפּען מיט די פיס, פערהאַלטען זיך די זויגען, און מיט אַמאָל גיבען זיי אַ פערדריי דעם קאָפּ, האָרכען זיך איין: אָט... אָט!... ר׳ יחזקאל מיט׳ן חתן זענען געקומען אַ ביסעל שפּעטליך, נאָר עס פּאַסט אַזוי פאַר אַ חתן, פאַר אַ חסיד. מען האָט איהם מכבד געווען מיט מפטיר, ווייבער האָבען פון דער ווייבערשער שול אַראָבגעקוקט און צוזיינגעהאָרכט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם „מפטיר“.

נאָכ׳ן דאַווענען האָט ר׳ יחזקאל אַהיימגעבעטען דעם עולם אויף „קדוש“. אַלע בעלי־הבתים האָט מלכה׳לע פערהאַלטען אין אַ צווייטער שטוב זאָלען איבערוואַרטען די פיש ביז חסידים וועלען קומען. איז געקומען עוזר׳ל מיט ר׳ יצחק יודעל׳ס און מיט זייערע מענשען,

מען האט אנגעהויבען צו האפען, אז רייסען, נישט געוואוסט נישט ווען נישט וואו, אוועקגעשטופּט די בעלי־הבתים (די אנגעהארעוועטע יודען זענען איינציגווייז אנטרינען געווארען...) הסידים האבען א גרויס געדרודער געמאכט, אלע אין איינעם, יונג און אלט, געשטופּט, געשטויסען זיך, אויסציהענדיג די הענד געהאפּט וואס מען האט דערלאנגט צום טיש. מלכּה׳לע האט נאר געקוואלען פון נחת: אין איהר שטוב הסידים, למדנים, ווי עס לעבט, ר׳ יהוקאל איז אליין אויך א שטיק הסיד געווארען. הסידים האבען איהם געהאפּט אין קאן אריין, געקלאפּט איהם אין די פּלייצעס. מען האט אנגעהויבען צו זינגען, עס איז פרעהליך געווארען. מלכּה׳לע האט געטיילט פיש, דער עולם האט זיך געזעצט צום טיש, פון די גאנצע שטאדט האט מען אנגעהויבען צו ברענגען כּאר׳ן התן „קוגעל״: „די מאמע שיקט קאהל פאר׳ן התן״ — האבען די מיידלעך געזאגט, אריינברענגענדיג עפּעס אין א טעלער, פערשטעלט מיט א צווייטען און מיט א סערוועטעל ארומגעהילט.

— א שענעם דאנק, זאג די מאמע, אז אם ירצה השם, אז דיין התן וועט זיצען ביים טיש וועט מען מיט פלאשען ווין אבשיקען — האט געקלונגען די אנטווארט פון דער בעל־הבית׳טע.

דער טיש איז געווארען פערשטעלט מיט פערשיעדענע קוגלען, און לויט די קוגלען האט מען דערקענט די בעל־הבית׳טע פון דעם קוגעל. „א בעל־הבית׳ישער לאקשען־קוגעל״ — פון אנ׳אלטען בעל־הבית, וואס פיהרט זיך אויפ׳ן אלטען שטייגער. „א געלייגטען קוגעל״ מיט א סך ראזשענקעס און געפילעכטס — פון א הייניטוועלטיגער „מאדאם״, א האלבער שטראדעל שוין. „א טרוקען־מעהליגער קוגעל״, גוט דורכגעפרעגעלט אין שמאלץ, מיט ווינציג ראזשענקעס, נאר א סך פעפער — פון א הסידישען טיש קומט ער אראב...

אין דער גאס איז לעבעדיג, פרעהליך, דער עולם זיצט נאך ביי די טישען, פון טייל פענסטער הערט זיך דער יום־מנוחה — טייל בעלי־בתים זענען איינגעשלאפען אויף די סדורים, ביים בענשען, דער יונגער עולם, אדער די הדר־יונגלעך גנב׳ענען זיך אוועק פון טיש, לויפען ארויס פאר׳ן בענשען אויף דער גאס ארויס,

אַרויף אויף דעם באַרג, וואָס איז הינטער דער שטאָדט, שפּאַציערען מיט מיידלעך...

און דער שבת איז אויפ׳ן באַרג, דאָס שטעדטעל שלאָפט זיך געשמאַק, אונטער דער מאַמעס פאַרטוך — די מנוחה פון שבת. און הדרי־יונגלעך האָבען זיך אויף דעם באַרג פערקליבען, אויף דעם שפּיץ באַרג שטעהען יונגען און קוקען דורך די פויסטען אויפ׳ן שטעדטעל, מרגלים הייסט עס „שפּירען אויס" דאָס „אָרט" מיט שפּאַקטיסען, באַרג־אַראָב גליטשען זיך יודישע קינדער איינס נאָכ׳ן אַנדערן, איינס נאָכ׳ן אַנדערן, און צורייבען די שבת׳דיגע קאַפּאָטעלעך מיט די שבת׳דיגע שטיוועל. ווייבער געהען שפּאַציערען אויפ׳ן וועג, פאַר׳ן באַרג, און שטעלען זיך אָב, שרייען אויף דעם באַרג אַרויף: גזלנים, די שבת׳דיגע קאַפּאָטע! חיים, געהסט אַראָב, די געהסט? חברה הערען נישט און גליטשען זיך ווייטער איינס נאָכ׳ן אַנדערן באַרג אַראָב. באַלד שרייט אַ יונגעל: דער רבי געהט, דער רבי! און חברה מאַכען פּליטה, ווייט אַוועק...

און דאָרט ווייט, אונטער׳ן באַרג, ציהט זיך דער וועג אַוועק, אָט ווייזט זיך דאָס וואַסער׳ל, וואָס טיילט דאָס שטעדטעל דורך, דאָרט איז די וואַסער־מיהל, דאָס ראָד קלאַפּט אין וואַסער, אין עס פּאַטשט פון דערווייטען, און דאָרט, נאָך דער וואַסער־מיהל, געהען בית־המדרש־בחורים ווייט אויפ׳ן וועג שפּאַציערען...

נאָכ׳ן טיש ביי ר׳ יחזקאל׳ן. ר׳ יחזקאל, ווי דער דרך פון אַ בעל־הבית אום שבת, איז אַרונטערגעקראָכען אונטער דער דעק, מלכה׳לע האָט אויך דאָס זעלבע געטהון.

לאה׳לע, אָנגעטהון אין אַ שבת׳דיג קליידעל און אַ ווייס שערצעל, איז אַריין אין סאַלאָן און, ווי אַ היינט־וועלטיגע כלה, האָט זי זיך ביי׳ם פענסטער אַנידערגעזעצט, לעזען אַ מעשה־ביכעל. „ער" האָט זיך איבערן סאַלאָן געדרעהט אַהין און צוריק, שוין אַביסעל מעהר דרייסטער, צוגעוואוינטער. מען האָט זיך געפיהלט „אונזער", האָטש מען האָט נאָך קיין רעכט וואָרט צווישען זיך נישט געהאַט גערעדט. זי האָט ווייטער געלעזען, און זיין „אַנוועזענהייט" האָט שוין נישט געשטערט, נישט געשעהמט; מען האָט זיי דאָך פאַר חתן־כלה געמאַכט. זי האָט גאָר נישט גערעדט, נאָר געפרעהט זיך, איניווענינ עפּעס געפרעהט אין האַר־

צען: עס איז איהר, פאַר איהר אַ חתנ'דעל. און זי האָט אין האַרץ זײַנע טריט געצעהלט. זיי האָבען ס'מאָל נישט געקוקט אויף זיך, טייל מאָל האָבען זיי פון זיך די אויגען נישט אַראָבגענומען, מען טאָר דען נישט? נאָר רעדען האָבען זיי נישט געהאַט וואָס צו רעדען, זענען זיי שווייַגענדיגערהייט אין שטוב געווען.

— וויל אַברהם'לע אֶפשר זאָדע־וואַסער טרינקען? — האָט זי איהם פלוצלונג אַ פרעג געטהון, שוין דרייסטער אַביסעל.

— אַ שענעם דאַנק, — האָט ער איהר אָבגעענטפערט. און איהר קול האָט פאַר איהר אָבגעקלונגען, פאַר איהר, זי איז דאָך שוין מיט איהם אַ שטיקעל משפחה, וואָס, ניין?

האָט זי איהם אַ גלאָז זאָדע־וואַסער דערלאַנגט, פאַר איהם אַנידערגעשטעלט, נעהענטער צוגערוקט, האָט ער דאָס גלאָז אין דער האַנד גענומען, און האָט הויך אַ ברכה געמאַכט. האָט זי געפיהלט, ווי די ברכה געהער זיך שוין מיט איהר אָן, האָט זי אין דער שטיל „אָמן" אָבגעענטפערט. איז איהר עפּעס אַזוי גוט געווען, ווי זי וואָלט בשותפות מיט איהם די ברכה געמאַכט...

זענען זיי ווייטער שטיל געוואָרען. ער האָט זיך ווייטער אין דער שטוב גערדרעהט אַהין און צוריק. ער האָט איהר געוואָלט דער־צעהלען די מעשה פון לאָוויטשער בחור, פון זייער בית־המדרש, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז זי איז אַ מיידעל, פון וואַנען ווייסט זי פון אַזעלכע זאַכען? האָט זי איהם געוואָלט דערצעהלען פון איהרע חבר'טעס — איז ער אַ יונגעל. האָבען זיי גאָר נישט געהאַט וואָס צווישען זיך צו רעדען. זענען זיי ביידע שטיל געשוויגען, נאָר געפיהלט, אַז עס איז זיי גוט אין איינעם, עפּעס זענען זיי זיך ביידע חתן־כלה, און ווייטער — פטור...

און פון דרויסען האָט די שבת־זונן דורכ'ן אָפענעם פענסטער אַרייַנגעשייַנט, אַרויפגעגאָסען ליכט אויפ'ן שויבען־שענקעל און האָט בעלויכטען די זילבערנע לייַכטער מיט די גלעזער. פון אָפענעם פענ־סטער, פון וואַנען דער פולער בוים בלעטער שאָקעלט זיך אַרייַן, האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער, דאָס אַרומלאָבעסען פון די יונ־גען, וועלכע זיצען אויף דער באַנק פאַר זייערע פענסטער, און דאָ, און דאָרט שפּאַצירען אויסגעפוצטע מיידלעך אין דער גאַס און וואַרפען אַרייַן אויגען אין פענסטער און ווילען האַפען אַ בליק אויף לאַה'לעס חתן.

פּלוצים קומט אָן אַנ׳אָנקומעניש״, אַ געלויפֿיג געשריי הילכט פֿון דערווייטען; אין דער גאַס ווערט אַ געלויף, מען האַפּט זיך פֿון די בענק אויף, און מען לויפֿט ערגעץ־וואו אין געסעל אַראָב. פֿון די אַרויסגעגייגטע לײַלעכער, וואָס הענגען איבער די פֿענסטער, ווײַזען זיך שלאָף־מיצען; אויף שוועל און טהירען ווײַזען זיך ווײַסע ספּאָדניצעס, קעפּ אין טיכער פֿערהילטע, און מען קוקט... און דאָס געלויפֿעניש, שוואַרצע קעפּ, ווײַסע האַלקעס, קינדער, יונגלעך, מיידלעך, איינער נאָכ׳ן צווייטען — קומען אָן נעהענטער אין געסעל אַרײַן. צוהיצטע יונגלעך, פֿון די פּנים׳לעך גיסען זיך אַנגסען שווייס, קומען אָן פֿאָראויס צו לויפֿען פֿון געלויפֿעניש, שרײַענדיג הויך: „געהאַפּט, געוואַלד, מען האָט זיי געהאַפּט!״ די „לְוָיָה״ קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטען דער קעפּיגער מאַסע יודען און ווײַבער פֿיהרט מען ר׳ יחזקאל׳ס פֿערדס־יונג — נטע׳ן, אוי! דאָס זעלגעריִשע היטעל אַרונטערגעריסען! אויסגעריסענע האָר, רויטע, אויסגעריסענע אויערען, און ווער עס האָט אַ האַנד און אַ פּוס, פּאַטשט, קלאַפּט, צופּט. און ער האָט זיך אָבגעגעבען אַ קרבן, תּמ׳עוואַטע, ווי ער וואָלט אַליין נישט פֿערשטאַנען, וואָס דאָס איז. פֿון דער צווייטער זײַט — יענטע׳לען, מלכּה׳לעס דינסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסען, די האָר צופּלאָשעט, דער קאַפּטאַן צוריסען, זי בעהאַלט דאָס רויטע פּנים צווישען די רויטע, גראָבע הענד. אַ יודינע געהט נאָך איהר און קלאַפּט איהר נאָכאַנאַנד מיט די פֿויסטען אין קאָפּ אַרײַן: „נחת האָב איך דערלעבט פֿון דיר, נחת!״ און מען פֿיהרט דאָס פּאָר־פֿאָלק פֿאַר ר׳ יחזקאל׳ס פֿענסטער. און די גאַנצע גאַס אין איין קול: „געהאַפּט, געוואַלד, געהאַפּט!...״ ר׳ יחזקאל האַפּט זיך אויף אין דעם שלאָף־ראָק מיט די לאַצען און געהט אַרויס: פּאַטשען!...

— געוואַלד, אַנ׳עבֿרה!

אונזער „חָתָן״ „כַּלָּה״ האָבען זיך פֿאַר בושה בעהאַלטען, וואו דער פֿעפֿער וואַקסט...

דאָס געסעל נאָכ׳ן מיטאָג האָט געלערענט. פֿון יעדען פֿענסטער זענען אַנדערע קולות אָנגעקומען צושוימען. ר׳ יחזקאל, ווי אַ יוד אַ בעל־הבית, האָט זיך פּשוט אַנידערגעזעצט, ווי זײַן שטייגער, צו ערשט די סדרה אָבגעלייענט, דערנאָך האָבען זיך אָנ־

געהויבען די איינינקלעך צו שיטען, ר' יחזקאל האט פערהערט די סדרה, די באבע האט געטיילט שבת־אויבס, א בארנע מיט אנ'עפעל און א האנד אנגרעס, און האט געקוואלען פון נחת.

דער חתן איז געזעסען און געלערענט פון דער צווייטער זייט טיש, הויך, אויפ'ן קול, אין דער לאנגער גמרא, גערעדט צו זיך, געקריגט זיך מיט זיך, און זיך אליין איבערגעבעטען. באלד האט ער זיך גענעבען א לאז אוועק, און ערגעץ־וואו פערבלאנדושעט געווארען, און וואס אמאל זיך טיעפער און טיעפער פערטיעפט. ר' יחזקאל איז פערשעהמט געווארען מיט זיין ארים חומש פאר דער גרויסער גמרא, פאר דער הייליגער גמרא... אין זיין שטוב, אונטער זיין ארימען באלקען קריגען זיך ארום אזעלכע גרויסע תנאים „אביי און רבא", ווי שען איז דאס, ווי גוט איז דאס!

פאר דער טהיר זענען געזעסען אויף די שטוהלען מלכה'לע מיט דער מחותנת'טע, די שנור און די טאכטער, אין זיידענס, אין סאמעטען, אין די גאלדענע קייטען, און האבען זיך אין די גאס צוגעקוקט צו די שפאצירענדע.

און די זונן ציהט זיך פאוואלע מיט רוהיגע, שבת'דיגע טריט ארונטער אונטער'ן שטעדטעל. יודען געהען אהיים שלש־סעודות עסען, געהען צוזאמען און שמועסען צווישען זיך. עס געהען די ווייבער שבת'דיג אנגעטהון מיט קינדערלעך, קינדערלעך און קינדערלעך אהן עין־הרע... וואס רייסען די מאמעס ביי די פארטיכער: „שבת־אויבס!" „שבת־אויבס!" די ווייבער מאכען זיך נישט הערען (שפאצירענדיג רוהיג), און פון אפענעם פענסטער קלינגט ארויס דעם חתן'ס קול און מאכט זיך ברייט זיין וועג, און פערשבת'ט דאס געסעל; די דורכגעהענדע שטעלען זיך אב אויף א ווילע: דער חתן לערנט! דער חתן לערנט!

ל'אה'לע האט זיך אין דער שטיל מיט איהר גאלדענע קייט געשפיעלט: איהר חתן לערנט, א י ה ר ח ת ן...

ס'איז שוין פינסטער געווארען. דא און דארט האט שוין פון די פינסטערע פענסטערלעך ליכטלעך אנגעהויבען ארויסצודרינגען און בעלויכטען דאס פינסטערניש וואס איז אין שטוב. פון גאניץ וויט קומט אין געסעל אנצושווימען א פערגעסענער ניגון, זינגענדיג ביי'ם רבי'נס טיש צו „שלש־סעודות", און שווימט דורך דאס געסעל אין אנ'אנדערע וועלט אריין. א בענקעניש פון בעהאל־

טענע פעלדער האט געטוליעט דאס געסעל. געװעלבלעך האבען זיך געעפענט, און נישט װאו און נישט װען איז א יודינע אין א טוך אײנגעהילט דורך דער גאס דורכגעלאפען מיט א שטיל געװײן: „געװאלד, מײן מאן איז מיר אװעקגעפאלען!“ טײל זענען געלאפען אין דער אפטהײק ארײן נאך זאדע־װאסער, טײל צו׳ם רופא נאך דער װארים־פלאש, און דאס „װײבערישע יודעל“ איז פון שטוב צו שטוב ארומגעלאפען מיט׳ן שמעק־פלעשעלע...

א שרעק איז דורכ׳ן שטעדטעל דורכגעלאפען, װי דער מלאך־המות װאלט מיט זײנע פליגעל אין אויער געפאכעט, מען האט עס מורא געהאט מיט׳ן מויל איבערצוחזר׳ען. אין הארץ האט עס געשניטען.

— די הא־ל — —

און די לבנה האט זיך געמאכט א װעג צװישען די טונקעלע װאלקען און איז ארויסגעשװאומען אזוי גוט, הערצליך, אזוי „גוט־װאכענדיג“...

דא און דארט זענען קופקעלעך יודען געשטאנען און האבען די לבנה מחדש געװען...

און ערגעץ־װאו װײט האבען די זשאבעס אין װאסער געקװיטשעט, אבער װער װײסט זײ דארט, װאס דאס זענען פאר א לײט?...

IX.

ראש חודש אלול.

דערװײל זענען אנגעקומען די אלול טעג אין שטעדטיל ארײן. געברענגט האט זײ צו פיהרען דער װאלען יוד, װאס װײזט זיך יעדעס יאהר אין „די טעג“ אין שטעדטיל...

אײן גאט װײסט, פון װאנען ער איז אנגעקומען און װער ער איז. דער ערשטער װינטער־שליח איז ער געװען... אין „די טעג“, װען די בעל־הבית׳טעס זיצען פאר דער טהיר נאכ׳ן אנבײסען און טײלען די קינדער צװײערס אין חדר ארײן, די זון בעהאלט נאך דאס

געסיל, אָבער זי האַרימט עס שוין נישט — בּעוויזט ער זיך פּלוצלונג דער „וואָלען־יוד“. ער האָט געמוזט אָנקומען פון ערגעץ־וואו וויַט, וואו עס מוז איצט ווינטער זיַין, וואָרום ער טראָגט טיעפע קאַלאָשען, מיט קלעמבּען וואָל אונטערן אָרעם, וואָלענע זאָקען צו שטריקען. אַ קליינער, אַ דאַרער איז ער, און טראָגט אין די גרעסטע היצען אַ דיקען וואָלענעם שאַל אויפ׳ן האַלז, אַ זכר פון ווינטער, אַ יוד מיט אַ סוד, וואָס דער ווינטער, דאַכט זיך, האָט איהם אין שטעטדטיל געשיקט, — אָנזאָגען עפּעס. און דערזעהט מען איהם פּלוצלונג אין שטעטדטיל, גיט עס אַ קלאַפּ אין האַרצען, און עס ערוועקט זיך אַ הרהור תשובה....

דער ערשטער ווינטער־פויגעל.

און נאָך איהם האָבען זיך אין שטעטדטיל אָנגעהויבּען צו וויַזען אַזעלכע מיני אורחים, וואָס מען האָט זיי אַ גאַנץ יאָהר נישט געזעהען, אורחים מיט זשיוונע היט, מיט לאַצען און קאַפּעטעס, געשניטען מיט אַ שניט פון אַ פרעמד לאַנד. אורחים מיט פּעקליך ציצות, מיט פערשידענע קמעות, און קינדערשע ביינדלעך, וואָס האָבען צו ויסען געגעבען, אַז ערגעץ וויַט־וויַט איז פאַרהאַן אַ וועלט, זענען פאַרהאַן יודען... און דער וועג מיט די טאָפּאָלען פיהרט אַריַין פיהרט אַרויס, אונזער שטאָדט אין דער וועלט אַריַין און פון דער וועלט אַרויס... אורחים אין ביַידלעך מיט „בלינדע יתומות“, מיט יודען אויף קלעצלעך, מיט וויסטע ניגונות; יודען אָרענטליכע מיט שענע בּערד; נשרפים מיט כתבים אין די הענד. עס זענען אָנגעקומען גרים אין שטעטדטיל, יודען מיט גוי׳שקע פּנימער, אָבער גוים מיט יודישע סדורים׳לעך; האָבען דערצעהלט פון זייערע טאַטעס, אַז זיי זענען גראַפען און געניעראַלען, און זיי האָבען ליעב געקראָגען די יודישע אמונה, צוליעב איהר אַלעס אַוועקגעוואָרפען, און האָבען זיך גרויסער הייד געלאָזט מל זיַין. יודען האָבען עפּעס אין האַרץ פאַר זיי מורא געהאַט: יודען און דאָך נישט קיין יודען...

אין בית־המדרש־געסיל איז היימליך געווען; מוכר־ספרים׳ניקעס מיט ביַידלעך זענען אָנגעקומען צופאָהרען, מיט פערשידענע ספרים, תחנות׳לעך און סדורים׳לעך, וואָס שמעקען פון וואַרשוי, פון בּערדיטשעוו און פון „רייַסען“ אויך. די הדר־יונגלעך האָבען פון די פערדס עקען געריסען האָהר, געפייניגט די פערדלעך און אויפ׳ן וועג אַרויס־געפיהרט צו רייַטען אויף זיי. די מוכר־ספרים׳ניקעס האָבען אין בית־

המדרש געוואוינט, הינטער'ן קאַסטען שמות, און טיי זיך געקאָכט ווען יודען דאַווענען. זיי האָבען אויף לאַנגע טישען די ספרים פערשפרייט, יונגלעך האָבען פון די מאַמעס טאַשען געריסען אויף סדורימ'לעך, אויף ספרימ'לעך, און וועלכע יודישע מאַמע וועט דעם ביסען פון מויל נישט אָבשפּאָרען און איהר יונגעל אויף אַ ספר'ל, אויף אַ סדור'ל אַ פּאָר גראָשען נישט געבען?...

זענען אָנגעקומען אין שטעדטיל אַריין פערשידענע קראַנקע צום רבי'ן צופאָהרען: אַ יוד מיט אַ דבוק, וואָס קרעהט פון איהם אַ האָהן אַרויס; אַ ווייבעל מיט אַ בויך־קוויטשער; פערשידענע יודען מיט פערשידענע חלאים, יעדער מיט אַנ'אַנדער פעקעל; און פלוצלונג — נאָר איינער, אַ דין־תורה האָבען מיט אַ געשטאָרבענעם, וואָס לאָזט איהם נישט ביי נאַכט רוהען, און קומט איהם רופען צום בית־דין של מעלה; דאָס גאַנצע שטעדטיל קומט זיך צוזאַמענצולויפען, הער־רען דעם טויטען רעדען פון הינטער דעם פאָרהאַנג.

און אויף די אורחים ליגט עפּעס אַ שטויב פערשפּרייט, אַ שטויב פול מיט בעהאַלטענע סודות, דער שטויב, וואָס ליעגט איבער אַלטע, היילינע ספרים, און עס דאַכט זיך, אַז עס איז ערגעץ וואו פאַרהאַן אַ יודישע וועלט, אַ יודיש לעבען, אַ גרויסער יודישער בית־המדרש און דאָס גאַנצע יודישע פאָלק לעבט אין אַ גרויסען קאַסטען שמות, בעדויכט מיט היילינען שטויב, און אויף דעם ליעגט אויס־געגאָסען דאָס יודישע חנ'דעל — דאָס יודישע היימליכקייט, בענקעניש...

אַ שעהנער, העללער טאָג. די ווייבער זיצען אַרום די שוועלען פאַר ווייסע טהירען און שטריקען זאָקען און מאַטלען גלאָט אַזוי אין דער וועלט אַריין. פון ערגעץ וואו אַ הויף שווימט אין מאַרק אַרויס דאָס קול פון קליינע קינדערלעך, וואָס זיצען אין חדר און לערנען די היי־ליגע תורה, און אַ יעדענע דערמאָנט זיך וואָס אין דער תחינה שטעהט געשריבען: „אין זכות פון די קליינע, אונשולדיגע קינדערלעך, וואָס האָבען געטהון די העלזלעך אויסשטרעקען..." די זון זעהט מען שוין נישט אַזוי אין הימעל אָן ווי אויף דער ערד, די שטראַהלען בלאָנדזען אין מאַרק אַרום לאַנגווייליג, ווי אונגעבעטענע געסט — און פלוצלונג דערהערט זיך אַ שופר בלאָזען. דאָס קול ציטערט אין דער לופט פון שטעדטיל און פערציטערט קליין און גרויס.

זענען די ווייבער פאר די שוועלען פון זייערע הייזער געזעסען; און דארט איינע האט זיך איהר וויס שלייפעל, איהר ראש־חודש־אלול־בלימעל אויפגעציערט, זענען פוהרען פאר די טהירען אנגעקומען צופאהרען, און וויטע מוהמעס, וויטע שוועסטער־קינדער, וואס זענען ערגעץ אין דער פרעמד, זענען אנגעקומען מיט זייערע טיכער און שערעמעס אויף קבר־אבות, אויפצוזוכען זייערע טויטע טאטעס, זייערע טויטע מאמעס, אויפ'ן אלטען בית־הקברות.

און דאס בית־הקברות ליעגט אויסגעשפרייט א גאנץ יאהר אויפ'ן בארג, בעהאלטען איז יעדע מצבה הינטער איהר בוים. א נשמה הינטער א בוים, — און אלע קוקען זיי אין שטעדטיל ארונטער. יעדער רב פון זיין דור אין די סביבה פון זיינע בעלי־בתים פון זיין צייט אויף אנ'אנדערן פונקט פון „גוטען ארט". קים, לאז מען צעהלען די דורות, די טאטעס פון שטעדטיל! טייל נעמען פון די געשטארבענע הערען זיך נאך צווישען די לעבעדיגע. ווער עס האט זיין נאמען איבערגעלאזט אויף שטיינער און העלצער, ווער אויף א געסיל און ווער אויף א הויף: „ר' יוחנן'ס", „ר' משה'ס הויף", און ניי־קאזמער בויט זיך אויף נייע הייזער און עס שטעהען אויף נייע בעלי־בתים... שטיל איז אויפ'ן בית־עולם. פון ערגעץ הינטער א מצבה, וואס איז פערווארפען הינטערן פלויט מיאנטשעט א ביזע קאץ ארויס, פון ערגעץ וואו שיקט א משוגע'נער הונד זיינע שטאהלקאצענע אויגען אהער. דער שטאדט־בכור מיט זיין הארעם ציגען בעלעקען די מצבות, און א שטילער, ביזער ווינד קלאפט די צווייגען פון די בוימער. דארט און דא זענען לעבעדיגע פערבארגען צווישען די מצבות און א שטיל געוויין געהט אויף פון צווישען דעם הויכען, ווילדען גראז, וועלכער פערשרפייט זיין בית־הקברות־געשמאק און מען ווייסט נישט, צי דאס געוויין קומט פון די טויטע אדער פון די לעבעדיגע... דארט פיהרט אסתר־חנה — די בית־הקברות־יודענע, די עלטעסטע פון דער שטאדט — א ווייבעל, און ווייזט אן איהר, וואו איהר פאטערס ביינער רוהען. און דעם חזנ'ס „קוויטשערליך", צווישען איין „אל־מלא־רחמים" און דעם צווייטען, קלאפען אב פון די הויכע בוימער די קליינע עפעלעך, דאס וואס קעהר זיך פון קהל אן צו זיי...

און דענסטמאָל איז אָנגעקומען דער אֶרץ־ישׂראל־יוד נאָך דעם אֶרץ־ישׂראל־געלד, וואָס איז געווען אין די פּושקעס, וואָס האָבען געהאַנגען אויף די טהירען ביי די מזוזות אין יעדען יודישען הויז, און וואוהין יעדע מאַמע האָט צו ליכט־צינדען אַריינגעלעגט „ליכט־געלד".

ווי אַ שאָטען איז ער אָנגעקומען. אַ הויכער, דאַרער יוד מיט אַ בלייך יום־כּפּור'דיג פּנים, און וואָס אין זיין הויכען, געקנייטשטען שטערן איז געווען אַ טיעפער סוד אויסגעגאָסען. דער סוד, פאַר וואָס מיר זענען אַזוי לאַנג אין גלות... דער סוד ווען משיח וועט קומען... אַ יוד פון יענע יודען, וואָס מיר גלויבען, אַז זיי זענען ערגעץ־וואו דאָ, נאָר מיר ווייסען נישט וואו; אַ יוד פון יענע יודען, וואָס דערזעהענדיג זיי, דערמאָהנען מיר זיך אָן עפּעס... אַ פערבאָרגען געטריישאַפט וועהט אין אונזערע הערצער, און מיר פיהלען זיך, אַז מיר געהערען צו וועמען...

אַן'אֶרץ־ישׂראל־יוד אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט מיט לאַנגע שוואַרצע פּאות. ער זיצט אין בית־המדרש, אין אַ בעהאַלטען ווינקעלע, אַרום איהם האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען אַ פּאָר אַלטע יודען, ר' משה דוד „שמות־יוד", וואָס האָט אויף זיך גענומען די מצוה די שמות אויפ'ן „גוטען־אָרט" מקבר צו זיין. ר' ישעיה וואָלף, ר' נטע, די וואָס זיצען אויף דער עלטער אין בית־המדרש; אַלטע בעלי־בתים פון דער חברה תהילים, משה רבינו'ס לייב־גוואַרדיע און דוד המלך'ס גוטע פריינד. זיי האָבען שוין לאַנג אין דער־היים תכריכים אָנגעגרייט, מיט זעקלעך אֶרץ־ישׂראל־ערד. און די אַלטע יודען האָרכען אויס וואָס דער אֶרץ־ישׂראל יוד דערצעהלט פון דער אַלטער מאַמען.

יודען קוקען אויף איהם. אין די קנייטשען פון זיין קאַפּאָטע האַלט זיך אֶרץ־ישׂראל־שטויב אויף, דער שטויב וואָס וועהט איבער די היילינע קברים, איבער די מאַמע רחל'ס קבר. און דאָס האַלט אין זיך אויף אַ שטומען, ליעבען סוד, פון ווייט...

פון זיין פעקיל האָט ער שטיקלעך קאַלך אַרויסגענומען, וואָס ער אַליין האָט אָבגעקרישעלט פון דעם כּותל המערבי: „אַליין דאָרט געווען, מעריב מיט אַ מנין יודען געדאַוועגט". יודען נעהמען די קרישקעלעך קאַלך אין האַנד אַריין, טהוען זיך אָן די אייזערנע ברילען, און בעטראַכטען: שטיקלעך קאַלך פון דעם „כּותל המערבי", פון בית־המקדש. פון בית־המקדש איז דאָס, דאָס שטיקעל קאַלך, פון

דענסטמאָל נאָך... דעם כהן גדול געזעהן, געזעהן יודען עולי־רגל זיין, קומען אָן מיט קרבנות קיין ירושלים...

פון זיין פּעקיל נעהמט ער אַרויס ערד. ערד פון דער מאַמע רחל'ס קבר. דאָרט געוועזן, אויפ'ן וועג קיין אפרת, ווי עס שטעהט אין חומש, וואו יעקב אָבינו האָט אונזער מאַמע רחל'ן בעגראָבען, אויפ'ן וועג קיין בית־לחם, פון קבר האָט ער ערד אַראָבגענומען.

און יודען בעקוקען די ערד פון די אַלטע קברים, פון דער מאַמע רחל'ס קבר, וואָס יעקב אָבינו, אונזער טאַטע יעקב, האָט מיט זיינע אייגענע הענד בעגראָבען...

און אַ שטימע זאָגט אין האַרץ:

ואני, און איך האָב נישט אַזוי געטהון, בבואי מפדן, — און אין מיין טהון קומען פון פדן, מתה עלי רחל — איז דיין מאַמע רחל אויף מיר געשטאָרבען, בארץ כנען — מיינט מען אין ארץ־ישראל, בדרך — אויפ'ן וועג, בעוד כברת ארץ — עס איז נאָך געווען אַ תחום־שבת, לבוא אפרתה — אַריינצוקומען קיין אפרת, ואקברה שם: זאָגט רש"י: און דאָך האָב איך זי נישט אַריינגעבראַכט קיין אפרת, אַז איך זאָל זי בעגראָבען אין ארץ־ישראל; בּיזטו דאָך בייז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עס איז געווען על פי הדבור: אַז נבוזראדן וועט יודען אין גלות טרייבען, וועט די מאַמע רחל פון קבר אַרויסגעהן, און בעטען פאַר זיי רחמים. אַזוי ווי עס שטעהט אין פסוק: „קול ברמה נשמע" וועט גאָט זי טרייסטען, ווי עס שטעהט אין פסוק: ויש שכר לפעולתך: עס איז דאָ אַ בעלוינונג צו דיין מיה..."

און די אַלטע, תהלים'דיגע בעלי־בתים האָבען זיך פערבענקט... און נישט וואו און נישט ווען האָט אַ טרעהר־טראָפּען אויף דעם ברילען־שייבעל געקאַפּעט...

עס איז געוואָרען פאַרנאַכט. פון אַנ'אַנדער לאַנד האָט אַ קאַלטער ווינד געוועהט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַנ'אַלטער בעל־הבית געוויזען אין זיין ווינטער פּאַלטאָ; ווינטער שוין געמאַכט, מיט אַנ'אַראָבגעלאָזטען קאָפּ אין בית־המדרש געגאַנגען, מנחה דאַווגען. שניידער־און שוסטער־געזעלען האָבען אַוועק־געוואָרפען די חול־המועדיגע שטעקלעך, מיט וועלכע זיי האָבען שפּאַצירט אין די סעדער, אין

די גערטנער, און מיט „שענע מיידלעך" ליעבעס געפיהרט, — און זענען, ווי אלטע, מיט די סדורים אין די הענד אין בית־המדרש געגאנגען, א קאפיטעל תהלים זאגען צווישען מנחה און מעריב. — „ראש חודש אלול". פון די קליינע געוועלבלעך פאלען ארויס גרויסע פאסען ליכט פון קליינע, רויכערדיגע לעמפלעך און „פערפרומען" דאס געסיל. דער הימעל אין איין זייט ברענט אין ארויטהעלען גהינום'דיג פייער: מען ברענט, מען בראט דארט די רשעים, און זייער שטראמענדיג בלוט פאלט אריין אין די פלאקערס פייער און גליהט און פלאקערט. פון דער צווייטער זייט ציהט זיך א רוהיגער, פרומער, ערנסטער וואלקען, — איבערלעגט זיך מיט אן ערנסטער, פרומער מינע, וואס ער טהוט, — גלייך ווי אין איהם וואלטען פערטריקענט געווארען די טרעהרען פון די גוטע מלאכים, וואס וויינען אויף די רשעים'ס בייזקייט. און ער נעהמט ארום און בעשיצט דאס שטעדטעל, ווי עס וואלט געהייסען: אייך נישט! אין נאס, צווישען די בוימער, איז ליידיג און לעער, עס ווייזט זיך נישט קיין בחור, נישט קיין בתולה, אלטע, פרומע ווייבער רייבען די הענד אן די טהירען פון זייערע געוועלבער, און פערגלייזען די אויגען צו'ם הימעל און ענטפערען אב אמן נאכ'ן קדיש, וואס הערט זיך פון בית־המדרש ארויס... דאס בית־המדרש איז אנגעשטאפט מיט יודען, יונג און אלט. אין גאט'ס הויז וועהט א ווארימקייט. יודען האבען זיך געגעבען א נעהם צוריק צו'ם רבונו של עולם. א מגיד איז געשטאנען אויף דער בימה און האט יודען מוסר געזאגט, און מיט זיין זינגענדיגען, מגידות'דיגען קול האט ער יודען אויפגעמישט דעם יחוס, ווער זיי זענען, און וואס זיי זענען, — אז זיי זענען גאט'ס קינדער, גאט וויל זיי נאר פרובען און ער ווארט יעדע מינוט, אז יודען זאלען צו איהם צוריקקעהרען; און האט זיי א משל געגעבען מיט א בן־מלך, וואס האט זיך פערזינדיגט צו זיין טאטען דעם מלך, און האט זיי אויסגעטייטשט א פסוק פון ישעיה: „כה אמר ה'" — גאט טהוט זיך אזוי זאגען: אי זה ספר כריתות אמכם — וואו איז זיך דער גט, וואס איך האב אייער מוטער געגעבען?"

און יודען האבען זיך געפיהלט קינדער, — פערוואגעלטע קינדער אין גלות — פון זייער טאטען אין הימעל. און נאך דער דרשה האבען זיך יודען געגעבען א נעהם צו'ם „מעריב".

דערזעלבער וואַכענדיגער „והוא רחום“, וואָס דערמאָהנט אָן דעם ווינטער־לאָמפּ, דאָס זעלבע יודעל „ר׳ אָשר־אַהרון־קל־והומר׳ס“ הייזעריגער ניגון (ר׳ אָשר האָט שוין זיין חזקה), נאָר דאָך איז עס נישט דער זעלבער „מעריב“. עס לעבט עפּעס צווישען דעם שוואַרצען עולם, וואָס איז בעהאַלטען אין דער האַלב־טונקעלהייט פון בית־המדרש; אַ פערגעסען בענקשאַפט וועהט צווישען עולם, דאָס בענקשאַפט פון פערטריבענע פּרינצען צו זייער פאָטער דעם מלך... אַ גלאַנץ איז געפאַלען, אַ טונקעל־טרויעריגער גלאַנץ, אַ בעהאַלטענער גייסט, וואָס האָט יודען אַ בשותפות׳דיגע נשמה געגעבען. און דער פּראָסטער, וואַכענדיגער „והוא רחום“ איז אַנ׳אַנדערער געוועזען, אַנדערע ווערטער גאָר. בורא יום ולילה, גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור,—אַ נשמה האָט געלעבט צווישען דעם פּראָסטען, וואָכענדיגען עולם, די נשמה פון יודישען כלל, די פּראָסטע, די וואָכענדיגע פון דער חברה תהלים...

דער עולם איז געשטאַנען שמונה־עשרה. אין בית־המדרש איז האַלב־טונקעל, די ליכטלעך פאַר׳ן עמוד האַלטען שוין אין צאַנקען, נאָר ערגעץ דאָרט, אין בעהאַלטענע ווינקעלעך, טוקען זיך טראָפּען ליכט אין אַרומיגע ימים פינסטערניש. אַ שטומע שטילקייט איז אַרום איבער די קעפּ געהאַנגען. דער איינציגער טלית צווישען די מענגע שוואַרצע קאַפּאָטעס האָט אויסגעזעהן ווי אַ לעבעדיגער צווישען טויטע שאָטענס: אַנ׳עולם פון שוואַרצע שאָטענס בעוועגען זיך אַהין און אַהער, ווי אַ סוד׳דיגער ווינד וואָלט אין זיי געבלאָזען און געבויגט זייערע קעפּ אַהין און צוריק, ווי אַ ווינד וואָלט זאַנגען געלעגט... צווישען עולם איז קיין וואָרט, קיין הויך נישט געהערט געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט זיך אַ „אוי, טאַטע!“ אַרויסגעריסען פון אַנ׳אַלטער, פערקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם שאָטענס, ווי ער וואָלט מסכים געוועזען אויף דעם קרעכץ, האָט זיך אַהין און אַהער אין אַ בעהאַלטענעם סוד געשאָקעלט. אַ שטומע נשמה, געהילט אין אַ שוואַרץ ליילעך, האָט אין דערשטיל צווישען עולם מתפלל געווען, און די תפלה איז אַ שטומע און אַ שוואַרצע געוועזען...

עס איז שוין נאַכט געוואָרען.

פון די טאַפּאָלען, וואָס זענען אויפ׳ן „שוואַרצען וועג״ צום בית־עולם צו, זענען די ניגונים פערשטומט געוואָרען, אַ פּנים די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע בייטשען״ האָבען זיך צו פּר׳ה שלאָפען געלעגט. און פון דאָרטען וועהען קאַלטע ווינדען. אין געסעל איז טונקעל, אַלין איז אין שוואַרצע לייליכער געהילט. די לאָדען זענען איבער די פענסטער פערמאַכט, און פון די לאָדען־שפּאַלטען דרינגען שטראַהלען ליכט פון די אָנגעצונדענע לעמפּעלעך אַרויס. יודען זיצען ביי דער אַרבייט שוין. עס הערט זיך אַ קלאַפּען פון אַ שוסטער׳ס אַ העמערל אויפ׳ן שוסטער־שטיין, און דאָס קלאַפּען שלאָגט אָב אין געסעל, ווי עפּעס בעקאַנטעס, איינגעבאָרענעס, ווי די גריל אין אייוועץ... און דערמאָהנט דעם עולם אָן די לאַנגע, פינסטערע ווינטער־נעכט ביי׳ם ווערקשטאַטיל. אין האַרצען קלאַפּט עס מיט שרעק: „ביי־נאַכט״.

אַרום דער שטאָדט און אין דער שטאָדט זענען די הייזלעך פערטרונקען אין ימים גרין־בעוואַקסענע בוימער פון די שטאָדט־סעדער, וואָס האָבען אין זיך דאָס שטעדטעל אַריין גענומען און געמאַכט עס פאַר אַ גרויסען בלומענטאָפּ. די בני־ישראל האָבען אין די סעדער גערוהט, דאָ און דאָרט האָבען פון דעם טונקעלן גרינס פייערלעך אַרויסגעשיינט, און אַ רויך טראָגט זיך פון די סעדער: אַ סעדערין קאָכט אָב וועטשערע, און די ליכטלעך צווישען די טונקעלע גרעזער האָבען מיט אַ ליעבער, פרומער אימה פערסוד׳עט דאָס שטעדטיל, און אין דער־שטיל געצויגען צו זיך. און דאָ און דאָרט זענען צווישען די טונקעלע גרעזער אַרויסגעפלויגען ברענענדיגע ווערימלעך, ווי פונקען פייער, ווי פערלאָרענע נשמות...

און גאָט׳ס וועלט איז געווען ווי אַ פערליעבטע, צנועה׳דיגע כלה, וואָס שפּאַצירט איינע אַליין ביי׳ם עק וועג, אין געסעל אַראָב, צו׳ם שוואַרצען וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימעל האָט „קריאת־שמע״ געלייענט איבער׳ן שטעדטיל: „המפּיל שנה על עיני״ — טהוט וואַרפען אַ שלאָף אויף מיינע אויגען, „ותנומה על עפעפּי״ — און אַ דרעמעל אויף מיינע ברעמען...

X.

נאָך יום טוב.

אַריבּער די ימים־טובים. דאָס שטעדטיל האָט זיך אָנגעפּאַסט אַ תּענית און דערפאַר נאָך דעם געקראָגען אַ שׂמחת־תּורה. אין דערפריה האָט נאָך אָרון ליב שוסטער מיט'ן בלינדען אויג אָנגעטהון זיך פאַר אַ טערק מיט'ן טלית אויפ'ן קאָפּ, געטאַנצט אין שטעדטיל מיט'ן ספר־תּורה'לע און געקלאַפּט אין טיש פון בית־המדרש מיט דער פויסט: „אונזער משה רבנו, אונזער..." האָט זיך אָבער צוגעריקט די ערשטע נאַכט פון נאָך יום־טוב, אַ ווינטערדיגע חשון־נאַכט...

אַ שטומע, געשטאָרבּענע נאַכט, — קיין הייזעל, קיין ליכט. קאַלטע ווינדען בּלאָזען און רייסען זיך אָהן אַנ'אָנהויב, אָהן אַ סוף. דאָ און דאָרט מאָלט זיך אויס אַ שאָטען פון אַ שטעהענדיגען בּוים, וועלכער בּעוועגט זיך מיט אַ נאַקעטער צווייג און מאַכט אין דער נאַכט דעם איינדרוק פון אַ גלגול פון אַ געשטאָרבּענעם בּוים. דער שאָטען פון זיינע פאַנטאַסטישע, נאַקעטע צווייגען שיידט זיך אָבּ און שרעקט אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט. אַרום און אַרום איז שטום, טויט און שוואַרץ. ווייט אין געסעל אַראָבּ, דאַכט זיך, געהט פאַמעליך דער שאָטען פון רחל־לאָה, די געשטאָרבּענע מאַמע. די געהט פאַמעליך אין איהרע ווייסע תּכריכים און האָרכט זיך איין הינטער דעם לאָדען פון איהר שטובּ, צי פייניגט ניט די שטיף־מאַמע איהרע קינדער... דאָ און דאָרט שפּיעלט זיך דער ווינד אָן אַנ'אָבּגעריסענעם בּלעך, אָן אַ שילד ערגעץ פאַר אַ געוועלבּיל און קלאַפּט אַהין און אַהער. ערגעץ דאָרט, אין אַ פערלאָזטער ריניע, טריפען טראָפּען וואַסער, און די טראָפּען קלאַפּען, בּלאָנדזשענדיג אין דער ריניע... ווייט אין געסעל הערט זיך אַ רעש'ען פון אַ גרויסען־מילעכיל. די גרויסען פאַלען אויף דעם רייבּ־שטיין, און עס קלאָגט זיך, האָט פרעטענזיעס — ווייסט איין גאָט, אויף וואָס און אויף וועמען...

אין דער טויטער נאַכט הערען זיך איינזאַמע טריט, אָבּ־

קלאפענדיג אן שטיינער. עס געהט שוין א יוד מיט'ן טלית־זעקיל אין בית־המדרש אריין תהלים זאגען, און א קאלטער „גוט מארגען" קלאגט אין געסעל. פון א הויכען פענסטער דרינגט א ליכטעל א־רוים, ווי עס וואלט אין דער־לופטען געהאנגען, און א שטיל קלא־פען פון א נייה־מאשין צורייסט די געשטארבענע נאכט: א שניי־דער איז אויפגעשטאנען צו דער ארבייט. פון א הינטער־געסעל הערט זיך א וואגען שפאנען, און ווער לויפט דאס ווייט אין דער פינסטערער נאכט אין געסעל...

די נאכט ליעגט נאך טויט איבער'ן שטעדטיל, און דאך הערט זיך שוין דאס לעבען פון שטעדטיל, פון אונטער דער נאכט וועקט עס זיך...

גרויער ווערט די נאכט, און דער טאג הויבט אן ארויסצו־קוקען ווי דורך בעהויכטע ברילען. עס שניידען זיך ארויס פון גרויען שטח שאטענס פון הויכע הילצערנע געביידען, און ווי נייע־בעשאפען נעהמען זיי ערשט אן אויף זיך פלייש און ביינער... פון די פענסטער ווייזען זיך „מארגען"־ליכטלעך. א קאלטער ווינד בויגט די בוימער אין געסעל, און עס דאכט זיך, אז די הילצערנע געביידען לאזען זיך אויך בויגען נאכ'ן ווינד... אין מיטען מארק שטעהען פויערשע פוהרען געשפאנט. יודען לויפען מיט פעקלעך, קאסטענס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פאהרט אויפ'ן מארק אינ'ם צווייטען שטעדטיל אריין.

פון געסעל קומט אנצופאהרען ר' משה פעלצענמאכער, ער פאהרט ארויס מיט די פעלצען־פעלעכלעך, צו וואשען זיי אין טייך. דער נאכט־טוי הויכט נאך אויף זיין וואגען. דער הימעל ווערט גרויער, אין א טלית זיך איינגעוויקעלט, און האלט ערשט ביי „מה טובו". די הייזלעך שטייגען און שיידען זיך אב אלי'ן בולט'ער פון גרויסען שטח. דא און דארט פערלעשען זיך שוין די ליכטלעך אין די פענסטער, און ווי זיי וואלטען פון זיך א סוד ארונטערגעווארפען, שטעהען זיי, ווי אנגעקומענע פון אנ'אנדערע וועלט, מיט אונטערטעניגקייט: אט אזוי זענען מיר, אז'י זיי איהר זעהט אונז!...

בחורים, בעלי־בתי'שע קינדער אין ווארימע פאלטען, מיט די תפילין־זעקלעך געהען אין בית־המדרש אריין לערנען. ס'איז שוין גרויסער טאג, און פון בית־המדרש שיינען נאך אלץ ארויס אנגעצונדענע ליכט. עס הערט זיך לערנען, דאווענען, — ווארים מוז

איינגעוויינט זיין... איבער די דעכער, איבער די פּלויטען ליעגט פערהויכט דער ווייסער מאָרגען־טוי, פריש, קאַלט און שניידט פון דערווייטען — דער ערשטער ווינטער־הויך. פון טייל קוימענס געהט אַרויך אַרויס: אַ יודענע קאָכט שוין דאָס אָנבייסען — דעם יעסענרינגען קרויט־באָרשטש מיט קאַרטאָפּליעס, און איבער'ן שטעטיל פערגרייעט זיך אַ קאַלטער תהינה־טאָג...

טיילמאָל האָט זיך די זון פּלוצלונג אין הימעל ענטפּלעקט, ווי פון דער העלער הויט אַרויסגעקראָכען, אַ מינוט האָט מען זיך אין האַרצען געפיהלט, ווי דעם הוב עפּעס אָבגעפּטר'ט. באַלד אָבער האָט אַ ווינד אין מאַרק געבלאָזען, געהאַפּט דאָס ביסעלע שטויב מיט די פּאָר שטרויען, וואָס די דאָרפס־פוהרען האָבען אין מאַרק איבערגעלאָזט, מיט נאָך שמאָכטעס און לאַכטעס, וואָס דער גוטער יאָהר ווייסט זיי, פון וואַנען זיי האָבען זיך אין מאַרק פערבלאָנדזעט, און דער ווינד האָט מיט זיי אַ טענצעל אין קאָהן געמאַכט. דאָס שדים־טענצעל האָט אין פּנים ווי מיט ריטער פון אַ בעזים געשניטען, און ווי מיט אַ בעזים האָט עס אין האַרץ יעדעם שטיקעל האָפנונג אויסגעקעהרט...

די סוכות שטעהען נאָך כון נעכטען, דער ווינד נעהמט אַ ביסעל סכך אַראָב און טראָגט עס אין מאַרק, און ווי פערשעמט בלייבען זיי שטעהן, די סוכות, בגלוי ראש, גאָרנישט — פיער ליידיגע ווענד, צוזאַמענגעקלאַפּט פון העלצלעך און ברעטלעך, אָהן אַ דאַך, אָהן אַ שטיקעל סכך, צו וואָס? און צו ווען? אַ שען פּנים האָט דאָס!

און די דריי בוימער אין דער יודישער גאַס שטעהען איינגעטונקט אין זייערע אָבגעוועלקטע בלעטער. די בוימער מיט די נאַקעטע צווייגען קוקען שטום און טויט, ברייט און ווייט אין מאַרק אַריין. טיילמאָל זענען זיי, ווי עפּעס מסכים אויף וואָס, שאָקלען צו מיט אַ נאַקעטער צווייג, וואָס האַלט נאָך אַ בלעטעל אויף איהר שפּיץ — אַ זכר פון זומער: אַזוי, אַזוי, מיינע קינדערלעך!

נעכטען איז שמחת־תורה געוועזען, און אָן אַליין האָט מען געהאַט פערגעסען; אַמאָל אין יאָהר פרעהליך זיין — איז מען פרעהליך געוועזען. האַלב־שכור האָט מען זיך שלאָפען געלעגט, האָט מען

זיך אויפגעהאַפּט אין דערפריה, האָט עס פון די בעטען געהויבען.— איבער יום־טוב האָט אַ יודישער קרעמער דאָס ביסעל מעהל פון זעקעל אויפגעגעסען, ביי אַ יודישען בעל־מלאכה איז דאָס העמע־דיל מיט דער צוואַנג ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען...

מען איז אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן אַ גראָשען געלד צו פערדיענען. דער ווינד בלאָזט. אַ „בעל־יכול" דרעהט זיך אין מאַרק אַרום, אַריינגעקראָכען און צולעגט זיך אין זיין שאָפּען־פעלץ, איינער נאָך אין זיין יום־טוב'דיגען, זיידענעם הוט (דער וואָכענדיגער איז איהם ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פערפאַלען געוואָרען). יודען דרעהען זיך אַרום, קוקען אויס אויף אַ פוהר ווי אויף משיח'ן. איינער איז אויפ'ן צווייטען ברוגז, פון דערווייטען, פאַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון ר' לייביש עפּשטיינ'ס געוועלביל שטעהען מעקלערס, פריהרען אי'ן די האַלאַט־לעך און מאַכען דאָס געלעכטער פון זיך אַליין, זאָגען גלייכווערט־לעך, עס הייסט, ווי זיי האָבען שוין גאָרנישט וואָס מעהר צו טהון. דער „בעל־יכול" קויפט אַ רעטעך און גאָס ביי די שטעלען צו'ם מיטאָג. יודען קוקען איהם נאָך און קרעכצען, טייטען אויף איהם מיט די פינגער, אַלע קלערען איצט איין געדאַנק: נאָר ער אַליין וועט היינט מיטאָג עסען...

אין געסעל דערהערט זיך אַ געוואָרער. דער סטראַזשניק שלעפּט צוויי לייכטערלעך מיט די שבת־קאָלדרעס פאַר פּאַדאַטקעס, אַ יודענע לויפט נאָך, בעט זיך,— דער סטראַזשניק הערט נישט. יודען ציטערען אין די לייכטע האַלאַטלעך, און עס קלאַפּט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה־געלד...

קינדער געהען נישט אין חדר אַריין. פון אַלטען חדר אַרוים און אין נייעם נאָך נישט אַריין, דרעהט מען זיך דערווייל פוכט און פאַס אַרום, און מען וואַרפט זיך דער מאַמען אין די אויגען. די מאַמעס שילטען, האַפּט מען אַ שטיק ברויט אין קעשענע אַריין און מען לאָזט זיך. אין קצבי'שען געסיל זענען אויסגעשפּרייט פעל־צען־פעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאַנגע זעק איז פערשפּרייט ווינטער־אויבס, עפּעל, פלוימען, האַפּט מען העננר פלוי־מען און מען לויפט אין שטאָדט־פעלד אַראָב, וואו די בהמות פּי־טערן זיך. אַ שווערער טוי הויערט אויף אַלעם, נאָר עס שאַדט נישט, מען נעהמט צוזאַמען צווייגען, שטענגלעך פון טערקישען־

ווײַן, איבערגעבליבענע סכך און מען מאַכט פײַער, מען בראָט קאַרטאָפּעל, מען וועצט זיך אַרום און מען פלעכט לולב־פינגערלעך (אַוועקגעגנב׳עט פון איבערגעבליבענעם לולב). דער רויך פון פײַער גייט אויף און לייגט זיך שוואַרץ איבערן שטעדטיל, קינדער האָבען דאָס שטעדטיל אײַנגענומען...

מלמדים דרעהען זיך אין מאַרק אַרום, חנפנ׳ען די אָרימע בעלי־בתים. אַנגעגעסענע טאַטעס האָרכען אויס די גוטע רייד און שאָקלען צו מיט׳ן קאָפּ.. בחורים קומען אָן צופאָהרען פון דער־פרעמד מיט די קעסטלעך אויף די פּלייצעס און נייע קאָפּאָטעס געמאַכט אויף יום־טוב), געהען אין די הײַזער אַרום, שאַפען זיך טעג. מאַמעס בעלייטען זייערע בחורים׳לעך אויסער דער שטאָדט אַרויס, נאָכשלעפּענדיג נאָך זיי די קעסטלעך, שיקען זיי אין דער פרעמד לערנען; קלערען אויף אַ תכלית.

דאָס גאַנצע שטעדטיל האָט פאַר עפּעס מורא. עס ציטערט, ס׳קלערט אויף אַ תכלית...

הינטער דער שטאָדט אַרויס שפּאַצירט אַ יוד אַ שנײַדער מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד און פערלאָפענע אויגען מיט אַ הויכען, דאַרען נעזיל. אַ יונג, אָנגעטהון אין אַ נײַעם „סאַק־ראָק" — זיין זומער־לוין, געהט מיט איהם. דער שנײַדער זאָגט איהם גליקען צו, דער יונג שווײַגט שטיל און דאַרט אויפ׳ן וועג לאָזט זיך שוין אײַנער מיט אַ פּעקעל אויף די פּלייצעס ווײַט אין דער וועלט אַרײַן, זוכענדיג ערגעץ אַ שטיקעל ברויט אין דער־פרעמד, און אַ מאַמע געהט נאָך און בענשט און וויינט...

פאַרנאַכט קומען אָן די פוהרען צו פאָהרען פון מאַרק, מיט פעק, קאַסטענס, דרענגער און ברעטער. פון די געוועלבער דרינגען די לעמפּלעך אַרויס, די הימלען זענען בעהמאַרעט, ליעגען געדיכט נאָהענט איבערן שטעדטיל, אַ קאַלטער רעגען קאַפּעט (אַזוי איז שוין אַז עס איז אַ מאַרק, מוז רעגענען) מיט איין מאָס, מיט איין כונה, אָדער גאָר אָהן כונה. די רינשטאָקעס ווערען ברייטער, פולער מיט וואַסער, נעהמען אַ האַלבע גאַס צו. מען קען שוין נישט אַריבער פון איין זײַט גאַס צו דער צווייטער. מען שטעהט אויף די שוועלען און מען קוקט זיך אַריבער. דאָס וואַסער פון די רינשטאָקען קומט אַרײַן אין די געוועלבלעך, וועלכע ליעגען מיט די שוועלען אין דער ערד אײַנגעקאָפּעט. יודען שאַרען אַרויס דעם אונגעבעטענ־

נעם נאַסט מיט לאַפּעטעס, פּלעדער־ווישען. דורך איין טהיר געהט ער אַרויס, דורך צוועהן צוריק אַריין, און גולט אַרויס שטיקער האָלץ און ברעטלעך פון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסיל. די ווייבער לויפען נאָך: האַפּט, האַלט איין, האַלט איין!

אין געסיל שפּאַצירט אין בית־המדרש אַריין גדליה יודעל׳ס. דער טויט אַליין, אַ יוד אַ סוחאָטניק פון טאַטען און זיידען, הויך ווי אַ יוד, און שמאָל ווי אַ יונגעל, אַזוי אַז מען האָט מורא, אַז דער הויכער גוף זיינער זאָל זיך נישט דורכברעכען. זיין דינער האַלז איז מיט אַ דיקע פּאַטשיילע פערבונדען. ער האָרחעלט און קוקט מיט די גרויסע אויפגעריסענע אויגען. דאָס שטעדטיל ווייסט, אַז ער ווערט שטאַרבען דעם חודש, דער ערגסטער חודש פאַר סוחאָטניקעס, און זיי קוקען אויף זייער גלייכען, וואָס איז נאָך הייגט מיט זיי, און מאָרגען ווערט ער שוין געהערען צו דעם סוד, וואָס איז אַזוי בע־האַלטען פון אונז, און וואָס מיר האָבען אַזוי מורא דערפאַר. אין געסיל ווערט שטיל, אַז גדליה יודעל׳ס געהט דורך, מען הויבט אָן אין די הערצער תשובה צו טהון, ווי דער מלאך־המות מיט זיינע ברייטע, שוואַרצע פליגלען וואָלט דורכן געסיל דורכגעפלויגען. יונג־לעך שטעהען און סוד׳ען זיך אין אויער, און ווייזען מיט׳ן פינגער אויף איהם... און דאָס געסיל האָט דרך־ארץ פאַר׳ן טויט...

בייַ נאַכט זענען די בעלי־הבית׳טעס געזעסען מיט די שכנות אַרום דעם אייוועו, אין וועלכען עס האָט זיך געבראָטען עפּעלעך פאַר די יונגלעך, וואָס לערנען אין חדר ביי־נאַכט. די ווינטער־לאָמפּ האָט זיך אויפ׳ן טיש געברענט, און די ווייבער זענען געזעסען אַרום, די ווינטער־וועש פעררייכט און מעשיות דערצעהלט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדקי־חדרים, האָבען די בעהעלפערס שוין פון חדר געבראַכט, און ביז די עלטערע וועלען פון גמרא־חדר קומען אין אָנהויבען דאָס גרויסע שפּיעל, זיצען זיי דערווייל ביים קליינעם קינדערשען טישעלע און שפּיעלען „הענגלעך“. אין שטוב איז דער־ווייל נאָך שטיל. דורך די פינסטערע פענסטער קוקט אַריין די פינס־טערע נאַכט. אין דרויסען איז נאַכט — און דאָ זענען מיר אין דער־היים, „ביי דער מאַמע“.

פון לאַוויטשער מאַרק איז אויך צוריקגעקומען מיט איהרע פּעק און קאַסטענס מלכּה׳לע, ר׳ יחזקאל גאָמבינערס ווייב. ווי אַנאַלטע בעל־הבית׳טע איז זי געפאָהרען אויפ׳ן מאַרק אייגקויפען דעם אויסשטייער פאַר לאה׳לען, דער יונגסטער טאָכטער. אַז זי איז געקומען מיט די פּעק און די קאַסטענס, זענען זיך צוזאַמענגעקומען דאָס גאַנצע הויזגעזינד, די גאַנצע משפּחה, און אַלע נאָהענטע און ווייטע בעקאַנטע, שיינדעל און הינדעלע, און רחל־לאה מיט די מוהמעס, בעקוקען די זאַכען, זאָגען מבינות, וויפיעל עס קאָסט, און ווינשעווען דער כּלה. מלכּה׳לע האָט אויסגעפּאַקט דעם ציט מיט׳ן קאָרט, די טיכער און די געצויגענע ליילעכער, און פון יעדען שטיקעל בעזונדער זיין היסטאָריע דערצעהלט, די טרעפעני׳שען און די געשעהעני׳שען, ווי אַזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרען געקויפט, און די „שיעור׳ן״, וואָס האָבען זיך געטראָפען ווי די „האָהר״ אויפ׳ן קאָפּ. די ווייבער האָבען יעדע זאַך בעזונדער געטאַפּט, געוואויגען און געמאָסטען און געגאַנגען טרעפען, וויפיעל עס קאָסט און קיינמאָל נישט געקענט טרעפען: אָדער אַ ביסעל צו־פיעל, אָדער אַ ביסעל צו־ווינציג. אַליין צו פערשטעהן, האָבען די ווייבער, ווי דער שטייגער איז (אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך אָבגערעדט פון פריהער) פּונקט קאַפּויר געטראָפען, איינע ווי די צווייטע. אַז איינע האָט געזאָגט בודעם, האָט די צווייטע געמוזט פּונקט טרעפען: קעלער. איז דאָרט אַרויסגעקומען אַ ביסעל מינעס, מיט מיילעכער־פערקרימעני׳שען, נו, נו... איז געקומען צוגעהן דער קאָלי׳שער ווייבערשער שניידער (אַ שוואַרצער יונגער־מאַן נאָך דער התונה, וואָס דאָס וואויל־יונגקייט ליעגט איהם נאָך אויפ׳ן פּנים אויסגעגאָסען), דער מיט׳ן אַכט־קאַנטיגען היטעלע, וואָס לייענט מעשה־ביכלעך, און וואָס אַלע שבת טאַנצען ביי איהם יונגען מיט מיידען, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהייט די ווייבער צו קיצלען הינטער די אָרימס, אַז ער נעהמט זיי די מאָס, און וואָס טאַקי איבער דעם האָט ער שוין נישט איינמאָל געקראָגען אויסגעפּאַטשט פון אָרענטליכע בעלי־בתים. ער איז געקומען מיט׳ן בוך, וואָס ער רופט עס „זשורנאַל״, — אַזאַ מין בוך מיט ווייבערשע מענטעלעך, — און האָט געוויזען, ווי מען טראָגט אין פּאַריז קליידער מיט שמאָלע אַרבעל און אַרום האַלז אַזעלכע „פרענזעלעך״, איינס אויפ׳ן צווייטען פערוואָרפען, און האָט דערצעהלט, ווי מען טראָגט אין פּאַריז אַזעלכע מיני מאַנספערשוינענדיגע קאָפּעטעס מיט באַש־

ליקען פון הינטען. ער ווייסט, זאָגט ער, ווי צו אַרבייטען, ווי מען טראָגט אין דער וועלט, נאָר דאָ איז נישטאָ פאַר וועמען. טאַקע דערפאַר וועט ער באַלד נאָך פסח פאָהרען קיין לאָנדאָן, אויפ'ן ים, ער האָט שוין אין דער־היים אַ „שיפס־קאַרטע" ליגען. און דאָס אַלץ האָט ער „געשפּראָכען" אין אַזאַ מין נייע־מאָדנער שפּראַך, מיט דייטשע ווער־טער, פון די ביכער אַרויס. „אַזאַ שניידער־יונג איז דאָס, קיין ייד וועט שוין פון איהם נישט זיין"...

אין קיך שטעהען אויסגעשטעלט אַלע קינדער, יונגלעך און מיידלעך (ערשט צוריקגעקומענע פון חדר, די ליכטלעך ברענען זיך נאָך אין די לאַמטערנעלעך). אין מיטען צווישען זיי שטעהט רחל־לאה די בעקערין און טיילט פון אַ גרויסער שירץ אַרויס קליינע האָ־ניג־לעקעכלעך, לאַנגע פלעצעלעך, געמאַכט ווי פייגעלעך, וואָס זי האָט פאַר זיי געבאַקען, וואָרום, אַזוי איז שוין דער מנהג פון לאַנג, צו טיילען די קינדער לעקעכלעך, אין דער נאַכט, ווען מען גיט אַוועק די אויסשטייער צו נייען.

XI.

דריי חופּות.

מזל־טוב, מזל־טוב! היינט איז לאָה'לעס חתונה.
אַ שטילע, קלאָרע טבת־נאַכט.

נאָך אַ פּאָר טעג, ווי דער שניי האָט אָהן אַנ'אויפהער געשאָטען אויפ'ן קליינעם שטעדטיל און בעשאָטען עס פון קאָפּ ביז צו די פיס, איז אין אַ שענעם פאַרנאַכט די לבנה אָנגעקומען. זי האָט זיך געמאַכט אַ וועג דורך די וואָלקענס און האָט דאָס שטעדטיל ליב־טיג געמאַכט אַזוי, אַז די קינדער, וואָס זענען אַהיים געגאַנגען פון חדר מיט די ברענענדיגע לאַמטערנעלעך, האָבען זיך מיט זיי מעהר ניט בענוצט פאַר אַ אילומינאַציע, ווי אויף צו בעלייכטען דעם וועג. נאָך דער לבנה זענען אַרויסגעשוואומען די שטערען, יעדער איינצי־

וויז, פון די בעהאלטענע ערטער, וואו זיי ליעגען אין זייער רוה, און האבען זיך אלאז געטהון צווישען די גרויסע ריסען פון איין וואלקען און צוויטען אין די עקען וועלט אריין. די שטערען האבען געשימערט און בעלויכטען די בערג שניי, וועלכע האבען געהויערט איבער'ן שטעדטיל און אין שטעדטיל, ווי סטאדעס ווייסע שעפסען, איינס ביים צווייטען...

אין שטעדטיל איז היימליך. די געוועלבלעך זענען אפען, די לעמפלעך שיינען ארויס, יונגעלעך האפען זיך אויף די שליטענס, וועלכע קלימפערען אין גאס. אין שטעדטיל איז א שמחה: דריי חופות! דער גביר פון שטעדטיל, ר' יחזקאל, מאכט התונה זיין יונגסטע טאכטער לאה'לען. ר' יחזקאל'ס פערד־יונג נאטע פיהרט אונטער די הופה יחזקאל'ס קעכין יענטען און דער בלינדער עקיבה גיט איין א ספר־תורה'לע. ביי ר' יחזקאל'ן וועט דער רב אליין מסדר קדושין זיין. אזוי פיעל הסידים, נגדים זענען אנגעקומען אויף דער התונה, מיט א מוזיק פון סאמע פידלען, און ר' נה בדחן אויך דא, — עס וועט זיין א לעבען!... אויך ביי נאטעס הופה וועט זיין ניט אבי ווי. נאטע וועט צודעקען יענטען דעם קאפ פאר כל־ישראל. ניט אומזיסט איז שוין אזא מנהג ביי די אלטע בעלי־בתים, התונה צו מאכען א דיענסט אין איין טאג, ווען מען גיט די יונגסטע טאכטער אוים. און היינט דער יום־טוב פון אריינגעבען דאס ערשטע מאל א ספר־תורה אין חברה תהלים!

דאס גאנצע שטעדטיל איז פול מיט מחותנים און מחותנת'טעס, מען ראמפעלט ארום אויף שליטענס, וועלכע קלינגען מיט די גלעקלעך אין אלע גאסען. יונגען האפען זיך פון הינטען ארויף, און עס איז א ליארים און געטומעל. עס בעווייזען זיך הסידים אין זיידענע היט, סאמאטענע היט, אין שטריימלעך און ספאדקעס, געקניטשט אין דרייען, טיילען זיך כבודים אין דער גאס. עס בעווייזען זיך יודען אין אויסגעשמירטע שטיוועל מיט אייל, אין שבת'דיגע, טוכענע קאפאטעס מיט'ן שניט פון הינטען; מחותנת'טעס מיט ברייטע שטערענטיכער, מיט האר'ן־בערטלעך, מחותנת'טעס מיט הויכע הויבען, מיט שלייפעלעך און זיידענע ברייטע קליידער, ברוגז'דיגע מוהמעס שטעהען פאר די טהירען, אנגעטהון מיט די קיטעלעך, מיט די בראשקעלעך און ווארטען אויף דעם שליטען, וואס מען האט ארויסגעשיקט נאך די התונה־געסט (א ניי־מאד'שער אויפטהו), האטש

זיי האָבען איינינע טריט נאָר אריבערצוגעהן. מיידלעך, בעלי־בתי׳שע קינדער (אַ פּאָר טאָג נאָך פאר דער התונה זענען זיי שוין אַרומגעגאַנגען מיט קליינע צעפּלעך, וועלכע זיי האָבען זיך געפלאָכטען, כדי די האָהר זאָלען זיין „געקאַרבט״), זענען אויסגעציערט אין ווייסע קליידלעך, אין בלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענד האַלטען זיי סאַמעטענע ביטעלעך אויף טאַנץ־געלד. עס געהען צום חתן בחורים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין סאַמעטענע היט, ווייל אין משפחה שטריימלעך, וואָס איז אַ צייכען, אַז דער בחור האַלט ביי אַ שדוך טהון. עס בעווייזען זיך יונגלעך אין קאַפּעלעך און מיידלעך מיט אויסגעצוואָגענע קעפּלעך, וואָס געהען מיט די מאַמעס אויף די התונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסיל. מען טאַנצט, דאָס גאַנצע שטעדטיל קומט אָן אויף איין פּלאַץ און מען טאַנצט אין שניי. יונגען קנעטען קוילען שניי, און גרייטען זיך אָן, ווען מען וועט חתן־כלה צו דער חופה פאר׳ן שול־הויף פיהרען... און די לבנה שטיפט אויך אַרום, בעגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואָס ליגט ווי אַ וואַרימער דעק איבער׳ן שטעדטיל. ליכטיג, היימליך איז ווי ביי־טאָג. די שטערען ווינקען אַראָב, דער שניי פינקעלט אַרויף, בריליאַנטען פליהען אין אויר אַרום, און די הייזלעך שטעהען אין די ווייסע קאַפּקעלעך אויפ׳ן קאָפּ, און שליטענס ראַמפּלען, גלעקלעך קלינגען, רוישען, און יונגען האַפּען זיך אויף פון הינטען אויפ׳ן ברעטיל.

אין גאַס האָט זיך געהערט פידלען שפּילען חסידישע, לאַנגע, אויסגעצויגענע נגונים. ר׳ שלמה ליגשעצער׳ס פידעלע וויינט אין דער גאַס, און עס האָט זיך אָוועקגעלאָזט אויף אַ שטייגער. די שטערען אין הימעל, די ווייסע וועלט אַרום און אַרום שווייגט און האָרכט זיך איין. חסידים זינגען זיסע נגונים. פון די פענסטער ווייזען זיך ליכט און לאַמפּען. אויפ׳ן געסיל ווערט העל, ליכטיג. ווייבער שטעלען זיך פאר די טהירען מיט אָנגעצונדענע קיהן־העלצלעך. די פייערען צופלאַקערען זיך. מען פיהרט דעם חתן מיט דער כלה צו דער חופה פאר׳ן שול־הויף. עס הויבען אָן געהן חסידים אין שוואַרצע שטריימלעך — אַ ים שוואַרצע סאַמעטענע היט, אַטלעסענע קאַפּאָטעס. עס שיטען זיך ווייבער אין בלאַנקענדיגע שטערנטיכער און מיט בריליאַנטען, וואָס זענען איינגעזעצט ווי שטערען. ברייטע, זיידענע קליידער רוישען. כפול־שמונה׳דיגע הבדלות פלאַקערען אין די הענד. שוואַרצע סאַמעט טוקט זיך אין זיידענע, העלע קליידער, ווי שוואַרצע שטראָ-

מען וואַסער אין ווייסען שניי. דער רבי איז אין אַ ווייסען האַלאַט אין מיטען, און די שוואַרצע סביבה איז אַרום איהם. די לאָוויטשער רביצען אין דעם ברייטען שטערנבאַנד טאַנצט פאַר חתן־כלה, שיט ראָזינקעס און מאַנדלען, קליינע הדר־יונגעלעך, מיידעלעך האַפּען די ראָזינקעס, וואָס פאַלען איינע נאָך דער אַנדערער. די שמשים מיט רציעות טרייבען פונאַנדער די קינדער, מאַכען אַ וועג. עס ווייזען זיך חתן־כלה. זיי געהען בייזאַמען. פערדעקענדיג זיך די אויגען מיט די נאָזטיכליך. די מחותנים געהען פון ביידע זייטען. ר' יחזקאל אַליין איז אין אַ שטריימעל, אין שיך און זאָקען גלייך מיט'ן מחותן. די מחותנת'טעס פיהרען די כלה אונטען אַרום. דאָס אַליץ וואַרפט אַנ'אַריסטאָקראַטישען גלאַנץ, הסידיש און נגידיש. און די פידלען שפּיעלען און די הסידים זינגען מיט און די הבדלות לויכטען מיט...

נאָך דעם ערשטען צוג האָט זיך געוויזען דער צווייטער. נאָטע פיהרט יענטע'ן אונטער דער הופּה. פון פאָרענט איז געלאָפען אַ יונג און האָט געטראָגען די שוהל־לאַמטערנע מיט די אויסגעשניטענע לייבען און בערען, וואָס יעדער פון זיי האָט זיך געבּרענט אין אַנ'אַנדערן קאָליר. עס האָט זיך געהערט יעקעל מיט די אַרומגעבונדענע באַקען'ס בעמבען: בים־באָם, בים־באָם! עס האָט געהילכט און געקלונגען דאָס געטעל. אַ יונג האָט ערגעץ־וואו דערפּאַקט דעם שטאָדט־גרעגער, וואָס הענגט אויפ'ן קלאָץ פאַר דער קאָזע, און האָט אָנגעהויבען צו גרעגערן. יודען בעלי־עגלות האָבען אַרויסגענומען די שטולקאַצען פון די וועגען און חתן־כלה בעגלייט. רחל־לאה די מוהמע האָט זיך מיט אַ מחותן אַ בעל־עגלה ביי די הענד אָנגענומען און האָבען פאַר חתן־כלה געטאַנצט. און די בעמבע קלאַפּט־צו, און די יונגען פייפען־צו, האַפּען קוילען שניי, קנעטען זיי פעסט און לאָזען אין די קעפּ. דער חתן פיהרט די כלה. נאָטע זעהט אויס אין זיין שבת־היטעל, ווי גאָר אַנ'אָרענטליכער מענש, נאָר די אויגען ווינקען לאָבעסוואַטע פון הינטער דער הופּה אַרויס... די כלה יענטע, אָנגעטהון אין אַפּתר'לם שבת־קליידעלע, וויינט הויך אויפ'ן קול. דער שטאָדט־רב געהט צווישען די מחותנים, בעלי־עגלות, וואָס זענען אין קאָרטענע האַלאַטלעך, אין אויסגעשמירטע שטיוועל און אין שוואַרצע שבת'דיגע טיכער־היט. דאָ און דאָרט שפּרינגט אַרויס אַ מחותנת'טע אין אַ ברייט קלייד מיט באַנדען, אין מיט אַ שלייפּעלע אויפ'ן קאָפּ, פערלעגט די הענד אויף די זייטען

און, אנגעהמענדיג א פערזארגטען מחותן ביי די באקעס, טאנצט זי מיט איהם אויף איין ארט און זינגט:

אוּן וואס איך האב געוואלט
האב איך אויסגעפיהרט.
זאל איך אזוי לעבען,
זאלען מיינע שונאים צופלאצט ווערען!

און יעקעלס בעמבע מיט די געשוואלענע באקען באמבעלט צו: בים־באם! בים־באם!

נאך דעם צווייטען צוג איז אנגעקומען פון א הינטער־געסעל דער דריטער פון דער „חברה־תהלים". די טראמפייטערס האבען פאר־אויס פאר זיי א וועג אויסגעשאלט אין שטעדטיל. וואס איז! צי איז משיח אין שטעדטיל געקומען! אויף די פערד רייטען פערשטעלטע יודען. דארט רייט א טערק מיט א טלית ארומגעבונדען אויפ'ן קאפ, א מכשפה אין א קיטעל רייט אויף א בעזעם אין דער הויך, עס קומען אנצולויפען ווילדע בראים און פיהרען דעם שטאדטס־בכור אין א קאפאטע אנגעטהון. האלאוועשקעס אין סמאלע געטונקט, אין פייער געצונדען און צום הימעל געווארפען. שראט און שטיינער געקלאפט, די קנאקען געהען אין הימעל אויף. צי ווילען זיי ירחו'ס מויערן איינגעהמען! שווארצע מאסען יודען, ימים שווארצע סאמע־טענע היט און קאפאטעס, מיט די קינדער אויף די הענד, מיט נגונים אויף די ליפען, טאנצען ארום דעם בלינדען עקיבא, וועלכער האלט דאס קליינע ספר־תורה'לע און האפצעט דערמיט בלינדער־הייט: אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע! קיין ווארים לע־בעל עסען האט דער סוי־נהרקיינמאל ניט געהאט, אויף א שטייג איז ער געשלאפען, אין די הייזער געגאנגען, א גראשען צו א גרא־שען צוגעלעגט, און אויף דער עלטער א ספר־תורה'לע זיך געלאזט שרייבען, א ספר־תורה'לע, א קינד, א קדיש נאך זיך. און יודען, די חברה תהלים האפצען מיט איהם און זינגען מיט איהם: „אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע!" מיט גלעקלעך עס בעהאנ־גען, מיט א העמדעל בעניידט, מיט א בלעכענעם כתר'ל אויף די עץ־החיים'לעך האט דאס ספר־תורה'לע טויזענד חן: „אונזער ספר־תורה'־לע!" אהרון לייב דער שוסטער האט די קאפאטע פון זיך אראב־געווארפען, דעם פעלדשער'ס קאפעלושיל זיך אנגעטהון, מיט פע־דערן עס נאך בעפוצט, נעהאפט דאס ספר־תורה'לע און א טענציל

אין קאָהן דערמיט געמאַכט. דער בלינדער עקיבא פּאַטשט מיט די הענד: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאָך איהם. ער קושט עס. יודען מיט די קינדער אויף די הענד טאַנצען אַרום דעם ספר־תורה׳לע, קושען עס, האַלזען עס: אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע! און די גלעקלעך קלינגען מיט, און די פּייערלעך קנאַקען מיט, און די טראָמייטען שאַלען מיט, און די יודען מיט געזאַנג, מיט געוואַלדען, טאַנצען צו, שפּרינגען צו, און יונגען קנעטען קוילען שניי, און שיסען צו, און וואַליען צו...

אויף דעם הויף פון דער שוהל, וועלכע איז געוועזן אַרומגערינגעלט מיט אַ נידריגען פּלויט פון שוואַרצע, האַלב־פערברענטע ברעטער, זענען די דריי חופות אָנגעקומען. הינטער אַ ווייסען צודעק שניי, וועלכער האָט גערייכט ביז צו׳ם פּלויט, איז די חורבה געלעגען צוגעדעקט. די בעשנייטע חורבה האָט געקוקט מיט איהר ווייסער קאָפּקע אויפ׳ן קאָפּ אין הימעל אַריין; די לבנה האָט זי מיט ליכט בעגאָסען.

ביי דער חורבה האָבען זיך די דריי חופות אָבגעשטעלט. די נגונים פון די אַלע דריי חופות האָבען זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט אינאיינעם. יעדער ניגון פון יעדער כלי איז זיך זיין בעזונדערן וועג געגאַנגען, פאַר זיך, און האָט בעזונדער אָבגעקלונגען. און עס האָט זיך געדאַכט, אַז די נגונים האַלטען צווישען זיך מלחמה, איין כלי מיט דער צווייטער. די אידעלע, הסידי׳שע פידלען, די בעל־עגלה׳שע בעמבע און די בעל־הבת׳ישע טראָמייטען האָבען זיך געקריגט, און איינע האָט די צווייטע געוואָלט גובר זיין...

הינטער דער שטאָדט איז די וועלט אַרום און אַרום אין ווייסען געווען בעדעקט. שטיל און רוהיג איז געווען אַרום, ווי אויף אַ גרויסען בית־עולם. אין דער לופטען איז ווייט געהאַנגען אַ נישט־בעשטימטע ווייסע המאַרע, וואָס האָט צוזאַמענגעוועבט הימעל און ערד. די לבנה האָט איינע אַליין אַרומגעשפּאַצירט אין דער ווייסער, שטומער אונענדליכקייט. אויפ׳ן ווייס־בעשנייטען באַרג איז אַלץ נאָך געלעגען אויסגעשפּרייט דער בית־עולם, און צווישען זיינע מצבות, וואָס האָבען קוים פון הינטער דער ווייסער דעק אַרויסגעשטאַרט,

האט די לבנה ארומגעשפאציערט, און וואו נישט וואו און ווען נישט ווען א הויכע מצבה מיט ליכט בעגאסען. הינטער דעם פלויט פון בית־עולם איז דער שווארצער טייך געראנגען, דער טייך, וואס מען זאגט וועגען איהם אין שטעדטיל, אז ער רינט פון משה רבנו׳ס שטיין ארויס, און וואס זיין וואסער איז א רפואה צו קראנקע אויגען. נאר דער טייך אליין האט זיך נישט געלאזט צודעקען הינטער דער ווייסער צודעק. דא און דארט האבען זיך אין זיין שווארצין וואסער שטיקער שניי געגענאיבער דער לבנה גענעצט, וואס האבען אויסגעזעהן ווי ווילדע ברואים, ווי זיי זיצען אויף די אייער... ווייט הינטערן בית־עולם האט דער שווארצער טייך, אין געשטאלט פון א שווארצער רינגע, אין דער ווייסער אונענדליכקייט זיך פערבלאנדזעט, און מען האט נישט געוואוסט, וואו זיין סוף איז.

איינער אליין, מיט דעם פעקעל אויף דער פלייצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האנד, איז דער וואנדלער געגאנגען איבער׳ן וועג, וואס פיהרט פארביי דעם בית־עולם. צווישען די הויכע, ווייס־בעשנייטע טאפאלען, וועלכע האבען אין ליכט פון דער לבנה אויסגעזעהן ווי ווייסע עדות. דא איז אלץ רוהיג און שטיל געווען, געלעבט זיין טויט לעבען. אלט־קאזומער האט פון דערווייטען פערנומען די נגונים פון די פידלען, די צוריסענע טענער פון די געזאנגען און דאס ווייטע שאלענדיגע עכא פון די טראמייטען און פון דער בעמבע. נאר דא האבען זיך די נגונים נישט געקריעגט, נישט איינער געוואלט דעם צווייטען גובר זיין. שטיל און רוהיג, ווי פון א בעהאלטענער וועלט, האבען די טענער אהער געבלאנדזעט, און האבען זיך דא איניינעם אויסגעמישט, צוזאמענגעקלונגען: יעדער האט געגעבען זיין טאן אין ניגון, די חסידי׳שע פידעל, די בעל־הבתי׳שע טראמייט, די בעל־עגלה׳שע בעמבע, און עס איז איין ניגון געווארען פון איין שטעדטיל...

און דער וואנדלער צוזאמען מיט דעם ניגון האבען זיך איניינעם מיט דער שווארצער וואסער־רינגע ערגעץ ווייט אין דער ווייסער אונענדליכקייט פערבלאנדזעט...